

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE : RIDDER RENE VICTOR, HOOFDREDACTEUR
E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES : PROF. MR. RIDDER RENE VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

MAG IK HERTROUWEN ASJEBLIEF ?

Over analogie en wetsuitlegging

1. Een dame richt een verzoekschrift tot de Rechtbank van Eerste Aanleg te Kortrijk om ontheffing te krijgen van de termijn die art. 228 B.W. oplegt om te hertrouwen. De rechtbank beslist terecht dat — hoewel zulks niet uitdrukkelijk bepaald wordt door het genoemde artikel — aan de vrouw die bewijst dat ze niet zwanger is, ontheffing wordt verleend van de wachttermijn, aangezien hier de *ratio legis* geldt die ten grondslag ligt aan de uitdrukkelijk door de wet vermelde redenen tot ontheffing, met name het vermijden van kroostverwarring. Analogische wetsinterpretatie wordt geboden door het beginsel dat man en vrouw op voet van gelijkheid moeten worden behandeld telkens als geen natuurlijk verschil tussen hen een verschillende behandeling wettigt. Het vonnis wordt verder in dit nummer van het *Rechtskundig Weekblad* gepubliceerd.

We verwijzen naar de noot van J. Pauwels bij Hof Gent, 2 april 1976, R.W., 1976-77, 434, voor de redenen die pleiten voor de afschaffing van de wachttermijn bij een nieuw huwelijk van de vrouw. Ondertussen werd de afschaffing van de art. 228, 295 en 296 B.W. voorgesteld in het ontwerp Van Elslande over de afstamming (15 februari 1978, *Parl. Besch., Senaat*, 1977-78, nr. 305/1).

In afwachting van die afschaffing dienen de rechtspractici te leven met een bepaling die soms hinderlijk voorkomt.

Art. 228 B.W. vermeldt drie gevallen waarin de wachttermijn niet in acht dient te worden genomen : a) van rechtswege, in geval van bevalling ; b) met rechterlijke machtiging ; c) met rechterlijke machtiging, in geval van «morele» onmogelijkheid tot geslachtsomgang.

De rechtspraak vertoont de neiging deze gevallen *analogisch* uit te breiden. In zijn hierboven vermeld arrest, past het hof te Gent art. 228 B.W. analogisch toe in een geval waarin de vrouw *onvruchtbaar* was ge-

worden. Het beriep zich op analogie met de rechterlijke dispensatie in geval van natuurlijke onmogelijkheid tot geslachtsomgang. In het voorliggend geval gaat de rechtbank te Kortrijk verder : ze verleent dispensatie in een geval waarin de vrouw gewoon *niet zwanger* is, en beroept zich daarbij op analogie met de bepaling die in geval van bevalling de wachttermijn van rechtswege opheft.

Hiermee zijn we voorlopig aan het eindpunt van een evolutie gekomen : iedere vrouw die binnen de wachttermijn hertrouwen wil kan zulks als ze bewijst dat ze niet zwanger is.

Een eindpunt : het is nl. moeilijk zich in te denken dat de rechtbank ontheffing zou verlenen als vaststaat dat de vrouw wel zwanger is. Of zal er een rechtbank gevonden worden die dispensatie verleent als ze ervan overtuigd is dat de (toekomstige) tweede man de vader is, met het argument dat er dan geen «kroostverwarring» bestaat en de toepassing van art. 315, 2e lid, B.W. de waarheid doet zegevieren ? Ik denk het niet.

Het hier besproken vonnis biedt de gelegenheid te herinneren aan de betekenis van de wetsanalogie bij de rechtsvinding.

2. In een recent en erg interessant proefschrift, te Leiden verdedigd, heeft H.J. Snijders de uitspraken van de Hoge Raad en van de gerechtshoven aan een *kwantitatief* onderzoek onderworpen om meer kennis en inzicht in de rechtsvinding van de burgerlijke rechter te krijgen.

Snijders vindt het een opmerkelijk resultaat dat de wet zowel bij de Hoge Raad als bij de gerechtshoven nog steeds een centrale positie in de argumentatie inneemt. Nog steeds is de wet verreweg het meest gebruikte argument in de rechtspraak. Nog steeds zijn bijna alle rechterlijke uitspraken consistent ten opzichte van de wet («systeemconsistentie»). Als Schoor-

dijk zich bij de behandeling van de methodologische problemen waarmee de rechter worstelt, slechts smalend uitlaat over de betekenis van de wet voor de rechtsvinding, geeft hij dus een voorstelling van zaken die bepaald niet overeenkomt met de werkelijkheid. Ook Ter Heide's rechtsidee dat de wet slechts een «oriëntatiemiddel» vormt, een van de vele «plannen» die een rol spelen bij de rechtsvinding, heeft in het licht van de onderzoeksresultaten van Sniijders geen enkele werkelijkheidswaarde. De tegenstelling die Ter Heide maakt tussen een «juridisch probleem dat wordt opgelost door wetstoepassing» en «een rechtsprobleem, nl. een probleem betreffende de legitieme verwachtingen van in een bepaald veld samenhandelende mensen» is irreal: de meeste rechtsproblemen lost de rechter in de praktijk op door wetstoepassing. Zeker, die wetstoepassing vormt lang niet altijd een eenvoudig syllogisme (daarvoor zijn minor en maior doorgaans te gecompliceerd), maar wetstoepassing blijft het. De wet is meestal niet één van de vele oriëntatiepunten, maar hét uitgangspunt van de rechtsbeslissing (H.J. Sniijders, *Rechtsvinding door de burgerlijke rechter*, Kluwer, 1978, 223).

De plaats van de wet in de praktijk der rechtsvinding, komt goed tot uiting in de volgende aan P. Scholten ontleende bewoordingen: «Het eerste wat degene, die recht zoekt, op zijn weg ontmoet, is de wet, niet in die zin dat de wet alle recht in zich bevat en evenmin, dat in die wet het recht in concreto door logische conclusie kan worden afgeleid, maar wel in die zin, dat aan de bevelen, verlopen, voorschriften van de wetgever gezag toekomt.» (a.w., 33). Scholten stelt de binding aan de wet voorop, maar erkent tegelijkertijd haar onvolkomenheid. En ook dit laatste vindt men terug in de onderzoeksresultaten van Sniijders. Dat het recht in concreto dikwijls niet door logische conclusie kan worden afgeleid, blijkt wel uit het belang van de wetsuitleg in de rechtspraak van de Hoge Raad en de betekenis van het *jus in causa positum* in de jurisprudentie van de gerechtshoven (casuïstische, d.i. alleen met behulp van de details van het concrete geval geïmiteerde rechtspraak). En dat niet alle recht uit de wet kan worden afgeleid, blijkt met name uit Sniijders' conclusie dat de rechter als de nood hoog is, wel degelijk de bereidheid toont om *contra legem* te gaan.

Opmerkelijk is ook de belangrijke plaats die de wetshistorie (bedoeling van de wetgever) inneemt in de argumentatie van de Hoge Raad. In liefst 19 % van de uitspraken wordt een beroep gedaan op deze argumentatiefactor. Deze conclusie staat in schril contrast met Ter Heide's gedachten over de wetshistorie. Ter Heide meent: «Het is een sinds lang in de rechtsleer achterhaald standpunt dat de wetgever de betekenis van de woorden zou bepalen. Het gaat niet om de historische maar om de actuele zin» (*De onafhankelijkheid van de rechterlijke macht*, 13). Zeker, aan de historie van de wet komt geen absolute gelding toe, maar dat zij van groot belang is voor de rechtsvinding

kan na kennisneming van Sniijders' resultaten toch moeilijk ontkend worden. En dat zal ook wel voor de Belgische rechtspraak zo zijn. De stelling van Ter Heide lijkt in haar eenzijdigheid dan ook onhoudbaar.

3. «L'interprétation logique ... cette méthode que tout le monde condamne et que personne n'abandonne.» Aldus De Page in 1925.

De juridische, en meer bepaald de gerechtelijke logica mag niet beschouwd worden als een formele logica, maar wel als een argumentatie die afhangt van de manier waarop wetgever en rechter hun rol opvatten, en waarop ze het recht en zijn werking in de samenleving zien. De Brusselse hoogleraar Ch. Perelman toont dit duidelijk aan in zijn geschriften, en onder meer in een vlot geschreven werkje uit de reeks *Méthode du droit* onder leiding van prof. J. Carbonnier, *Logique juridique. Nouvelle rhétorique* (Daloz, 1976).

Tot de specifieke juridische redenering behoren een dertien argumenten die het mogelijk maken een tekst te interpreteren in verband met de bedoeling die men de wetgever toeschrijft. Tot de formele logica behoren die argumenten dus niet, omdat ze niet de vorm maar de inhoud van de redenering betreffen, het opstellen met name van de premissen uitgaande van de teksten. Onder die argumenten vindt men het argument *a simili*, ook wel *a pari* genoemd, m.a.w. het analogisch argument, dat in het besproken vonnis gebruikt werd. De analogie wijst op een verhouding: a staat tot b, zoals c staat tot d. Door middel van een bekende verhouding (c staat tot d) wordt aldus een minder bekende verhouding (a staat tot b) verhelderd.

In de exacte wetenschappen heeft de redenering bij analogie geen bewijswaarde, maar in vele gebieden, waaronder de filosofie, is de analogie een belangrijke manier van redeneren.

In zekere zin is de wetsanalogie meer dan een interpretatie van de wet, aangezien het erom gaat de wet uit te breiden tot gebieden of tot gevallen die de wetgever niet heeft voorzien, hetgeen een overgang impliceert van het bekende naar het onbekende. Uit hetgeen de wetgever bepaald heeft voor een bepaalde situatie, leidt men af dat de wet toepasselijk is op een gelijkaardige situatie. Men kan opwerpen dat een vergelijking nog geen reden is om hetzelfde te bepalen. Maar die opwerping is slechts juist indien de vergelijking intuïtief gebeurt. Indien zij berust op de gelijkaardigheid van de *ratio legis* of van de doelstelling van de twee bepalingen, dan is het juist te zeggen dat dezelfde oorzaken dezelfde gevolgen moeten teweegbrengen (*ubi eadem est legis ratio, ibi eadem est legis dispositio*).

Een voorbeeld: de nietigverklaring van het huwelijk gelijkt op de echtscheiding. Hieruit kan besloten worden dat art. 301 B.W., dat voor de echtscheiding bedoeld is, ook kan worden toegepast in geval van nietigverklaring van het huwelijk. Er zijn genoeg ge-

meenschappelijke punten om te kunnen zeggen dat een zelfde oplossing gerechtvaardigd zou zijn.

De wetgever, die uitdrukkelijk een bepaalde hypothese heeft geregeld, heeft — zo veronderstelt men — in dezelfde regeling willen voorzien voor een andere hypothese die er in wezen gelijkaardig aan is. Deze redenering die gegrond is op het stilzwijgen van de wetgever, kan niet meer dan tot een *waarschijnlijkheid* leiden: de bedoeling die de wetgever toegeschreven wordt is een *vermoedelijke* bedoeling.

Kalinovski beschrijft het argument als volgt: «Lorsque l'ensemble des règles d'interprétation du droit l'exige, l'interprète doit admettre que le législateur ayant réglé expressément tel ou tel cas a en réalité réglé passivement les autres cas de la même espèce» (G. Kalinovski, *Introduction à la logique juridique*, Parijs, 1965, 166). Aldus legt de wetsuitlegger, dank zij een arbeid van abstractie, en dan van ampliërende inductie, vanuit bepaalde gegevens, een typisch genre bloot. De wettelijke hypothese en de in geding zijnde hypothese vallen beide onder een gemeenschappelijk genre. En, — wat van wezenlijk belang is —, vermoed moet worden dat hetgeen waar is voor het genre, waar is voor elk van de gevallen die behoren tot het genre: *de wetgever is een redelijk iemand*, en heeft dus niet op verschillende wijzen essentieel gelijkaardige hypothesen kunnen regelen.

De kern van het argument zou er dus in bestaan een intermediair beginsel dat gemeenschappelijk is aan de twee gevallen te construeren (voor een kritiek op het conceptualisme van die methode, zie P. Vander Eycken, *Méthode positive de l'interprétation juridique*, Brussel en Parijs, 1907, 400 e.v.).

Klug geeft een licht verschillende beschrijving van het argument. Volgens hem hangt de mogelijkheid het argument *a pari* te gebruiken af van een voorafgaande bepaling van een «similariteitskring» van de wettelijke hypothese; slechts een bepaling in uitbreiding van de kwalificerende begrippen kan de vraag oplossen. Maar de auteur geeft toe dat die uitbreidende bepaling zelf afhankelijk is van een teleologische interpretatie van de wet (U. Klug, *Juristische Logik*, derde uitgave, Berlijn, 1966, 128). De Duitse logicus sluit aan bij de talrijke auteurs die in het gebruik van het argument *a pari* een *aandachtig onderzoek aanbevelen van de ratio legis*, volgens het voorschrift van het oude adagium: *ubi eadem ratio, ibi idem ius*.

Maar hoe moet de axiologische grondslag van de wet bepaald worden? De brede of enge aard van de bepalingen en van de doelstellingen van de wet kan slechts bepaald worden door de norm in betrekking tot de andere normen te zien. Ziembinski schrijft terecht: «qu'il s'agit de trouver une *ratio legis* permettant d'englober la norme dans le système juridique en question, sans causer d'antinomies, plus ou moins évidentes dans le cadre de ce système» (Ziembinski, «Analogia legis et interprétation extensive», in *La Logique juridique*, Parijs, 1967, 241, en ook P. Pescatore, *Introduc-*

tion à la science du droit, Luxembourg, 1960: «L'analogie prolonge le système juridique en vigueur, elle garde au système une certaine harmonie»).

Aldus hoort de analogische redenering tot een ruimer argument, het argument *a generali sensu* die een brede uitbreiding geeft aan een wet met algemene roeping; dat argument wordt op zijn beurt weergegeven in een aantal interpretatieve vuistregels zoals: «men kan een bij wijze van voorbeeld gegeven bepaling, of nog een *enunciatieve* opsomming uitbreiden, en omgekeerd kan men geen uitzonderingen of bezwarende bepalingen uitbreiden...».

Men ziet dat welke ook de manier zij waarop men de analogie construeert — door inductie van een gemeenschappelijk beginsel, door extensieve definitie van wettelijke termen, door bepaling van de *ratio legis* —, men noodzakelijkerwijze een beroep doet zowel op een *systematische visie* van het recht die alleen toelaat te besluiten tot de gelijkheid van de hypothesen, als op het *postulaat van de rationaliteit van de wetgever*, die niet anders kan dan op gelijke wijze regelen wat wezenlijk gelijk is (F. Ost, «L'interprétation logique et systématique et le postulat de rationalité du législateur», in *L'interprétation du droit, Approche pluridisciplinaire*, Brussel, 1978, blz. 123).

Analogie en extensieve interpretatie

4. De redenering bij analogie is te onderscheiden van de extensieve interpretatie (Geny, *Méthodes d'interprétation et sources en droit privé positif*, 2e uitgave (herdruk), 1954, I, 304 v.).

Indien bijvoorbeeld de toegang tot het station verboden zou zijn voor honden, zou dit verbod ook gelden voor een kermisbeer?

De extensieve interpretatie verheldert slechts de werkelijke gedachte van de wetgever, verscholen achter de te enge termen van de tekst, terwijl de analogie die gedachte voortzet, en een rechtsontwikkeling uitmaakt in de richting door de wetgever genomen (Ennecerus, Kipp, Wolff, *Lehrbuch des bürgerlichen Rechts*, I, 15e uitgave door Nipperdey, deel I, 1959, 340).

In het besproken vonnis lijkt het eerder te gaan om een extensieve interpretatie: het zoeken naar de wil van de wetgever leidt tot een vrij zekere vaststelling hieromtrent. De grens tussen de twee redeneringswijzen is in de praktijk vaak moeilijk te trekken. Is men nog binnen de grenzen van de extensieve interpretatie of doet men reeds aan analogische uitbreiding? (Zaytay, I, *Sur le raisonnement par analogie comme méthode d'interprétation du droit*, mededeling Congres Rechtsvergelijking, Budapest 1978; Ennecerus, a.w., 340; Marty, Besluiten van het colloquium van de rechtsfaculteit te Toulouse over de juridische logica, *Annales de la Faculté de Toulouse*, 1967, XV, fasc. 1, 241-251; Pitlo, *Het systeem van het Nederlands Privaatrecht*, 7e druk, Gouda Quint, Arnhem, 29).

Wetsanalogie en rechtsanalogie

5. Hier kan gewezen worden op het onderscheid dat op zijn beurt gemaakt kan worden in de analogische interpretatie. Men kan die verdelen in enerzijds de wetsanalogie, en anderzijds de rechtsanalogie. De eerste categorie redeneert op een wettelijke bepaling. Men staat hier, zoals gezegd, zeer dicht bij de extensieve interpretatie. Men breidt bijvoorbeeld de onbekwaamheden die wettelijk bepaald zijn voor de voogd van een niet ontvoogde minderjarige uit tot de curator van de ontvoogde. Van wetsanalogie geeft het arrest van de Hoge Raad van 10 december 1948 (N.J., 1949, 122) nog een voorbeeld, waar hij een nieuwe regel: de zaakwaarnemer heeft een recht van retentie, vastknoopt aan een reeds bestaande regel: de lasthebber heeft een recht van retentie (art. 1849 Ned. B.W.). Van wetsanalogie is m.a.w. sprake wanneer een juridisch probleem wordt opgelost met behulp van een nieuw gevormde regel die is geënt op een bestaande regel, opgesteld voor een ander, doch vergelijkbaar geval.

De rechtsanalogie is gebaseerd tegelijkertijd op verschillende regels; ze wordt gehaald uit het geheel van het rechtssysteem. Bij inductie worden algemene beginselen opgesteld die toegepast zullen worden op gevallen die in geen enkele wet zijn voorzien. Als voorbeeld kan gegeven worden de toepassing van wettelijke regels over benoemde contracten op onbenoemde contracten die er in wezen op gelijken. Aldus is bijvoorbeeld de onderverhuring in beginsel toegelaten (art. 1717 B.W.). Is de onder-licentie principieel toegelaten?

De techniek van het rechtsanalogie-argument bestaat uit het opsporen van het beginsel dat ten grondslag ligt aan een aantal verspreide wetsbepalingen om vervolgens het aldus gevonden *beginsel* te verheffen tot een *regel* van geldend recht. Ter illustratie geeft Nieuwenhuis het voorbeeld van het arrest van de Hoge Raad van 30 januari 1959 waarin heel expliciet verworpen werd de rechtsanalogie «dat uit een aantal wetsbepalingen, waarin de wetgever zich klaarblijkelijk heeft laten leiden door de overweging, dat ongeachtvaardigde verrijking moet worden voorkomen, kan worden afgeleid, dat de genoemde regel algemene gelding heeft».

K. Larenz onderscheidt de «Einzelanalogie» en de «Gesamtanalogie» (*Methodenlehre der Rechtswissenschaft*, 3e druk, Berlijn, Heidelberg, New York, 1975, 368-369). Die termen worden door J.H. Nieuwenhuis fraai vertaald als singuliere, respectievelijk generieke analogie («Legitimitatie en heuristiek van het rechterlijk oordeel», *R.M.Th.*, 1976, 502 e.v.). Zie ook J. Esser, *Vorverständnis und Methodenwahl in der Rechtsfindung*, Frankfurt am Main, 2e druk, 1972, 183 e.v., die spreekt van *Gesetzesanalogie* en *Rechtsanalogie*.

6. Maar er zijn grenzen aan de toelaatbaarheid van de analogische redenering. Uitzonderingen moeten eng geïnterpreteerd worden. De interpretatieve vuistregel «exceptio est strictissimae interpretationis» betekent in de eerste plaats dat de door de wet aanvaarde uitzonderingen ingebed moeten worden in hun letterlijke termen. Er zijn formele uitzonderingen, die aangekondigd worden door uitdrukkingen zoals «echter», «niettemin». Andere zijn slechts virtuele uitzonderingen, die voortspruiten uit de aard van de bepaling, die bijvoorbeeld een voorrecht instelt, een onbekwaamheid, een verval of een burgerlijke straf, want het gemene recht is de gelijkheid, de bekwaamheid, de vrijheid.

Het principe van de enge interpretatie van uitzonderlijke teksten wordt bij gelegenheid door de rechtspraak bevestigd. Zie bijvoorbeeld: Franse Cassatie, 26 juli 1928, S., 29, 1, 70 (bijzondere wetten). Het begrip bijzondere wet, bij tegenstelling tot het gemene recht, is soms moeilijk te maken. Cf. La Garde, S., 1952, 2, 145; Aubry en Rau, I, § 40, nr. 171; Belin-Milleron, «La logique au prétoire est une éthique», D., 1954, Chron. 127). De pacht- of handelshuurwetgeving wordt bijvoorbeeld als bijzonder beschouwd.

Het strafrecht wordt beheerst door het beginsel *nullum crimen sine lege*. Daaruit vloeit voort dat de analogie verboden is waardoor, onder voorwendsel een leemte te vullen, een handeling of een verzuim strafbaar gesteld zou worden dat niet uitdrukkelijk door de wet gestraft wordt. Aldus was joy-riding zonder bijzondere tekst niet strafbaar. Dit is de enige bijzondere interpretatieregels voor het strafrecht. Voor de rest zijn de beginselen dezelfde als in de andere rechtstakken, zodanig dat de *extensieve interpretatie* toegelaten is (zie P. Bouzat en J. Pinatel, *Traité du droit pénal et de la criminologie*, Dalloz, 1970, nr. 89, blz. 153; W. Sax, *Das Strafrechtliche Analogieverbot*, 1954).

Over de grenzen van de analogie, zie bijvoorbeeld Franse Cassatie, 12 januari 1951, G.P., 51, 1, 260 (men mag niet besluiten van een echtscheidingsproces naar alle familierechtelijke processen); Lyon, 29 oktober 1951, D., 51, 764 (hetgeen bepaald werd voor de notarissen, geldt niet automatisch voor de «agrées»; uit de analogie kan nochtans een appreciatie-element gehaald worden).

De leemte in het recht. Artikel 1, Zwitsers B.W.

7. De voorbeelden die door de Zwitserse federale rechtspraak gegeven worden van de toepassing van het beroemde artikel 1 van het Zwitserse Burgerlijk Wetboek tonen aan dat dit artikel niet tot sensationele resultaten leidt: in het merendeel der gevallen waar de rechter gebruik maakt van de bevoegdheid die het wetboek hem toekent ten aanzien van een leemte, is het door het klassieke procédé van de analogie dat het Federale Gerechtshof tot een oplossing komt. Wel

toont het zich stoutmoediger, wanneer het erom gaat te beslissen of er ja dan neen een leemte is. Het beweert een leemte vast te stellen, zelfs wanneer het mogelijk zou zijn een wettelijke bepaling toe te passen, maar die toepassing op het bijzonder geval niet kan beantwoorden aan de werkelijke bedoeling van de wetgever, volgens de zin, de tekst en het wettelijk systeem (C. Du Pasquier, *Introduction à la théorie générale et à la philosophie du droit*, Neuchâtel en Parijs, 1948, 3e uitgave, nr. 214-216).

Analogie en redenering a contrario

8. Uit het feit dat de wetgever uitdrukkelijk een bepaalde hypothese heeft geregeld, leidt men af dat hij het *statu quo* heeft willen behouden voor de andere gevallen van hetzelfde genre. Het argument *a contrario* is de negatieve tegenhanger van het analogisch argument; beide zijn gebouwd op het stilzwijgen van de wetgever en kunnen in beginsel slechts leiden tot een waarschijnlijke waarheid.

Pitlo schrijft over de redenering *a contrario*: «Deze redenering heeft niet ten onrechte altijd in een enigszins kwade reuk gestaan. Zij is wat te gemakkelijk, te goedkoop, en kan voortkomen uit, en leiden tot denkraagheid. De beginnening in het recht zij er op gewezen voorzichtig om te gaan met deze wijze van lezen.» (*a.w.*, 30).

De tekst van de wet laat zich trouwens logisch gezien met evenveel gemak *per analogiam* als *a contrario* interpreteren. Logisch gezien is het lood om oud ijzer, schrijft Snijders (*a.w.*, 58). Daarom is het van zeer groot belang of en zo ja hoe de rechter de toepassing van de analogieredenering argumenteert. De analyse van Snijders toont aan dat de Hoge Raad de analogieredenering bijna altijd wel nader argumenteert.

In de overgrote meerderheid van de gevallen gebeurt dit met een beroep op de geschiedenis of de strekking van de wet, een methode die ook P. Scholten en K. Larenz aanbevelen (Algemeen Deel, 62; *a.w.*, 366). In het hier besproken vonnis wordt een beroep gedaan op de *ratio legis* en op het beginsel van de gelijkheid van man en vrouw.

Het gebruik van het argument *a contrario* gebeurt zonder moeilijkheden, wanneer de wetgever uitdrukkelijk zijn wil geuit heeft door een negatieve of restrictieve formulering te gebruiken: alleen indien..., uitsluitend indien..., slechts indien... Maar in die eenvoudige gevallen kan men zonder zelfs expliciet over

het argument *a contrario* te reppen de redenering uitvoeren. Werkelijk zal men pas van redenering *a contrario* spreken, wanneer men bij de interpretatie van de regel meent er een negatieve of restrictieve formulering in te vinden, die er niet uitdrukkelijk in vermeld is. Zoals voor de redenering *a pari* moet hier de maior van het syllogisme geconstrueerd worden, door er ditmaal de uitdrukking «uitsluitend indien» in te veronderstellen. Die interpretatie steunt op de gedachte dat in het geval dat door de wetgever bedoeld is, een uitzondering uitmaakt op een tegenstelde algemene regel, die onverstaan wordt, of nog dat het bedoelde geval een bijzonder geval is van een genre dat een tegengestelde juridische behandeling ondergaat. K. Larenz schrijft over de «*a contrario*»-redenering (in Duitsland de «Umkehrschluss» genoemd): «Es liegt auf der Hand, dass dieser Schluss nur dann berechtigt ist, wenn die gesetzliche Regel ausdrücklich oder zum mindesten sinngemäss das hier in Klammern gesetzte Wörtchen 'nur' enthält, wenn also die Beschränkung der Rechtsfolge gerade auf den Tatbestand A ersichtlich vom Gesetzgeber gewollt oder nach der Teleologie des Gesetzes geboten ist» (*a.w.*, 376). Slechts uitzonderingen, beperkende opsommingen, bezwarende bepalingen mogen tot een interpretatie *a contrario* leiden.

9. Tot slot zij eraan herinnerd dat, zoals nu algemeen aanvaard wordt in de rechtsleer, irrationaliteit invloed heeft op de rechtsbeslissing. Irrationaliteit staat voor al datgene wat er in welke vorm dan ook de oorzaak van is, dat redelijk denkende juristen over een zelfde kwestie van mening kunnen verschillen zonder dat zij dat kunnen argumenteren. Op grond van zijn onderzoeksmateriaal maakt Snijders die bewering aannemelijk in zijn proefschrift. Om misverstanden te voorkomen zij onderstreept dat dit een vaststelling is; de irrationaliteit behoort die rol niet te spelen. Een pleidooi voor irrationaliteit ook als die niet onvermijdelijk is, zou een pleidooi voor willekeur zijn.

Ook bij de keuze tussen analogie- en «*a contrario*»-redenering kan de irrationaliteit een belangrijke rol spelen. Dikwijls is er wel, zoals in het hier besproken geval, een *ratio legis* die een indicatie geeft voor de te volgen redenering, maar als deze niet duidelijk is, dan zal toch de redelijkheid als leidraad moeten dienen, en deze factor is slechts in beperkte mate te rationaliseren.

J.H. HERBOTS

HET ONTTREKKEN VAN DE FISCUS AAN ART. 447 FAILLISEMENTSWET

1. In het *Rechtskundig Weekblad* van 17 maart 1979 verscheen een bijdrage van de hand van T. Breesch, waarbij deze de gevolgen bestudeerde die de wijziging van art. 313 W.I.B. door de wet van 20 juli 1978 zou hebben veroorzaakt (T. Breesch, «De toepasbaarheid van artikel 447 Faillissementswet op de wettelijke hypotheek van de Schatkist», *R.W.*, 1978-79, 1899-1902). De auteur geeft een degelijk overzicht van de problemen waartoe de wettelijke hypotheek tot zekerheid van de inning van de directe belastingen tot nu toe aanleiding heeft gegeven (occult karakter, grondwettelijkheidsproblemen i.v.m. het K.B. nr. 23 van 23 mei 1967). Vervolgens stelt hij — terecht — vast dat de wetswijziging van 20 juli 1978 een einde maakt aan de betwisting of de fiscus al dan niet onder de toepassing van art. 447 Faill. W. valt. De nieuwe redactie van art. 318 W.I.B. onttrekt de fiscus volledig aan de toepassing van art. 447 Faill. W., dus zowel aan de daar bepaalde absolute als aan de facultatieve nietigheid van hypothecaire inschrijvingen.

Indien wij het betoog van Breesch goed begrepen hebben, is zijn besluit dat daardoor het systeem van de occulte hypotheek, zoals dat door de wet van 27 december 1950 was afgeschaft, opnieuw werd ingevoerd (zie kol. 1899, 1891). De principiële gelijkheid der chirografaïre schuldeisers zou aldus doorbroken worden. De schatkist zou bovendien praktisch de toelating hebben, om zijn schuldenaars een fictief onroerend krediet te verlenen (kol. 1901).

Een dergelijke stelling lijkt ons zo niet onjuist, dan toch voor ernstige nuancering vatbaar.

2. Er is een fundamenteel verschil tussen een occulte hypotheek, zoals bv. die welke vóór 27 december 1950 tot zekerheid van de directe belastingen bestond en zoals die welke nu nog steeds tot zekerheid van de inning van de successierechten bestaat (artt. 84, 2, en 86 Wb. Succ. R.), en de wettelijke hypotheek die door art. 316 W.I.B. e.v. wordt georganiseerd. Het grote bezwaar dat men altijd tegen occulte hypotheeken heeft geformuleerd is immers :

a) dat hun *bestaan* niet alleen inter partes maar zelfs aan derden kan worden tegengeworpen zonder dat deze derden hiervan door een inschrijving verwittigd waren ;

b) dat de *rang* van een dergelijke hypotheek niet overeenkomstig het gemeenrechtelijk systeem (art. 81 Hyp. W.) door de inschrijving wordt bepaald — omdat die er per definitie niet is — maar op basis van de dag waarop de gewaarborgde schuldvordering ontstaat¹,

zodat derden zich post factum geprimeerd kunnen zien worden door een hypotheek waarvan zij het bestaan niet kenden.

Welnu, art. 317 W.I.B. handhaaft het basisbeginsel van art. 81 Hyp. W. : de hypotheek van de fiscus neemt slechts rang vanaf haar inschrijving. Ten overvloede herhaalt art. 317 W.I.B. dan nog dat vorige voorrechten en hypotheeken geenszins geschaad kunnen worden door de wettelijke hypotheek van de fiscus. Kortom, de wettelijke hypotheek van art. 316 W.I.B. is zoals iedere andere hypotheek slechts tegenwerpelijk en neemt slechts rang door de inschrijving. *Bevoorrechte of hypothecaire schuldeisers* kunnen in elk geval geen hinder ondervinden van het feit dat de nieuwe tekst van art. 318 W.I.B. toelaat de hypotheek van de fiscus nog na de uitspraak van het faillissementsvonnis in te schrijven, aangezien het principe van de rangregeling op basis van de datum der inschrijving gehandhaafd wordt. Indien de fiscus al na het faillissementsvonnis inschrijving nam, dan wordt hij a priori door deze schuldeisers voorafgegaan, aangezien dezen slechts tot op de dag van de faillietverklaring inschrijving konden nemen (art. 447 Faill. W.).

3. De vraag wordt dan of de *chirografaïre schuldeisers* enig nadeel kunnen ondervinden van het feit dat de hypotheek — behoudens het geval dat de rechten van de schatkist in gevaar verkeren — enerzijds slechts vanaf zes maanden na de uitvoerbaarverklaring van het kohier mag worden ingeschreven, maar anderzijds deze inschrijving nog na de datum van het faillissement kan worden genomen. Er zijn twee mogelijkheden.

A. De fiscus laat zijn hypotheek *inschrijven vóór het faillissement*. Dan worden de chirografaïre schuldeisers geprimeerd door de fiscus. Daarover hebben zij zich niet te beklagen. Het is de toepassing van de normale hypotheekrechtelijke beginselen : de hypotheek is een wettelijke reden van voorrang (artt. 8 en 9 Hyp. W.). Die voorrang op de chirografaïre schuldeisers bestaat los van de vraag of de schuldvordering van de hypothecaire schuldeiser al dan niet vóór die van de chirografaïre is ontstaan. De chirografaïre schuldeisers lopen altijd het risico geprimeerd te worden door een hypothecaire schuldvordering die slechts later is ontstaan of later werd ingeschreven. Het feit dat de wettelijke hypotheek van de fiscus in feite ontstaat op het ogenblik van de uitvoerbaarverklaring van het kohier en de inschrijving normaliter slechts ten vroegste zes maanden na dit ontstaan zal geschieden doet aan het voorgaande geen afbreuk. Principieel staat het de hypothecaire schuldeiser (ongeacht of het gaat om een conventionele, testamentaire of wettelijke hypotheek) vrij zo veel tijd tussen de vestiging van de hypotheek en haar inschrijving te laten verlopen als hij wil. Dat doet

¹ Dit systeem werd o.m. toegepast door art. 2 W. 24 december 1948 en art. 72 van de bij K.B. van 15 januari 1948 gecoördineerde wetten op de inkomstenbelasting.

hij op eigen risico, aangezien de hypotheek slechts rang neemt vanaf de inschrijving. De enige beperking daarop wordt geformuleerd door art. 447, 2e lid, Faill. W. Daarop komen we later nog terug.

B. De fiscus neemt slechts *inschrijving na de faillietverklaring*.

Volgens T. Breesch wordt aldus de fundamentele gelijkheid der chirografaïre schuldeisers in het faillissement doorbroken (R.W., 1978-79, 1901). Laat ons daar niet al te zwaar aan tillen. De Faillissementswet zelf voorzagt reeds in een (ernstige) afwijking van de regel dat na de uitspraak van het faillissement geen hypotheek meer kon worden ingeschreven, en wel in het belang van de chirografaïre schuldeisers zelf. Art. 478, derde lid, Faill. W. legt de curator immers de verplichting op in het belang van de massa een inschrijving te nemen.

Het hoeft geen betoog dat deze inschrijving per definitie steeds na de uitspraak van het faillissement gebeurt. Tot nu toe werd aan deze hypotheek voor de rangregeling bij het faillissement weinig belang gehecht. Art. 12 Hyp. W. had immers tot gevolg dat de bevoorrechte schuldeisers geen enkel nadeel konden ondervinden van deze hypotheek. Uit art. 81 Hyp. W. vloeide voort dat de andere hypotheekten toch gerangschikt werden vóór de faillissementshypotheek. In de rangregeling bleven de chirografaïre schuldeisers de facto dan ook chirografaïr². Het belang van de inschrijving werd algemeen gezien in de bescherming die deze hypotheek bood in geval van akkoord na faillissement. De hypotheek strekt dan tot waarborg van de uitbetaling van het dividend dat aan ieder schuldeiser toegewezen werd. Ze beschermt hen tegen latere schuldeisers zo achteraf het akkoord ontbonden of vernietigd werd of de schuldenaar opnieuw failliet verklaard werd vóór hij zijn concordata'sverplichtingen volledig heeft uitgevoerd. Tevens biedt ze een bescherming tegen de additionele inschrijving voor bijkomende interesten die nog na het faillissementsvonnis zou mogen worden genomen³.

Die beschermende functie t.a.v. preferente schuldeisers wier rechten na het faillissement zijn ontstaan, zal voortaan nog aan belang winnen. De faillissementshypotheek van art. 487, 3e lid, Faill. W. en de hypotheek van art. 316 W.I.B. zijn op totaal identieke principes gebaseerd. Beide zijn wettelijke hypotheekten, die na het faillissement ingeschreven (kunnen) worden, en die aan de normale regels van rangbepaling onderworpen zijn: de rang wordt bepaald door de datum van

inschrijving, de vroeger ingeschreven hypothecaire en bevoorrechte schuldeisers worden dus niet geschaad. Dat betekent meteen dat ook de rang van de fiscale hypotheek en de faillissementshypotheek onderling gewoon op basis van de datum der inschrijving bepaald wordt. Art. 317 W.I.B. laat daar niet de minste twijfel over.

4. Een en ander heeft tot gevolg dat de fiscus bijna altijd voorafgegaan zal worden door de hypotheek van de boedel. Een van de allereerste verrichtingen van de curator is immers het nemen van de hypothecaire inschrijving.

De fiscus zal normaliter slechts op de hoogte zijn van het faillissement door de publikatie in het Staatsblad (art. 472 Faill. W.) zodat tussen de datum van faillietverklaring en de inschrijving van de fiscale hypotheek toch wel een aantal dagen zullen verlopen.

Voor de chirografaïre schuldeisers is het risico dan ook duidelijk beperkt tot twee hypothesen:

a) de curator heeft getalmd met de inschrijving van de faillissementshypotheek tot na de publikatie van het faillissement in het Staatsblad;

b) de fiscus had reeds tevoren op een andere wijze kennis van het faillissement.

5. De eerste hypothese is erg onwaarschijnlijk. De aansprakelijkheid die op de curator weegt is dermate groot dat men zich moeilijk kan inbeelden dat hij een dergelijk risico zou durven te nemen. Doet hij dat toch, dan is hij uiteraard aansprakelijk voor alle schade die uit zijn nalatigheid zou voortvloeien. Art. 487, eerste lid, Faill. W. legt de curator immers de verplichting op vanaf zijn ambtsaanvaarding, *op eigen verantwoordelijkheid*, alle daden tot bewaring van de rechten van de gefailleerde tegen zijn schuldeisers te verrichten. Doel is uiteraard de boedel te beschermen⁴.

De ambtsaanvaarding van de curator geschiedt onmiddellijk na de uitspraak van het vonnis van faillietverklaring. Vanaf dat ogenblik moet hij het faillissement beheren als een goed huisvader (art. 470, eerste lid, Faill. W.). Men kan zich moeilijk een «goede huisvader» inbeelden die, wetende dat de fiscus op ieder ogenblik zijn hypotheek kan inschrijven, niet alles zal doen om de in art. 487, 3e lid, Faill. W. bedoelde hypotheek zo snel mogelijk in te schrijven. Iedere nalatigheid ter zake is een ernstige tekortkoming die de bonus pater familias zich niet zou veroorloven en die onvermijdelijk aanleiding geeft tot de toepassing van art. 1382 B.W.

6. Blijft dan nog de hypothese dat de fiscus reeds vóór de publikatie in het Staatsblad op de een of andere wijze kennis had van het faillissement. Men kan zich

² G. BELTJENS, *Encycl. Dr. Comm.*, III, *Des faillites*, art. 487, nr. 33.

³ A. KLUYSKENS, VI, nr. 231; H. DE PAGE en R. DEKKERS, VII, nr. 671; L. FREDERICQ, *Traité de droit commercial belge*, VII, nrs. 308 en 175; F. GENIN, nrs. 1970-1971; G. BELTJENS, *Encycl. Dr. Comm.*, III, *Des faillites*, art. 487, nr. 36, 39; L. DE WILDE, «Overzicht van Rechtspraak (1965-68), Faillissement en Gerechtigelijk Akkoord», *T.P.R.*, 1969, 454, nr. 40.

⁴ G. BELTJENS, *Encycl. Dr. Comm.*, III, *Des faillites*, art. 487, nr. 1, 4.

moeilijk inbeelden dat hij onmiddellijk na de uitspraak van het vonnis door iemand van de rechtbank, een andere schuldeiser of de curator op de hoogte gesteld zou worden. Dat leidt dus tot het besluit dat de fiscus waarschijnlijk reeds enige tijd vóór het faillissementsvonnis geïnformeerd was omtrent de slechte toestand van de belastingplichtige-gefaillieerde. Men heeft dus te maken met een situatie waarbij mogelijk een schijnkrediet in het leven werd geroepen, waarop normalerwijze de sanctie van art. 477, 2e lid, Faill. W. zou kunnen worden toegepast. De nieuwe tekst van art. 318 W.I.B. onttrekt echter de fiscus aan de toepassing van dit artikel. Moet men daaruit afleiden dat het hek nu volkomen van de dam is en het de fiscus, zonder zich te bekommeren om de indruk van kredietwaardigheid die bij andere schuldeisers wordt gewekt, geoorloofd is het kenbaar maken van zijn hypothecaire vordering door de inschrijving willekeurig uit te stellen? Ik geloof het niet.

Is de specifieke tekst van art. 447, 2e lid, Faill. W. niet meer toepasselijk, dan is er toch geen vrijstelling verleend van de algemene zorgvuldigheidsnorm die door art. 1382 B.W. even goed aan de overheid als aan de gewone burger wordt opgelegd. De burger heeft recht op juiste informatie vanwege de overheid. Schade voortvloeiend uit het verstrekken van onjuiste inlichtingen moet vergoed worden⁵. Welnu, het hypothecaire publiciteitssysteem heeft tot doel een ieder die dat wil een zo volledig mogelijke informatie over de kredietwaardigheid van een (potentiële) debiteur te geven. Men kan bezwaarlijk aannemen dat een rechtsstaat zelf zijn bij wet georganiseerd publiciteitssysteem zou mogen ontkrachten. Bovendien mag men niet uit het oog verliezen dat de fiscus er weinig baat bij heeft nodeloos te talmen met de inschrijving. Aangezien zijn hypotheek slechts rang neemt volgens de datum der inschrijving, loopt hij even goed als andere schuldeisers het risico geprimeerd te worden door een hypotheek die nog net vóór het vonnis van faillietverklaring, of onmiddellijk erna (door de curator) werd ingeschreven.

Overigens, de wet legt de zorg voor het nemen van de inschrijving op aan de ontvanger (art. 318, eerste lid, W.I.B.). Deze is niet gebonden door de wachtermijn van zes maanden zo hij meent dat de financiële toestand van de belastingplichtige dermate evolueert dat het twijfelachtig wordt of de inning van de belastingen nog wel op normale wijze kan geschieden.

Die mogelijkheid is niet zonder reden in het leven geroepen. Men kan zich moeilijk inbeelden dat een ontvanger die de gevaarlijke toestand van een belastingplichtige kent, ze niet zal gebruiken en het risico lopen van een ongunstige beoordeling door zijn

dienstoversten wegens ernstige nalatigheid bij het uitoefenen van zijn ambt.

Veel redenen om aan te nemen dat de inschrijving van de fiscale hypotheek doelbewust zou worden uitgesteld ondanks het feit dat de ontvanger de slechte situatie van de belastingplichtige kent, lijken dus niet voorhanden.

7. Uit het voorgaande kunnen de volgende besluiten getrokken worden. Voor de preferente schuldeisers verandert er door de wijziging die in art. 318 W.I.B. werd aangebracht principieel niets, aangezien de fiscale hypotheek slechts rang neemt vanaf haar dagtekening.

Voor de chirografaire schuldeisers schuilt het enige gevaar in het feit dat, eventueel door een nalatigheid van de curator, de fiscus zijn hypotheek vóór de faillissementshypotheek van art. 487, derde lid, Faill. W. zou inschrijven. De hypothese is erg onwaarschijnlijk en de chirografaire schuldeisers zullen eventueel vergoeding kunnen vorderen voor schade voortvloeiend uit nalatigheden door de curator of de fiscus begaan.

8. Het enige ernstige probleem dat door de gewijzigde versie van art. 318, derde lid, W.I.B. wordt geschapen, is de weerslag die de wetswijziging heeft op de situatie van de werknemers bij faillissement. Die kwestie werd door T. Breesch helemaal niet aangeraakt en kwam bij de voorbereiding van de wijzigende wet van 20 juli 1978 slechts oppervlakkig aan bod⁶. De moeilijkheid is de volgende. Krachtens art. 19, 3^obis, Hyp. W. genieten de werknemers een voorrecht op alle roerende goederen van de gefaillieerde. Bovendien zijn zij — zoals overigens alle schuldeisers die in de opsomming van art. 19 Hyp. W. vermeld worden — krachtens art. 19 *in fine* Hyp. W. bevoorrecht op het gedeelte van de opbrengst van de onroerende goederen dat overblijft na de uitbetaling van de hypothecaire en de bijzonder bevoorrechte schuldeisers op deze onroerende goederen.

Tot vóór de wet van 20 juli 1978 konden zij, zo de op de dag van het faillissementsvonnis bestaande inschrijvingen nog een dergelijk overschot lieten bestaan, verwachten dat zij dit subsidiaire voorrecht zouden kunnen uitoefenen. Thans zullen zij tot op het moment dat het faillissement definitief wordt afgesloten in het onzekere verkeren of zij na dit subsidiaire voorrecht (dat afwijkt van het beginsel dat voorrechten vóór hypotheeken gaan) betaling zullen krijgen. Zodra de fiscus toch inschrijving neemt zal hij hen voorafgaan. Maar het lijkt niet uitgesloten dat zij zich tegen deze eventuele situatie kunnen wapenen. Het gedeelte van een schuldvordering dat men niet bij voorrecht kan verhalen wordt chirografaair. De chirografaire schuldeisers wor-

⁵ J. DELVA, «Civielrechtelijke aspecten van de overheidsaansprakelijkheid», preadvies voor het XXVIIIde Rechtscongres, R.W., 1977-78, 2343 e.v., inzonderheid 2386-2387.

⁶ Verslag LENAERTS namens de kamercommissie voor Financiën, Parl. Besch., Kamer, 1977-78, nr. 325/2, blz. 8.

den beschermd door de hypotheek van art. 487, derde lid, Faill. W.. Aangezien deze bijna altijd vóór de fiscale hypotheek ingeschreven zal zijn, hebben de in art. 19 Hyp. W. bedoelde schuldeisers er dan ook belang bij zich tot de groep der chirografaïre schuldeisers te laten rekenen. Zij doen er dan ook goed aan zich in elk geval pro memorie bij de chirografaïre schuldeisers te laten inschrijven of van hun subsidiair voorrecht af te zien.

9. Naar mijn gevoelen biedt het huidige systeem van de artt. 316-318 W.I.B. een evenwichtige en billijke oplossing om drie met elkaar strijdige belangen te verzoenen. De belastingplichtige ziet niet automatisch en modeloos zijn faam van kredietwaardigheid in het gedrag gebracht doordat er automatisch en onmiddellijk inschrijving wordt genomen. Doordat de fiscale

hypotheek slechts rang neemt volgens de datum van inschrijving en de chirografaïre schuldeisers beschermd worden door de faillissementshypotheek, is het sterk overdreven te beweren dat de andere schuldeisers ernstig geschaad worden door het feit dat de fiscus niet langer onderworpen is aan art. 447 Faill. W. Dat de fiscale hypotheek, net zoals de faillissementshypotheek, nog na de faillietverklaring kan worden ingeschreven heeft vooral tot gevolg dat de fiscus nu ook een betere bescherming zal hebben bij ontbinding of nietigverklaring van het akkoord of bij faillissement na akkoord. Dat kan men bezwaarlijk als onredelijk bestempelen.

J. KOKELENBERG
K.U. Leuven

NASCHRIFT : IN MEDIO VIRTUS ?

1. In zijn repliek benadert J. Kokelenberg de problematiek vanuit een enigszins verschillende invalshoek. Terwijl ik vooral de vraag opwierp of het gewijzigde art. 318 W.I.B. te rijmen valt met de principiële gelijkheid der chirografaïre schuldeisers in een faillissementsprocedure, onderzoekt hij, naar ik meen, of in feite hun situatie nu werkelijk slechter is dan vóór de wetswijziging van 20 juli 1978.

2. Vooreerst even duidelijk stellen : het occulte karakter van de wettelijke hypotheek van de fiscus, zoals door Kokelenberg onder randnummer 2 beschreven, is en blijft afgeschaft. De inschrijving is dus nodig én voor de loutere tegenwerpelijke aan derden, én voor de rangregeling. Omtrent de rangregeling — die in mijn bijdrage overigens niet ter sprake kwam — laat art. 317 W.I.B. trouwens geen twijfel bestaan.

Daarnaast kan echter niet ontkend worden dat de Regering, door in de memorie van toelichting de inschrijving te degraderen tot een loutere formaliteit, de betekenis van art. 81 Hyp. W. negeert. Deze minimaliserende voorstelling van het belang van de wetswijziging heeft zeker bijgedragen tot het vrij rimpelloos verloop van de gehele operatie.

Toch worden door het gewijzigde derde lid van art. 318 W.I.B. de chirografaïre schuldeisers teruggeworpen in een toestand, die *de facto* erg verwant is met die in geval van een occulte hypotheek. Terwijl zij immers, vóór de wetswijziging, bij een faillissement van de belastingplichtige, zich enkel door de op dat ogenblik ingeschreven hypotheek voorafgegaan wisten, kunnen zij nu nog na het faillissement plotseling worden geconfronteerd met de tot dan toe onbekende wettelijke hypotheek van de schatkist. In die omstandigheden kan men dus gewagen van een restauratie,

t.o.v. de chirografaïre schuldeisers, van de *feitelijke gevolgen* van de occulte hypotheek.

3. Wat nu de situatie van de chirografaïre schuldeisers aangaat bij een inschrijving van de hypotheek van de fiscus vóór het faillissementsvonnis : de analyse van Kokelenberg (3,A) is aanvaardbaar. Toch kan de wenselijkheid van een zo snel mogelijke inschrijving niet worden betwijfeld ; slechts zó is een beperking van het aantal gewone schuldeisers, wier vordering vóór de inschrijving ontstond, mogelijk. Tegelijkertijd zullen dan des te meer derden, die nog geen schuldeiser van de belastingplichtige zijn, diens kredietwaardigheid met kennis van zaken kunnen beoordelen.

4. Quid wanneer de inschrijving na het faillissementsvonnis geschiedt ? Het blijft een inbreuk op de gelijkheid der chirografaïre schuldeisers dat de fiscus nog na de uitspraak zijn status mag verbeteren, dit tegen de normale gang van zaken in. Dat ontkennen betekent het van de hand wijzen van de zin van art. 447, eerste lid, Faill. W., en van de hele rechtspraak die de wettelijke hypotheek van de schatkist steeds aan deze bepaling heeft onderworpen (cf. mijn bijdrage, randnummers 3 en 4).

Mijn uitgangspunt wordt overigens niet afgezwakt doordat de curator moet overgaan tot de inschrijving van de wettelijke hypotheek ten voordele van de boedel (Kokelenberg, 3, B.).

5. Dat in de huidige stand van zaken de onmiddellijke inschrijving van deze hypotheek door de curator zich opdringt, is evident. Dat de curator voor een foutief of onzorgvuldig talmen aansprakelijk gesteld kan worden is even duidelijk (Kokelenberg, 4, a en 5).

Y. Dumon heeft in dit verband reeds gewezen op de verzwaring van diens taak («L'article 447 de la loi du 17 avril 1851 sur les faillites, banqueroutes et sursis», *B.R.H.*, 1978, 499-501).

De realiteitszin dwingt echter rekening te houden met niet te onderschatten praktische moeilijkheden voor de curator. Het zal hem vaak onmogelijk zijn vóór de fiscus de inschrijving te nemen, omdat hij *niet tijdig* de onroerende goederen van de gefailleerde heeft *kunnen lokaliseren* of, zo deze erg verspreid liggen, de nodige formaliteiten heeft *kunnen vervullen*. Me dunkt dat de schatkist hier een voorsprong heeft. Zodoende wordt het een moeilijke zaak voor de schuldeisers in de boedel, indien de curator, ondanks zijn diligentie, toch als bonus pater familias achter het net vist, en de fiscus eerder de inschrijving vorderde. Een eis tot schadevergoeding tegen de curator zal dan niet mogelijk blijken. In de gevallen waarin hem toch een fout zou kunnen worden aangewreven, zal het instellen van een eis op grond van art. 1382 B.W. zeker enige vragen doen rijzen zoals b.v. wie de vordering moet instellen, welke de omvang van de schade is enz. Daarbij breng ik dan niet eens de kosten en duur van die bijkomende procedure ter sprake.

6. Nu artikel 447, tweede lid, Faill. W. niet meer geldt voor de wettelijke hypotheek van de schatkist, kan het eventuele verlenen van een schijnkrediet worden gesanctioneerd door het instellen van een eis tot schadevergoeding tegen de fiscus op grond van art. 1382 B.W. (Kokelenberg, 6). Men hoeft slechts te kijken naar de typische moeilijkheden die dit soort vorderingen tegen kredietverleners met zich brengen (zie o.a. P. Van Ommeslaghe, «La responsabilité du banquier dispensateur de crédit en droit belge», *Schweizerische Aktiengesellschaft*, 1977, 109 e.v., vooral nr. 34bis), om te vermoeden dat ook deze procedure niet van een leien dakje zal lopen. Dus weer een verwikkeling ten nadele van de gewone schuldeisers.

7. Uit het voorgaande moge blijken dat de toestand der werknemers zeker niet het enige ernstige probleem in deze aangelegenheid vormt. Voor zover een deel hunner vordering chirografair wordt, delen zij trouwens het lot der gewone schuldeisers in de boedel. En dat de bescherming, verwacht van de wettelijke hypotheek ten voordele van deze boedel, vaak illusoir zal uitvallen, werd hierboven onder randnummer 5 reeds aangetoond.

8. Vóór de wetswijziging ontvingen de chirografaire schuldeisers in een faillissement veelal niet meer dan een fractie van hun vorderingen, dit o.a. door de grootte van het bevoorrecht passief (b.v. de achterstallige R.M.Z.-bijdragen). Vandaar hun begrijpelijk defaitisme, dat hen er zelfs dikwijls van weerhield de faillissementsprocedure op gang te brengen. De negatieve complicaties die in hun nadeel volgen uit het vernieuwde art. 318 W.I.B., zullen deze tendens wellicht nog versterken. Vandaar de vraag of ook hier niet de gulden middenweg dient te worden bewandeld. Aanvaardt men mijn analyse van de thans geldende regeling, maar komt het in mijn vorige bijdrage geformuleerde alternatief als te verregaand over, dan kan wellicht een wisseloplossing liggen in de gewone, volledige toepassing van art. 447 Faill. W. op de wettelijke hypotheek van de schatkist.

Het herstellen van de oorspronkelijke, eenvoudige procedure van dit artikel met integrale toepasselijkheid op de fiscus zou bovendien de wetswijziging, die nu blijkens de wetsvoorbereiding nodig is om de vorderingen van de werknemers te beschermen, overbodig maken.

T. BREESCH

KRONIEK

INTERNATIONAAL PRIVAATRECHT 1975-1978 (Derde deel)

IV. Contracten

1. Algemeen

133. A. *Wanneer is een contract internationaal?* — Vooraleer men de vraag naar de toepasselijke wet op het contract kan stellen, dient men eerst vast te stellen wanneer een contract internationaal is. Een louter intern contract blijft steeds aan de Belgische wet onderworpen, zelfs bij uitdrukkelijke keuze van een vreemde toepasselijke wet. Wanneer

Belgen, in België woonachtig, hun overeenkomst in België sloten maar de schuld in buitenlandse munt uitdrukten, dan is volgens de «intrinsieke elementen van de overeenkomst» Belgisch recht van toepassing (Cass., 4 september 1975, *R.W.*, 1975-76, 1561, met noot H. VAN HOUTTE, *J.T.*, 1976, 243; *Arr. Cass.*, 1976, 20, *Pas.*, 1976, I, 16). Men kan, samen met de steller van de noot, de vraag stellen of wij hier voor een probleem van internationaal privaatrecht staan. Het enige vreemde element, namelijk de keuze van de buitenlandse munt om de te betalen som uit te drukken, maakt de overeenkomst nog niet internationaal.

134. *B. De toepasselijke wet* — De Belgische rechtspraak heeft steeds het principe van de wilsautonomie betreffende de wet toepasselijk op de overeenkomsten aanvaard. Het Hof van Cassatie paste dit principe voor het eerst toe in 1938 (Cass., 24 februari 1938, *B.J.*, 1938, 289).

Het eigenlijk probleem doet zich voor, wanneer, zoals kan gebeuren, de partijen geen uitdrukkelijke wetskeuze in hun overeenkomst hebben opgenomen. Dan moet de rechter «aan de hand van de gegevens van de zaak nagaan aan welke wet de partijen hun contractuele verbintenissen hebben willen onderwerpen» (Cass., 27 november 1974, *R.W.*, 1974-75, 1949; Cass., 21 februari 1975, *Arr. Cass.*, 1975, 705, *J.T.*, 1975, 424, *R.W.*, 1974-75, 2552, *R.C.J.B.*, 1976, 5, met noot G. VAN HECKE, *Pas.*, 1975, I, 642). Het Hof huldigt het subjectivistisch principe, waarbij men ervan moet uitgaan dat de partijen een toepasselijke wet impliciet hebben gekozen en dat men die moet vinden aan de hand van de gegevens van de zaak. Het komt erop neer de rechtssfeer te vinden, waarmee de zaak de nauwste aanknopingspunten vertoont. In oudere rechtspraak (zie vroegere overzichten van rechtspraak) werd echter vooral de nadruk gelegd op één aanknopingspunt (plaats van het sluiten van het contract, plaats van de uitvoering ervan enz.).

Er bestaat geen verschil in resultaat tussen de stelling, die naar de vermoede wil der partijen op zoek gaat en de stelling die objectief de gegevens van het contract nagaat om de toepasselijke wet te vinden (zie Cass., 26 november 1974, *R.W.*, 1974-75, 1949).

135. De op basis van de hierboven uiteengezette principes toepasselijke wet wordt geweerd, indien ze strijdig is met de Belgische internationaal privaatrechtelijke openbare orde (*supra* nr. 17 e.v.). Art. 3, eerste lid, *B.W.* stelt bovendien «dat de wetten van politie en veiligheid allen verbinden die binnen het grondgebied wonen» (voor enkele voorbeelden zie *infra* nrs. 140 en 142). Met deze belangrijke beperkingen zal altijd rekening moeten gehouden worden.

136. *C. Het toepassingsgebied van de toepasselijke wet* — Welke aspecten van het contract worden nu door de toepasselijke wet geregeld? Deze wet beheerst de geldigheidsvoorwaarden van het contract (de algemene bekwaamheid om te contracteren wordt beheerst door de nationale wet van de partijen (art. 3, derde lid, *B.W.*)) en de gevolgen ervan. Het Hof van Cassatie (Cass., 21 februari 1975, *Arr. Cass.*, 1975, 705) oordeelt dat ook de vraag of er al dan niet een contract is, beheerst wordt door de *lex contractus*, dus de wet die op de overeenkomst van toepassing zou zijn, als er één is. Het vernietigd arrest van het hof van beroep paste de *lex fori* (dus het Belgisch recht) toe wat betreft de bewijsmiddelen, toegelaten om het bestaan van de overeenkomst aan te tonen.

2. De bijzondere overeenkomsten

137. *A. De koopovereenkomst.* — Uiteraard zijn de hoger geschetste principes m.b.t. overeenkomsten in het algemeen ook toepasselijk op de koopcontracten.

Het Hof van Beroep te Antwerpen besliste dat de verkoop van een in het buitenland gelegen onroerend goed beheerst wordt door de wet van het vreemde land waar het contract gesloten werd (31 oktober 1978, *T. Not.*, 1979, 49).

Bij de internationale koopcontracten m.b.t. lichamelijke roerende goederen moet men echter ook rekening houden met het Verdrag van Den Haag van 15 juni 1955 nopens de

op de internationale koop van roerende lichamelijke zaken toepasselijke wet (*W.* 21 september 1962, *B.S.*, 29 september 1964) en met het Haags Verdrag van 1 juli 1964, houdende eenvormige wet inzake de internationale koop van roerende lichamelijke zaken (*W.* 15 juli 1970, *B.S.*, 14 januari 1971).

Op basis van art. 3, 1°, van het Verdrag van 15 juni 1955 is, bij gebrek aan uitdrukkelijke rechtskeuze in de overeenkomst, het intern recht van het land, waar de verkoper zijn gewone verblijfplaats heeft op het ogenblik dat hij de bestelling ontvangt, toepasselijk (*Kh. Luik* 29 oktober 1975, *B.R.H.*, 1976, 847, met noot N. WATTE).

Artikel 3 van de Eenvormige Wet laat aan de partijen de vrijheid om de toepassing van deze eenvormige wet geheel of ten dele, uitdrukkelijk of stilzwijgend, uit te sluiten. Door uitdrukkelijk in het koopcontract de toepasselijke wet aan te duiden, wijzen de partijen impliciet de toepassing van deze eenvormige wet af (*Kh. Tongeren* 18 maart 1976, *B.R.H.*, 1976, 501). In casu kozen de partijen het Engelse recht om hun overeenkomst te beheersen.

138. Internationale koopcontracten leveren soms problemen op betreffende muntpariteiten. Een arrest van het Hof van Cassatie (Cass., 26 november 1976, *Arr. Cass.*, 1977, 342, *Pas.*, 1977, I, 339) besliste dat het commissieloon van een makelaar, door wiens bemiddeling een verkoopovereenkomst tot stand is gekomen in het buitenland en waarin de prijs in buitenlandse munt is bepaald, in Belgische munt dient te worden berekend volgens de wisselkoers op de dag van de koopakte. Dit punt wordt echter niet unaniem aanvaard, daar er rechtspraak bestaat, die met de wisselkoers op de dag van de betaling rekening houdt.

Verder werd ook beslist (Hof Brussel, 23 maart 1978, *J.T.*, 1978, 396) dat zo een koopcontract op termijn, dat de betaling in Belgische munt bedingt, een bepaling bevat dat de prijs mag worden aangepast indien er verandering intreedt in de muntpariteit Belgische frank/Amerikaanse dollar, deze laatste na onderzoek van de feitelijke bedoeling der partijen geen waarborg is tegen een eventuele devaluatie van de Amerikaanse munt, maar alleen tegen een devaluatie van de Belgische munt. Dit betekent dat, bij een muntontwaarding van de Amerikaanse dollar ten opzichte van de Belgische frank in de loop van de bepaalde termijn, de partij die in Belgisch geld moet ontvangen, zich op de clausule kan beroepen om meer in Belgische frank te vragen opdat zij de gevolgen van de muntontwaarding niet moet dragen. Dit laatste was in het gesproken geval gebeurd. De bedoeling van partijen was geweest zich te beschermen tegen een mogelijke devaluatie van de Belgische frank.

139. Soms ontstaat een bijzondere problematiek wegens de aard van de goederen waarop het contract betrekking heeft. Dit geldt bv. voor koffie. Het Europees contract voor koffie beheerst dan de koopovereenkomst, zodat zich geen probleem voordoet met betrekking tot de toepasselijke wet op het koopcontract. Anderzijds zijn er evenmin problemen met betrekking tot de bevoegde rechtbank, daar eventuele geschillen toch voorgelegd worden aan bijzondere, gespecialiseerde scheidsrechterlijke kamers zowel in eerste aanleg als in hoger beroep. Dergelijke aparte regelen, zowel qua bevoegdheid als qua grond van de zaak, zijn noodzakelijk om de zeer specifieke problemen die bij bepaalde waren kunnen rijzen, op te lossen (*Arbitr. Koffie Antwerpen*, 22 juni 1977, *R.H.A.*, 1977, 55).

140. *B. De concessies voor alleenverkoop.* — De concessies voor alleenverkoop zijn ook onderworpen aan de regel van de wilsautonomie, maar met betrekking tot de eenzijdige beëindiging van de voor onbepaalde tijd verleende concessies van alleenverkoop geldt de wet van 27 juli 1961 (*B.S.*, 5 oktober 1961). Deze wet bevat in art. 4 een belangrijke bepaling van internationaal privaatrecht. Wat de bevoegdheid betreft, wordt bepaald dat de Belgische rechter bevoegd is indien de verkoopconcessie uitwerking heeft op het Belgische grondgebied of een deel ervan. De concessiehouder die zich benadeeld acht heeft dan de keuze om de concessiegever in België te dagvaarden ofwel voor de rechter van zijn eigen woonplaats ofwel voor de rechter van de woonplaats of de zetel van de concessiegever. Men moet echter opletten, daar de bepalingen van het E.E.G.-Verdrag van 27 september 1968 betreffende de bevoegdheid de voorrang genieten (zie *infra* nr. 222 e.v. en de daar geciteerde rechtspraak).

Het probleem van de toepasselijke wet is eenvoudig. De Belgische rechter past uitsluitend de Belgische wet toe.

De bepalingen van deze wet zijn immers wetten van politie en veiligheid in de zin van art. 3, eerste lid, B.W. (*Cass.*, 9 juni 1977, *Arr. Cass.*, 1977, 1041, *Pas.*, 1977, I, 1033; Hof Bergen, 3 mei 1977, *B.R.H.*, 1977, 348, *J.T.*, 1977, 637, *Pas.*, 1978, II, 8).

141. *C. De arbeidsovereenkomst.* — Het principe van de wilsautonomie, waarbij de partijen zelf de op de overeenkomst toepasselijke wet kiezen, wordt ook aanvaard inzake arbeidsovereenkomsten. Bij afwezigheid van uitdrukkelijke wetskeuze zal de rechter eveneens moeten onderzoeken welke wet de partijen impliciet hebben gekozen. Doorgaans wordt bij het ontbreken van een uitdrukkelijke wetskeuze verwezen naar de wet van de plaats van uitvoering omdat deze wet het best aangepast is om de sociaal-economische situatie van de werknemer te regelen. Wanneer de werknemer echter zijn werk uitvoert in meerdere landen of in de loop van de overeenkomst geregeld een andere standplaats toegewezen krijgt, wordt de toepassing van deze aanknopingsfactor moeilijker. Het zou, aldus de rechtspraak (*Arbh.* Brussel, 11 april 1978, *J.T.T.*, 1978, 234) «leiden tot een permanente onveiligheid in de verhoudingen tussen werkgevers en werknemers». Daarom werd beslist dat de wet van het land waar het patronaal gezag daadwerkelijk werd uitgeoefend, diende te worden toegepast. Tegen dit arrest, waarin de rechtszekerheid de belangrijkste leidraad was, is cassatieberoep ingesteld, zodat het voorbarig is hieruit reeds nu besluiten te trekken.

In een ander geval (*Arbrb.* Brussel, 16 februari 1976, *J.T.T.*, 1976, 151) werden als relevante gegevens in aanmerking genomen de nationaliteit van partijen, de plaats waar de overeenkomst ontstond en uitgevoerd werd, de munt waarin het loon werd uitbetaald. Deze elementen wezen in het besproken geval naar het recht van de Verenigde Staten van Amerika, behalve dat de uitvoering in verschillende landen gebeurde. Het Amerikaans recht werd dus toegepast.

142. Het toepassingsgebied van de toepasselijke wet op de arbeidsovereenkomsten wordt dikwijls erg ingekrompen door het groot aantal wetten van politie en veiligheid, die in deze materie bestaan (*Arbh.* Brussel, 16 februari 1976, *J.T.T.*, 1976, 151; *Arbh.* Brussel, 30 november 1976, *T.S.R.*, 1977, 127). De Belgische wetten van politie en veiligheid zijn immers van toepassing op allen die zich op het grondgebied bevinden (art. 3, eerste lid, B.W.), dus ook op diegenen die

hun werk in België uitvoeren. Soms is het echter niet zo eenvoudig te weten of een werk in België wordt uitgevoerd, bv. wanneer de werknemer zich veelvuldig in het raam van zijn werk naar het buitenland begeeft. Zo werd beslist (*Arbrb.* Brussel, 10 juni 1976, *J.T.T.*, 1977, 32, met noot) dat het feit dat een bediende hier werkte, dat een deel van zijn loon in onze munt werd betaald en dat een verzoek tot het verkrijgen van een arbeidsvergunning overeenkomstig onze wetgeving werd ingediend, inhoudt dat het werk hier wordt uitgevoerd.

Een illustratie van een wet van politie en veiligheid is onze regeling van de minimum opzeggingstermijn. Het Hof van Cassatie (*Cass.*, 25 juni 1975, *R.W.*, 1975-76, 2063, *Pas.*, 1975, I, 1038, *T.S.R.*, 1975, 442) besliste dat de bepaling in onze wet dat de opzeggingstermijn voor bedienden niet lager mag zijn dan een zekere minimumtermijn een wet van politie en veiligheid. Ze geldt dus voor alle personen die op het Belgisch grondgebied werkzaam zijn, ook voor vreemdelingen. De Belgische wet zegt ook dat de partijen vrij zijn een hogere opzeggingstermijn vast te stellen en dat bij gebreke hiervan de rechter deze termijn vaststelt. Deze bepaling is echter geen wet van politie en veiligheid aldus het Hof (anders: *Arbh.* Brussel, 28 juni 1978, *T.S.R.*, 1978, 439) zodat een overeenkomst die werd onderworpen aan de wet van de Amerikaanse staat Missouri op het vlak van een eventuele hogere opzeggingstermijn door die wet wordt beheerst. Daar deze wet niets bepaalt, dienen enkel de minimum opzeggingstermijn en -vergoeding te worden nageleefd. Dezelfde redenering vinden wij terug in het reeds eerder besproken vonnis van de Arbeidsrechtbank te Brussel (16 februari 1976, *J.T.T.*, 1976, 151).

143. De vraag naar de toepassing van collectieve arbeidsovereenkomsten op vreemdelingen in België werd beslecht door het Hof te Brussel (26 oktober 1977, *J.T.* 1978.87) dat besliste dat een algemeen verbindend verklaarde C.A.O. geldt voor een vreemde werkgever. (zie hierover G. VERHEGGE, «Problemen i.v.m. de vreemde werkgever in België», *R.W.*, 1978-79, 1143 e.v.). *R.W.*, 1978-79, 1143 e.v.).

144. Wanneer een werknemer vreemd publiek recht overtreedt op het grondgebied van dat vreemd land, dan is dit een voldoende zwaarwichtige reden in hoofde van de werkgever om deze werknemer op staande voet en zonder opzeggingsvergoeding te ontslaan (*Arbh.* Brussel, 22 februari 1978, *J.T.*, 1978, 349). In casu had een piloot van Sabena in Bangkok (Thailand) geprobeerd plaatselijke kunstvoorwerpen te smokkelen en had hij tevens interne Sabenareglementeringen niet nageleefd. Het hof besliste, volgens ons terecht, dat zulks een voldoende zwaarwichtige reden was om de piloot de laan uit te sturen, omdat elke verdere samenwerking toch onmogelijk werd. De arbeidsovereenkomst en de uitvoering ervan werden nochtans door het Belgisch recht beheerst.

145. *D. De overeenkomst van handelsvertegenwoordiging.* — Inzake handelsvertegenwoordiging werd beslist dat de wet van de plaats van uitvoering de overeenkomst beheert, bij ontstentenis van uitdrukkelijke wetskeuze (*Arbrb.* Verviers, 28 september 1977, *J.T.T.*, 1978, 42). Men kijkt niet naar de nationaliteit van partijen of naar de plaats van betaling. Hier ging het om een probleem rond de wet van 30 juli 1963 betreffende de handelsvertegenwoordigers, die een wet

van politie en veiligheid is, omdat zij de bescherming van deze categorie werknemers op het oog heeft (zie ook Arbrb. Dinant, 21 januari 1975, *Jur. Liège*, 1975-76, 301, *Pas.*, 1975, III, 77). Als wet van politie en veiligheid is de wet van 30 juli 1963 steeds toepasselijk op in België uitgevoerd werk, zodat de rechtbank niet moest wijzen op het feit dat partijen, noch uitdrukkelijk, noch impliciet een wet op hun overeenkomst toepasselijk hadden verklaard.

146. *E. De verzekeringsovereenkomst.* — Dezelfde regelen die gelden voor het bepalen van de toepasselijke wet op het contract, worden ook gebruikt om de wet te vinden die het verzekeringscontract beheerst. De Rechtbank van Koophandel te Brussel (9 januari 1978, *R.H.A.*, 1977-78, 278) besliste dat een verzekeringsovereenkomst beheerst werd door de Belgische wet, rekening houdend met zijn inhoud, het feit dat het te Luik werd aangegaan en onderworpen werd aan de «Grandes Conditions d'Anvers». Belangrijk in dit vonnis is vooral dat ook het probleem van de wettelijke indeplaatsstelling van de verzekeraar die de schadelijdende partij reeds vergoed heeft en van het bewijs, nodig om de betaling te bewijzen, ook geregeld worden door de *lex contractus*, daar het bijkomstig is aan de verzekeringsovereenkomst. In casu ging het om schade, ontstaan tijdens het vervoer van goederen over de wet.

Zelfs al zijn er enkele verwijzingen in het verzekeringscontract naar de Belgische wet, dan betekent zulks niet dat het contract als zodanig onderworpen is aan de Belgische wet. Het Hof van Beroep te Luik (21 februari 1978, *Jur. Liège*, 1978-79, 161) onderwerpt het verzekeringscontract aan de *lex loci contractus*, de wet van de plaats waar de overeenkomst tot stand is gekomen.

Ook het Hof van Beroep te Bergen (15 december 1976, *R.G.A.R.*, 1978, 9860) besliste dat verzekeringsovereenkomsten onderworpen zijn aan het principe van de wilsautonomie. Bij gebreke aan uitdrukkelijke wetskeuze wordt de toepasselijke wet bepaald aan de hand van de gegevens van de zaak, in casu het sluiten van het contract in België en het voorwerp ervan, de dekking van burgerlijke aansprakelijkheid van de automobilist overeenkomstig de wet van 1 juli 1956. De toepasselijke wet beheerst niet alleen de totstandkoming en de voorwaarden van het contract maar ook de gevolgen ervan. Tot deze gevolgen behoort de regresvordering.

147. Inzake verkeersongevallen dienen wij samen met het hierboven aangehaald arrest van het Hof te Bergen een arrest van het Hof van Beroep te Brussel (24 oktober 1977, *J.T.*, 1978, 9) te bespreken in verband met de regresvordering van de verzekeraar wanneer een ongeval in het buitenland plaatshad. Art. 25 van de modelpolis opgesteld in het kader van de wet van 1 juli 1956 op de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen somt tien gevallen op waarin de maatschappij een regresvordering heeft tegen de aansprakelijke dader (FREDERICQ, *Handboek van Belgisch Handelsrecht*, Brussel, 1978, II, nr. 1185) o.m. wanneer de Belgische wetten en reglementen niet werden nageleefd. Het hof willigde in zo'n geval dan ook het regres in. De eerste rechter had beslist dat de overtreding van art. 11, 4°, Wegverkeersreglement, volgens hetwelk een persoon van minder dan 18 jaar geen andere passagier op zijn bromfiets mag vervoeren, niet bestond, daar ze in Nederland werd begaan. Het hof daarentegen stelt dat de regresvordering stoelt op de

verzekeringsovereenkomst en niet op de niet-naleving van het Belgische reglement. Het vergriep in kwestie wordt dus beschouwd als een contractuele fout, omdat dat in de polis zo staat. Dit geldt ook als er geen oorzakelijk verband is met het ongeval.

Het Hof van Beroep te Bergen (15 december 1976, *R.G.A.R.*, 1978, 9860) daarentegen besliste dat de verzekeraar deze voorziening niet kan invoeren om zijn regresvordering uit te oefenen tegen een bestuurder die een Belgische leervergunning had en op het ogenblik van het ongeval in Italië een voertuig bestuurde met een snelheid van 110 km. per uur. Aangezien hier art. 25, 6°, van de polis bepaalt dat de regresvordering enkel mogelijk is als de verzekerde de Belgische wetten en reglementen niet naleeft, wanneer hij dat wel moet doen (dus enkel in België) is hier geen regresvordering mogelijk, omdat de feiten in Italië plaatshadden. In de polis die de schade van de verzekerde, niet van derden, dekt komt in dit geval in art. 4 D een analoge bepaling voor met dien verstande dat hier bij staat dat geen vergoeding wordt uitbetaald bij niet-toepassing van Belgische wetten en reglementen «ongeacht de plaats van het ongeval». De tegeneis van de verzekerde werd dan ook afgewezen.

148. Een speciaal probleem bestaat omtrent de geldigheid van verzekeringscontracten die normaal door de nationale wet worden beheerst, maar dekking verleenden voor praktijken die alleen in strijd zijn met een vreemde fiscale wetgeving. In een geval, dat ter beslechting werd voorgelegd aan drie scheidsrechters (Scheidsr. beslissing, 9 januari 1977, *R.H.A.*, 1977-78, 230, met noot E. DIRIX) werd een partij juwelen in Groot-Brittannië gestolen. Deze partij werd aan de douaneoverheden van de luchthaven te Londen niet aangegeven. Hoewel de verzekeraar de nietigheid van de overeenkomst opwerpt wegens strijdigheid met de openbare orde (verzekering van smokkelwaar) beslisten de scheidsrechters dat de overeenkomst wel geldig is, omdat «partijen, ten tijde van het sluiten van de overeenkomst geen doel, strijdig met de openbare orde, voor ogen hadden». De nationale rechter mag echter beslissen dat de schending van vreemd publiek recht aan de overeenkomst een ongeoorloofde oorzaak geeft, zodat hij de nietigheid kan uitspreken. Hier was zulks, bij het sluiten van de overeenkomst, niet het geval.

V. De niet-contractuele verbintenissen

1. Toepasselijke wet

149. De meest voorkomende bron van niet-contractuele verbintenissen zijn de onrechtmatige daden.

Reeds lang wordt aanvaard dat de wet van het land waar een feit zich heeft voorgedaan (de *lex loci delicti commissi*) bepaalt of dat feit een onrechtmatige daad is en aanleiding geeft tot burgerlijke aansprakelijkheid, en welke de wijze en omvang van de schadeloosstelling is. De desbetreffende wetsbepalingen worden immers beschouwd als wetgeving van politie en veiligheid (art. 3, eerste lid, B.W.), en hebben dus een territoriale werking (R. VANDER ELST, *a.w.*, 116, nr. 72, *Cass.*, 17 mei 1957, *Pas.*, 1957, I, 1111).

150. Hierbij kan er onmiddellijk op gewezen worden dat het Verdrag van Den Haag betreffende de wet toepasselijk op verkeersongevallen in België in werking is getreden (Verdrag van 4 mei 1971, W. 10 februari 1975, *B.S.*, 7 mei 1975, in

werking getreden op 3 juni 1975 ; voor een bespreking van dit verdrag, zie o.m. G. DE ROEY, «De wet toepasselijk op verkeersongevallen», in *De W.A.M. in de Benelux*, CED Samsom, Brussel, 1979, nr. 283 e.v., en de uitgebreide bibliografie aldaar). M.b.t. dit verdrag, dat thans ons algemeen geldend IPR ter zake van verkeersongevallen (de belangrijkste bron van niet-contractuele verbintenissen) vormt, werd nog geen rechtspraak gepubliceerd.

De hoofdregel van dit verdrag bevestigt de Belgische verwijzingsregel : art. 3 verklaart het intern recht (zodat de herverwijzing uitgesloten is, zie infra nr. 152) van de staat waar het ongeval heeft plaats gevonden toepasselijk.

Nochtans bevatten de artt. 4 tot 6 limitatief opgesomde uitzonderingen op dit principe. Wanneer de in het verdrag vermelde aanknopingspunten alle naar een andere wet convergeren dan die van de plaats van het ongeval, en deze plaats dus louter toevallig is, wordt de interne wet van de staat van inschrijving van het voertuig en, subsidiair, die van de gewone standplaats van het voertuig, toegepast.

151. Hoewel het Hof van Cassatie in zijn arrest van 17 mei 1957 (r.g.) had beslist dat de *lex loci delicti* enkel terzijde geschoven kan worden in geval van strijdigheid met onze internationaal privaatrechtelijke openbare orde of bij andersluidende verdragsbepalingen, pasten de lagere rechtsmachten in bepaalde gevallen toch een andere wet toe ; de strakke toepassing van de «*lex loci delicti*»-regel leidde (en leidt) immers tot onbillijkheden (L. SCHUERMANS en P. LAVRYSEN-VAN EUPEN, «Onrechtmatige daad en schadeloosstelling naar Belgisch internationaal privaatrecht», *T.P.R.*, 1974, 649 e.v., en de talrijke verwijzingen aldaar ; L. SCHUERMANS, J. SCHRIJVERS, D. SIMOENS, A. VAN OEVELEN en M. DEBONNAIRE, «Onrechtmatige daad. Schade en schadeloosstelling 1969-1976», *T.P.R.*, 1977, 471 e.v.). In de aldaar geciteerde rechtspraak werd de Belgische wet toegepast, ondanks het feit dat het ongeval zich in het buitenland voordeed, dit wegens het feit dat alle andere aanknopingspunten dan de plaats van het ongeval (o.m. de nationaliteit en de woonplaats van de dader en het slachtoffer, de plaats waar de schade geleden wordt, ...) in de Belgische rechtssfeer gelocaliseerd waren.

152. Ook in de hier behandelde periode treffen we een vonnis aan waarin de Belgische wet wordt toegepast, hoewel het ongeval zich in Duitsland voordeed (Rb. Antwerpen, 4 november 1976, *R.W.*, 1976-77, 2088). De rechtbank vermeldde eerst de in de cassatiearresten vervatte «*lex loci delicti*»-regel, doch stelde vast dat alle aanknopingspunten (nationaliteit en woonplaats van dader en slachtoffer, immatriculatie van het voertuig in België, verzekering bij een Belgisch verzekeraar) naar de Belgische rechtssfeer verwezen.

De rechtbank paste dan echter niet zonder meer het Belgisch recht toe. Ze volgde een meer subtielere redenering : eerst en vooral stelde ze voorop dat de «*lex loci*»-regel verwijst naar het Duits recht als geheel, dus ook naar het Duitse I.P.R.. En een onderzoek van dit Duitse I.P.R. leidt tot het besluit dat in casu het Belgisch recht (door de Duitse rechters) toegepast zou worden. De rechtbank aanvaardt deze terugwijzing en zal dus Belgisch recht toepassen ; het is immers onlogisch dat de Belgische rechters in casu Duits recht zouden toepassen, terwijl Belgische rechtsonderhorigen door de Duitse rechtbanken aan het Belgisch recht onderworpen zouden worden. (De rechtbank acht dit zelfs in strijd met onze internationaal privaatrechtelijke openbare orde.)

Opgemerkt kan worden dat het Verdrag van Den Haag geen herverwijzing toelaat (zie nr. 150), doch in casu zou de Belgische wet, op basis van art. 4a van het verdrag, toepasselijk geweest zijn (in het vonnis werd uitdrukkelijk verwezen naar het land waar het voertuig geïmmatriculeerd was).

De Antwerpse rechtbank had deze aanvaarding van de herverwijzing als voldoende kunnen beschouwen ; ze ging echter (veiligheidshalve) nog verder.

Ze vermelde drie verschillende ontwerpverdragen (de Eenvormige Beneluxwet, het Haags verdrag van 4 mei 1971 en het EEG-ontwerpverdrag nopens de wetten die toepasselijk zijn op verbintenissen uit overeenkomst en op niet-contractuele verbintenissen) en stelde vast dat die drie ontwerpverdragen «ter zake ongetwijfeld de toepassing van de Belgische wet zouden meebrengen». Ze besliste dan ook dat de ondertekening van deze ontwerpen (die nog niet in werking getreden waren) bewijzen dat een te strakke toepassing van de regel *lex loci delicti* uit den boze is en dat zij dient te worden geweerd telkens als een andere interpretatie kan worden gegeven hetzij op grond van de vreemde wet van verwijzing hetzij op grond van de geëvolueerde notie van openbare orde.

We gaan volledig akkoord met het feit dat een strikte toepassing van de «*lex loci*»-regel uit den boze is, doch dat enkel de herverwijzing of de internationaal privaatrechtelijke openbare orde de toepassing ervan kunnen uitschakelen, zal niet meer opgaan wanneer deze verdragen in werking zijn getreden. Het gaat om uitzonderingen op de hoofdverwijzingsregel.

153. Hoewel de hier omschreven afwijking van de «*lex loci*»-regel ons gerechtvaardigd voorkomt (een verwijzingsregel moet immers leiden tot toepassing van de wet waarmee de litigieuze verhouding de nauwste banden heeft), kan wel de vraag gesteld worden in hoeverre deze afwijking (behoudens die, opgenomen in verdragen) samen te rijmen valt met de kwalificering van de wetten die de bestanddelen bepalen van het feit dat tot aansprakelijkheid aanleiding geeft, evenals de omvang en de wijze van schadevergoeding, als wetgeving van politie en veiligheid (in die zin ook J. ERAUW, «Artikel 1384 B.W. en een voorvraag in het IPR», *R.W.*, 1977-78, 1607-1612). Tenzij men — o.i. niet ten onrechte — de kwalificatie van art. 1382 e.v. als wetgeving van politie en veiligheid zou aanvechten.

154. Deze tendens om een strikte toepassing van de «*lex loci delicti*»-regel te weren, vindt echter in de rechtspraak zeer weinig navolging, ook bij de lagere rechter (Hof Brussel, 3 november 1975, *J.T.*, 1976, 367, *T. Vred.*, 1978, 95 ; Hof Brussel, 17 november 1975, *Pas.*, 1976, II, 132 ; Hof Antwerpen, 17 juni 1976, *R.W.*, 1977-78, 2538 ; Hof Bergen, 15 december 1976, vermeld door A. WAUTERS e.a., «Chronique de Jurisprudence», *Rev.dr.int.dr.comp.*, 1978, 280 ; Hof Luik, 21 februari 1978, *Jur. Liège*, 1978-79, 161 ; Hof Brussel, 9 mei 1978, *J.T.*, 1979, 143 ; Rb. Brussel, 17 januari 1975, *J.T.*, 1975, 441 ; Rb. Mechelen, 27 maart 1975, *R.W.*, 1976-77, 821, met noot ; Kh Brugge, 4 maart 1976, *R.W.*, 1976-77, 2092 Rb. Brussel, 16 september 1977, *R.G.A.R.*, 1978, 9920).

Niet alle hier vermelde vonnissen en arresten moesten echter oordelen over gevallen die tot een mogelijke uitzondering op de «*lex loci*»-regel zouden leiden. Nochtans zouden we hier speciaal willen verwijzen naar de uitspraak van de rechtbank te Mechelen van 27 maart 1975, waar dezelfde aanknopingspunten met de Belgische rechtssfeer be-

stonden als in de onder nr. 152 besproken zaak, en toch het Duitse recht werd toegepast. (Ook het Hof te Brussel zou, op basis van de tendens tot vermijding van de strikte toepassing van de «lex loci»-regel, in zijn arrest van 17 november 1975 de Belgische wet toegepast kunnen hebben.)

In ieder geval houdt het Hof van Cassatie nog steeds vast aan de strakke toepassing van de «lex loci»-regel (Cass., 10 december 1976, *Arr. Cass.*, 1977, 408, *Pas.*, 1977, I, 413, en 24 januari 1977, *Arr. Cass.*, 1977, 573, *R.W.*, 1976-77, 2420, *J.T.*, 1977, 410).

155. Tot slot van deze beschouwingen over de bepaling van de toepasselijke wet inzake onrechtmatige daad zouden we nog even willen ingaan op drie reeds geciteerde uitspraken (Hof Brussel, 9 mei 1978, *Kh. Brussel* 17 januari 1975 en *Kh. Brugge*, 4 maart 1976) die verband houden met de bepaling van de plaats waar de onrechtmatige daad gebeurde. De Rechtbank van Koophandel te Brussel moest oordelen over het onrechtmatig karakter van de publikatie van een foto in een Duits tijdschrift, dat eveneens verspreid werd in België. De rechtbank besliste dat ze zowel de Duitse als de Belgische wet moest toepassen («application conjointe»), omdat de verspreiding van het tijdschrift in beide landen gebeurde. O.i. is deze opvatting van de rechtbank juist, aangezien ze een conjunctieve toepassing maakt van beide wetten, en niet een cumulatieve toepassing: of de verspreiding van een dergelijke foto in Duitsland een onrechtmatige daad is, moet bepaald worden aan de hand van de Duitse wet (van politie en veiligheid); hetzelfde geldt voor de verspreiding van het tijdschrift in België. Het is immers niet ondenkbaar dat de verspreiding van bepaalde foto's in Duitsland geen inbreuk maakt op de privacy, en in België wel (of omgekeerd).

O.i. ging het hier in hoofdzaak om de vraag of een bepaalde handeling (m.n. de verspreiding van een tijdschrift waarin een bepaalde foto is opgenomen) al dan niet onrechtmatig was én in Duitsland én in België, en niet zozeer om de vraag waar een onrechtmatige daad, die in verschillende landen gevolgen had, gelocaliseerd moest worden. RIGAUX en VAN HECKE (*a.w.*, 266, nr. 71) zeggen dat de keuze die aan eiser gelaten wordt om zijn vordering in te leiden hetzij voor de rechtbank van de plaats van het feit dat de schade veroorzaakt, hetzij voor de rechtbank van de plaats waar de schade geleden wordt, niet mag leiden tot een zelfde keuzemogelijkheid inzake het toepasselijk recht (in die zin ook L. SCHUERMANS e.a., *a.w.*, *T.P.R.*, 1977, 474).

Hierbij kan opgemerkt worden dat een eiser, zodra rechtbanken van meerdere landen bevoegd zijn, steeds de mogelijkheid heeft om de toepasselijke wet (onrechtstreeks) te kiezen, aangezien iedere rechter zijn nationaal IPR toepast.

Bovendien gaat het hier o.i. niet, zoals de geciteerde auteurs beweren, om een rechtstreekse keuze van de toepasselijke wet door de eiser. Indien men als hoofdverwijzingsregel de «lex loci delicti»-regel aanvaardt en, ingeval alle andere aanknopingspunten naar een andere wet convergeren, als uitzondering de toepasselijkheid van de wet van dit laatste land, dan is er geen keuzemogelijkheid: zodra alle aanknopingspunten naar een andere wetgeving convergeren, moet deze laatste toegepast worden door de rechter.

156. Bij de Rechtbank van Koophandel te Brugge (4 maart 1976, r.g.) werd een vordering tot staking van oneerlijke handelspraktijken ingeleid. Deze praktijken bestonden hierin dat verweerster, een concurrerend bedrijf, brieven met onnauwkeurige informatie over eisers verstuurde naar En-

gelse klanten van deze laatste.

Om de lex loci delicti te kunnen toepassen moest de rechtbank eerst de «locus» van de onrechtmatige daad bepalen. En de rechtbank localiseerde deze daad op de plaats waar de verweerster de bewuste brieven schreef en adresseerde naar het buitenland. Dit is de plaats van waaruit de dader handelt en zijn handeling volgens de aldaar toepasselijke wet afweegt.

De rechtbank overweegt bovendien: «Zelfs (indien) moest worden aangenomen dat de concurrentiedaad in België begonnen werd en in het Verenigd Koninkrijk werd voleindigd, dan nog zou de Belgische politionele wetgeving (waartoe de wet van 14 juli 1971 behoort) toe te passen zijn.»

Dit is echter niet al te duidelijk aangezien de wetten die de bestanddelen bepalen van het feit dat tot aansprakelijkheid leidt, wetten van politie en veiligheid zijn. Aldus zou men via onze «lex loci delicti»-regel reeds moeten komen tot toepassing van de wet van 14 juli 1971.

157. In het aan het Hof van Beroep te Brussel voorgelegde geschil ging het om de diefstal van een postpakket met diamanten, verstuurd vanuit New York naar Brussel (9 mei 1978, r.g.).

Nadat het hof had beslist dat de aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad beheerst wordt door de lex loci delicti, stelde het vast dat in casu de locus niet kon bepaald worden. Derhalve paste het hof Amerikaans recht toe, omdat dit de wet is van het land waarmee de onrechtmatige daad en de daaruit voortvloeiende schade het nauwst verband heeft (de beweerd aansprakelijke persoon en het slachtoffer zijn Amerikaanse vennootschappen; in New York heeft de diefstal hoogstwaarschijnlijk plaatsgehad).

Het hof wijst er wel nadrukkelijk op dat het overwegend behoren tot de rechtssfeer van een bepaald land slechts als aanknopingsfactor geldt zo de locus niet bepaald kan worden.

2. Toepassingsgebied van de toepasselijke wet

158. Het toepassingsgebied van de op basis van de hierboven besproken regel(s) toepasselijke wet wordt zo ruim mogelijk gehouden (zie o.m. J. ERAUW, *a.w.* 1607, L. SCHUERMANS, e.a., *a.w.*, 1974, 649 e.v.; vgl. art. 8 van het Haags Verdrag van 4 mei 1971). Deze wet bepaalt in de eerste plaats of een bepaald feit al dan niet een gedraging of gebeurtenis is die tot aansprakelijkheid leidt (zie al de in de nrs. 151-154 geciteerde rechtspraak). Dit is steeds het geval, ook al wordt de wet van het land waarnaar alle andere aanknopingspunten convergeren, toegepast (zie bijv. art. 7, Verdrag van Den Haag van 4 mei 1971: «bij het bepalen van de aansprakelijkheid wordt, welke overigens de van toepassing zijnde wet zij, rekening gehouden met de verkeers- en veiligheidsvoorschriften die ter plaatse en ten tijde van het ongeval van kracht waren»).

Deze wet bepaalt eveneens:

— de gronden van aansprakelijkheid en beperkingen, uitsluiting of verdeling ervan (J. ERAUW, *a.w.*, 1607);

— de voorwaarden voor aansprakelijkheid die betrekking hebben op de dader (Rb. Mechelen, 27 maart 1975, r.g., past Duits recht toe (lex loci) om te bepalen of een kind van 6 jaar persoonlijk aansprakelijk is);

— de personen die aansprakelijk zijn voor andermans daden (Cass., 24 januari 1977, r.g.; Rb. Mechelen 27 maart 1975, r.g.; zie ook J. ERAUW, *a.w.*, 1607 e.v.). Hier kunnen er

echter voorvragen rijzen : indien de *lex loci* bijv. bepaalt dat ouders aansprakelijk zijn voor de door hun minderjarige kinderen begane onrechtmatige daden, dan moet vooraleer de ouders aansprakelijk gesteld kunnen worden, uitgemaakt worden of het kind inderdaad minderjarig is. Volgens het Hof van Cassatie moet de voorvraag m.b.t. de minderjarigheid autonoom aangeknoopt worden (zie Cass., 24 januari 1977, r.g., m.b.t. de aansprakelijkheid van de voogd voor geldboeten van zijn pupil ; J. ERAUW, *a.w.*, 1607 e.v.) : de nationale wet van de betrokkenen bepaalt of hij minder- of meerderjarig is. Terloops kan opgemerkt worden dat het Hof besliste dat een vreemde wet die de meerderjarigheid op 18 jaar vaststelt, niet strijdig is met onze internationaal privaatrechtelijke openbare orde ;

— de verjaringstermijn van de vordering (L. SCHUERMANS e.a., *a.w.*, T.P.R., 1974, 663 ; Rb. Brussel, 16 september 1977, r.g. ; Hof Brussel, 3 november 1975, r.g.) en de aard van die termijn ;

— de wijze en omvang van de vergoeding (zie alle in de nrs. 151-154 geciteerde rechtspraak). Deze wet bepaalt o.m. welke schade in aanmerking komt voor vergoeding : materiële en morele, actuele en toekomstige ... schade ; en wat de omvang van de vergoeding is : o.m. of de vergoeding beperkt is tot een bepaald bedrag. Met de omvang van de schade worden hier dus de juridische aspecten van de omvang bedoeld (d.w.z. welke schade voor vergoeding in aanmerking komt). De vaststelling van de schade die het slachtoffer werkelijk geleden heeft is een feitenkwestie, en moet door de rechter in concreto bepaald worden, rekening houdend met de sociaal-economische toestand van het slachtoffer. Zo zal een Belgische rechtbank, om de schadeloosstelling waarop een in Marokko wonende weduwe recht heeft volgens Belgisch recht, rekening houden met de sociaal-economische toestand in dat land (Hof Antwerpen, 17 juni 1976, r.g.).

Traditioneel wordt aanvaard dat de rechtstreekse vordering een wijze van vergoeding is, en dus beheerst wordt door de *lex loci* (L. SCHUERMANS, e.a., *a.w.*, T.P.R., 1974, 663 e.v. ; R. VANDER ELST, *a.w.*, 117, nr. 73.1 ; Hof Brussel 3 november 1975 ; Hof Brussel 17 november 1975 ; Hof Luik 21 februari 1978 ; Rb. Brussel 16 september 1977, alle reeds geciteerd).

Ook de plaats van uitvoering van de uit de onrechtmatige daad voortvloeiende verbintenissen wordt door de *lex loci delicti* bepaald (Cass., 10 december 1976).

159. Op te merken is nog op dat de subrogatie en het regresrecht niet beheerst worden door de wet die op de onrechtmatige daad toepasselijk is (zie ook supra nr. 146 e.v.) : de subrogatie is onderworpen aan de wet die de betaling beheerst waardoor de indeplaatsstelling geschiedt (d.i. de wet die het contract beheerst, i.g.v. contractuele subrogatie) (L. SCHUERMANS, e.a., *a.w.*, T.P.R., 1974, 667-668 ; J. ERAUW, *a.w.*, 1607 ; Rb. Brussel, 16 september 1977, r.g. ; vgl. H.v.J., 16 februari 1976, *Jur.H.v.J.*, 1976, 271) ; en het regresrecht wordt beheerst door de *lex contractus* (L. SCHUERMANS e.a., *a.w.*, T.P.R., 1974, 668-669 ; Hof Bergen, 15 december 1975, r.g.).

VI. Faillissementen

160. In ons intern recht wordt het principe van de eenheid en universaliteit van faillissementen gehuldigd. Dit principe wordt ook geëerbiedigd t.a.v. internationale faillissementen. Hieruit blijkt dat er ook op internationaal vlak slechts één

rechtbank bevoegd zal zijn en dat er op zo'n faillissement slechts één wet wordt toegepast (voor een uitgebreide bespreking, zie H. VAN HOUTTE, «Internationaal Faillissementsrecht», rapport voor de studiedag «Internationale aspecten van het faillissement», Belgische Vereniging voor Europees Recht, Kortrijk, 20 oktober 1978). Wegens de nauwe band tussen wetgevende en rechterlijke bevoegdheid, zullen we dit laatste aspect ook hier behandelen.

1. Bevoegdheid

161. A. *Gemeen recht.* — Artikel 63 Ger. W. bepaalt dat de faillietverklaring geschiedt door de rechtbank van de woonplaats van de gefailleerde op het tijdstip van de staking van betaling. Deze bepaling wordt op internationaal vlak geprojecteerd om de bevoegdheid van de Belgische rechtbanken af te bakenen. Bijgevolg zullen de Belgische rechtbanken bevoegd zijn om een fysiek persoon failliet te verklaren indien hij zijn woonplaats in België heeft, en onbevoegd zo zijn woonplaats in het buitenland gelegen is.

De vraag is echter, zowel op intern als op internationaal vlak, wat moet worden verstaan onder de term «woonplaats». Vroeger werd nagenoeg unaniem aanvaard dat met deze term «woonplaats» in art. 440 W.Kh. bedoeld werd : de handelswoonplaats, de firmplaats of hoofdvestiging van de handelaar (H. VAN HOUTTE, noot bij Hof Antwerpen, 13 januari 1977, *B.R.H.*, 1977, 489 ; J. LAENENS, noot bij Cass., 2 februari 1978, *R.W.*, 1977-78, 2653, en de overvloedige verwijzingen aldaar).

Ook na de inwerkingtreding van het Gerechtelijk Wetboek werd deze interpretatie gehandhaafd (zie o.m. Kh. Brussel, 23 april 1975, *J.T.*, 1975, 589 ; Hof Brussel, 3 november 1975, zoals blijkt uit Cass., 30 september 1976, *Arr. Cass.*, 1977, 128 ; *J.T.*, 1977, 57, *Pas.*, 1977, I, 131, *R.W.*, 1976-77, 1455 ; Hof Antwerpen, 13 januari 1977, *B.R.H.*, 1977, 485, met noot H. VAN HOUTTE, J. LAENENS, *a.w.*, 2653).

162. Hoe valt dit echter samen te rijmen met art. 36 Ger. W. dat bepaalt dat in dit wetboek onder woonplaats wordt verstaan : de plaats waar een persoon is ingeschreven in de bevolkingsregisters als hebbende daar zijn hoofdverblijf ?

De Rechtbank van Koophandel te Brussel (23 april 1975, r.g.) oordeelde dat art. 631 Ger. W. het begrip handelswoonplaats van art. 440 W.Kh. heeft overgenomen en bevestigd. Art. 36 Ger. W. wijzigt hier niets aan daar het enkel betrekking heeft op betekeningen.

Het Hof van Cassatie oordeelde er echter anders over (2 februari 1978, *R.W.*, 1977-78, 2651 ; 11 mei 1978, *R.W.*, 1978-79, 1602, met noot J. LAENENS) : uit het samen lezen van de bepalingen van de artt. 631 en 36 Ger. W. blijkt dat de rechtbank van koophandel die bevoegd is om de faillietverklaring uit te spreken, de rechtbank is van de plaats waar de gefailleerde op de bevolkingsregisters is ingeschreven als hebbende aldaar zijn hoofdverblijf op het tijdstip van de staking van betaling. Deze tekstexegetische interpretatie vindt volgens het Hof ook steun in het verslag van de verenigde senaatscommissies. Deze opvatting werd reeds voordien aanvaard door het Hof van Beroep te Brussel (9 juni 1977, *Pas.*, 1978, II, 23, en de verwijzingen aldaar naar FETTWIS ; zie ook de noot R.D. bij Cass. 30 september 1976, *Arr. Cass.*, 1977, 130 en de noot A.Z. bij dit arrest in *J.T.*, 1977, 58).

163. Deze door het Hof van Cassatie gehuldigde interpretatie leidt echter tot een hele reeks ongelukkige gevolgen (zie voor een bespreking van deze moeilijkheden : J. LIEVENS, noot bij Cass., 2 februari 1978, *R. W.*, 1977-78, 2653-2654 ; zie ook H. VAN HOUTTE, *a.w.*, *B.R.H.*, 1977, 490 e.v.) en tegen deze opvatting kunnen zelfs een aantal juridische bezwaren opgeworpen worden (zie J. LIEVENS, *a.w.*, 2654-2655).

Dat de bevoegdheid bepaald wordt door de plaats van inschrijving in de bevolkingsregisters op het tijdstip van de staking van betaling leidt eveneens, zoals terecht werd opgemerkt (door J. LAENENS, *a.w.*, 1603-1604), tot moeilijkheden, aangezien de datum van staking van betaling slechts wordt vastgesteld in het vonnis van faillietverklaring, en dit tijdstip niet gesteld mag worden op een datum vroeger dan zes maanden vóór het faillissementsvonnis (artt. 442, 3e lid, en 613 W. Kh.). Dit kan ertoe leiden dat de rechtbank van koophandel bij de bepaling van het tijdstip van de staking van betaling vaststelt dat ze onbevoegd is, omdat de betrokkene op dat ogenblik in een andere gemeente ingeschreven was.

Het Hof was zich van die moeilijkheden bewust aangezien het uitdrukkelijk overwoog «dat, volgens de thans geldende wetgeving, de ... ten gunste van een andere oplossing uiteengezette overwegingen niet kunnen prevaleren op de uitdrukkelijke teksten van het Gerechtelijk Wetboek». Een tip voor de wetgever ?

164. Zeker wanneer deze opvatting ook bij internationale faillissementen gehuldigd zal worden, zullen de praktische moeilijkheden in evenredigheid met de schaalvergroting toenemen, zo de persoon die zijn betalingen gestaakt heeft in een ander land in de bevolkingsregisters is ingeschreven dan waar zijn firmaplaats gevestigd is. Bovendien wordt in vele landen de firmaplaats als aanknopingspunt gehanteerd om de bevoegdheid inzake (nationale en) internationale faillissementen te bepalen (zie L.F. GANSCHOF, *Le droit de la faillite dans les Etats de la Communauté économique européenne*, C.I.D.C., Brussel, 1969, nr. 8), zodat door de thans door het Hof verdedigde stelling heel wat bevoegdheidsconflicten kunnen ontstaan.

165. De in het arrest van 2 februari 1978 door het Hof van Cassatie verdedigde stelling is niet in strijd met het arrest van 30 september 1976 (*Arr. Cass.*, 1977, 128, *J.T.*, 1977, 57, met noot A.Z.). Toen besliste het Hof immers dat «zelfs in de onderstelling dat de woonplaats van de gefailleerde ... de plaats is waar hij in de bevolkingsregisters is ingeschreven als hebbende aldaar zijn hoofdverblijf ... het alleszins nodig is dat de gefailleerde een dergelijke woonplaats heeft om hierdoor de territoriale bevoegdheid van de rechtbank van koophandel te kunnen bepalen».

Heeft de gefailleerde op het tijdstip van de staking van zijn betalingen noch in België, noch in het buitenland een gekende woonplaats, dan is de rechtbank van koophandel van de plaats waar hij in België verblijft en zijn commerciële hoofdactiviteit uitoefent, territoriaal bevoegd.

Dit bewijst ook dat het Hof de gehuldigde opvatting inzake het begrip «woonplaats» op het internationaal vlak projecteert.

166. Wanneer het om vennootschappen gaat is de rechtbank van de werkelijke zetel bevoegd om het faillissement uit te spreken (Hof Brussel, 9 juni 1977, *Pas.*, 1978, II, 23 ; Kh. Brussel, 15 november 1976, *B.R.H.*, 1977, 714). Heeft een

vennootschap haar bestuurszetel in het buitenland, dan zijn onze rechtbanken onbevoegd om het faillissement uit te spreken (Kh. Luik 3 februari 1975, *Jur. Liège*, 1974-75, 181), zelfs al heeft ze een filiaal in België (Kh. Brussel, 15 november 1976, r.g.).

167. *B. Verdragsrecht.* — Een eerste opmerking die hier geformuleerd moet worden betreft het Verdrag van Brussel van 27 september 1968 inzake de rechterlijke bevoegdheid ... in burgerlijke en handelszaken : faillissementen, gerechtelijke akkoorden en andere soortgelijke procedures werden buiten het toepassingsgebied van dit verdrag gehouden (art. 1,2°). Hierover is een afzonderlijk verdrag in voorbereiding.

168. Toch zijn niet alle geschillen die verband houden met een faillissement noodzakelijkerwijze van de werking van het verdrag uitgesloten. Uitgesloten zijn enkel die procedures die rechtstreeks uit het faillissement voortvloeien (Rapport JENARD bij het Verdrag van Brussel van 27 september 1968, *Parl. Besch.*, *Kamer*, 1969-70, nr. 553/1, blz. 23). In die zin besliste de Rechtbank van Koophandel te Brugge (27 april 1976, *R. W.*, 1976-77, 625) dat een vordering tot betaling van een factuurschuld, ingesteld door een curator, wel binnen het toepassingsgebied van het Verdrag van Brussel valt. De rechtbank stelde vooraf vast dat die vordering niet voldeed aan de voorwaarden van art. 574, 2°, *Ger. W.*, zodat deze bepaling niet toepasselijk was.

De Rechtbank van Koophandel te Verviers (14 juli 1977, *Jur. Liège*, 1977-78, 278) was van oordeel dat vorderingen i.v.m. een verkoop door de curator, in het kader van de voortzetting van de handelsactiviteiten van de gefailleerde (waartoe hij door de rechtbank gemachtigd werd), eveneens binnen het toepassingsgebied van het verdrag vallen. Niettemin verklaarde zij in casu de artt. 574, 2°, en 631 *Ger. W.* toepasselijk, aangezien de Duitse koper zich beriep op een schuldvergelijking met een vroegere schuldvordering tegen de gefailleerde. En de vraag of een dergelijke schuldvergelijking mogelijk is, wordt bepaald door de wet die het faillissement beheerst.

De rechtbank voegt er (veiligheidshalve) aan toe dat ze, zelfs indien het Verdrag van Brussel toepasselijk zou zijn, bevoegd is op basis van art. 5, 1° (*infra* nr. 192 e.v.). Het lijkt ons in ieder geval overdreven te beweren (zoals H. VAN HOUTTE doet, zie Rapport «Internationaal Faillissementsrecht», 15) dat het voldoende is dat er een band bestaat tussen het voorwerp van het geschil en het faillissementsrecht opdat het geschil een geschil inzake faillissement zij (zie Rapport JENARD, *a.w.*, blz. 23).

169. Een meer precieze formulering is noodzakelijk. De vraag is echter de in art. 574, 2°, gebruikte definitie van faillissementsvorderingen, nl. vorderingen die rechtstreeks uit het faillissement ontstaan en waarvan de gegevens door de oplossing zich bevinden in het bijzonder recht dat het stelsel van het faillissement... beheerst (zie o.m. Kh. Verviers, 14 juli 1977, r.g., en Arrond. Brussel, 18 december 1978, *B.R.H.*, 1979, 22, met noot), mag aangewend worden om te oordelen of een bepaalde vordering onder het Verdrag van Brussel valt.

Het Hof van Justitie heeft onlangs de gelegenheid gekregen om op deze vraag te antwoorden (22 februari 1979, *Z.* 133/78, nog niet gepubliceerd). Gevraagd werd de in art. 1, 2°, gebruikte begrippen «faillissementen» en aanverwante procedures nader toe te lichten m.b.t. het exequatur in Duitsland van een Frans vonnis, waarbij het passief van een

failliete Franse vennootschap ten laste werd gelegd van een Duits beheerder (op basis van een Frans wetsartikel, vergelijkbaar met art. 63ter Venn.W.).

Het Hof besliste dat de in art. 1 gebruikte termen, met het oog op de gelijkheid en eenvormigheid van de rechten en verplichtingen die voortvloeien uit het verdrag, een autonome, communautaire interpretatie moeten krijgen. Deze interpretatie moet steunen op de doelstellingen en het systeem van het verdrag enerzijds, en op de algemene principes, afgeleid uit de rechtsstelsels van de lid-staten anderzijds.

Het faillissement en de aanverwante procedures zijn, volgens de nationale rechtssystemen, gebaseerd op de staking van betaling, de insolventie of de aantasting van het krediet van de debiteur, die leiden tot een rechterlijke tussenkomst, die uitloopt op een gedwongen, collectieve liquidatie van het vermogen of een gerechtelijke controle.

Opdat het bijgevolg gaat om een vordering uit faillissement in de zin van art. 1, 2°, of om een vonnis, gewezen op basis van zulke vordering, is vereist dat ze «*dérivent directement de la faillite et s'insèrent étroitement dans le cadre d'une procédure de liquidation des biens ou de règlement judiciaire*».

En het Hof besluit dat de vordering tot tenlastelegging van het passief van de failliete boedel zijn grondslag vindt in het faillissementsrecht, zoals hierboven omschreven.

170. België heeft drie bilaterale verdragen gesloten die de bevoegdheid inzake faillissementen beheersen : de verdragen met Frankrijk (8 juli 1899), Oostenrijk (16 juli 1969) en Nederland (28 maart 1925).

In het recente met Oostenrijk gesloten verdrag wordt de bevoegdheid om een faillissement uit te spreken toegekend aan de rechtbanken van het land waar de leiding van de zaken van de handelaar of de zetel van de vennootschap gevestigd is (art. 2(1)). In het Franse en Nederlandse verdrag echter wordt de bevoegdheid toegekend aan de rechtbank van de woonplaats van de handelaar (respectievelijk art. 8 en art. 20). Het Hof van Beroep te Antwerpen (13 januari 1977, *B.R.H.*, 1977, 485) besliste dat het begrip «*woonplaats*» in het Nederlands verdrag moet worden uitgelegd overeenkomstig het nationaal recht van de rechter. En volgens Belgisch recht wordt met de term «*woonplaats*» de handelswoonplaats bedoeld, «*d.i. de plaats waar zich het hoofdkantoor van zijn handel ... bevindt, zelfs indien hij elders woont*».

Overeenkomstig de recente cassatierechtspraak zal deze term voortaan echter geïnterpreteerd (moeten) worden als de plaats waar de betrokkene in de bevolkingsregisters is ingeschreven.

171. Ten slotte kan er i.v.m. de bevoegdheid nog opgemerkt worden dat enkel de rechtbank die een vennootschap failliet heeft verklaard, bevoegd is om het faillissement uit te breiden tot de meester van de zaak of om het passief te zijnen laste te leggen (*L.F. GANSHOF, a.w.*, 29-30, nr. 17 : in die zin : *Cass.*, 30 september 1976 en *Kh.Brussel*, 23 april 1975, r.g.).

2. Toepasselijke wet

172. Een op basis van de hierboven uiteengezette regels bevoegde rechtbank past haar eigen faillissementsrecht toe. Er bestaat immers een zeer nauwe band tussen de procesrechtelijke en de materiële regels bij faillissementen.

De wet die het faillissement beheerst (de *lex concursus*) wordt zoveel mogelijk toegepast op alle aspecten van het

faillissement (voor een uitgebreide bespreking, zie *H. VAN HOUTTE*, rapport «*Internationaal Faillissementsrecht*», 33 e.v. ; *L.F. GANSHOF, a.w.*, 37 e.v.) : zij bepaalt de vorm- en grondvoorwaarden van het faillissement ; de voorwaarden voor de uitbreiding van het faillissement tot de meester van de zaak (*Kh. Brussel* 23 april 1975, r.g.) ; de organisatie van het faillissement, o.m. de publiciteit en de gevolgen van het niet-naleven van de publiciteitsvoorschriften (*Kh. Brussel*, 20 juni 1975, *J.T.*, 1975, 641, *B.R.H.*, 1976, 629) ; het beheer van de failliete boedel : zo wordt bijv. door deze wet bepaald of de curator een machtiging nodig heeft om goederen (zelfs in het buitenland gelegen) te verkopen en of die verkoop openbaar moet of onderhands mag geschieden (*Kh. Brussel*, 20 februari 1978, *Rev.not.b.*, 1978, 549 ; in casu werd hier toestemming gegeven om een in Frankrijk gelegen onroerend goed onderhands te verkopen, dit in afwijking van de uitdrukkelijke termen van de artt. 564 *W.Kh.* en 1190 *Ger. W.* ; zie hierover *Rev.Not.b.*, 1978, 558 e.v.) ; de tegenwerpelijheid van een contractueel eigendomsvoorbehoud en van voorrechten aan de failliete boedel (*Arbitrage Commissie Rotterdam*, 2 maart 1978, *R.W.*, 1977-78, 2230).

3. Extraterritoriale werking van faillissementen

173. Ingevolge het in België gehuldigde beginsel van de eenheid en universaliteit van het faillissement geldt de faillietverklaring erga omnes, waar de schuldeisers zich ook bevinden. Het geldt ook voor zijn goederen, ook voor de vestigingen (zonder rechtspersoonlijkheid) van de gefailleerde in het buitenland.

De in België failliet verklaarde persoon verliest dus van rechtswege, ook in het buitenland, het beheer van zijn goederen, zonder dat de curator het exequatur moet vragen van de beslissing waarbij hij aangesteld werd, althans voor zover de curator de door de vreemde wet gestelde normen in acht neemt (*Kh. Brussel*, 23 april 1975, r.g. ; zie ook de door België gesloten bilaterale verdragen). Dit geldt uiteraard enkel in landen waar eveneens de universaliteit van het faillissement aanvaard wordt.

De bevoegdheden van de Belgische curator in het buitenland worden uiteindelijk immers bepaald door de vreemde rechtsorde (*H. VAN HOUTTE*, Rapport «*Internationaal Faillissementsrecht*», 25).

Zo heeft men bijv. in Duitsland een dubbel systeem : het principe van de territorialiteit van het faillissement geldt t.a.v. buitenlandse faillissementen en t.a.v. de Duitse faillissementen wanneer de gefailleerde daar enkel een handelsvestiging — en geen woonplaats of zetel — heeft ; de universaliteit geldt voor andere in Duitsland uitgesproken faillissementen.

174. Het beginsel van eenheid en universaliteit van een faillissement behoort tot onze internationale openbare orde (*Kh. Brussel* 20 juni 1975, *J.T.*, 1975, 641).

De Rechtbank van Koophandel te Brussel leidde hieruit af dat de erkenning van enig gevolg van een Duits faillissementsvonnis strijdig is met onze internationaal privaatrechtelijke openbare orde, aangezien de Duitse wetgeving het beginsel van de universaliteit slechts huldigt t.a.v. een gefailleerde die zijn woonplaats of zetel in Duitsland heeft, «*tandis qu'elle applique la territorialité dans les autres cas : le dit système entraînant comme conséquence d'opérer une discrimination entre les créanciers belges et les créanciers al-*

lemands». De rechtbank voegde hieraan toe dat het geen belang had dat het Duits faillissement in casu een universeel karakter had.

O.i. is de stelling van de rechtbank van Brussel voor kritiek vatbaar : een vreemde wetgeving kan immers op zichzelf niet strijdig zijn met onze internationaal privaatrechtelijke openbare orde. Telkens moet onderzocht worden of de *concrete toepassing* van het vreemde recht (door de Belgische rechter of in een vreemde beslissing waarvan de erkenning of het exequatur gevraagd wordt) en de gevolgen ervan in-

druisen tegen de essentiële beginselen van onze morele, politieke of economische ordening (zie in die zin ook : H. VAN HOUTTE, Rapport « Internationaal Faillissementsrecht », 30 ; supra nr. 18).

Jan DE CEUSTER
Simon REICH

(slot in volgend nummer)

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 6 APRIL 1978

Voorzitter : de h. Trousse

Raadsheer-rapporteur : de h. Meeüs

Advocaat-generaal : de h. Colard

Advocaten : mrs. Van Ryn en De Bruyn

1. Overeenkomst—Duur—Beëindiging—Verkoopconcessie—2. Exclusiviteitsovereenkomst—Verkoopconcessie—Beëindiging—Verplichtingen—Aard—3. Bevoegdheid—Verkoopconcessie—Eenzijdige verbreking—Opzeggingsvergoeding—Territoriale bevoegdheid—Art. 5, 1°, Brussels Bevoegdheidsverdrag.

1. Hoewel een overeenkomst die in de tijd verspreide prestaties omvat en die voor onbepaalde duur is gesloten, in de regel op elk ogenblik door elk van de partijen kan worden beëindigd, volgt daaruit niet dat zulks in alle gevallen zonder opzegging kan gebeuren.

De wet van 27 juli 1961 onderwerpt de eenzijdige beëindiging van de aan deze wet onderworpen verkoopconcessies aan bijzondere regels.

2. De verplichting die de wet van 27 juli 1961 hecht aan het contract van de voor onbepaalde tijd verleende concessie van alleenverkoop, de concessie slechts te beëindigen met een redelijke opzeggingstermijn of een billijke vergoeding, en de verplichting voor de concessiegever in voorkomend geval een bijkomende vergoeding te betalen maken deel uit van het contract. Een geschil daarover is een geschil over verbintenissen uit overeenkomst.

3. De verplichting tot betaling van de opzeggingsvergoeding bepaald bij art. 2 van de wet van 27 juli 1961 is geen autonome contractuele verbintenis, maar een verbintenis die in de plaats treedt van de niet nagekomen contractuele verbintenis een redelijke opzeggingstermijn te geven.

Deze laatste verbintenis bestaat voor de concessiegever in de voortzetting, tijdens de opzegging, van de uitvoering van zijn hoofdverbintenis, met name de aan de concessiehouder verleende alleenverkoop in het in concessie gegeven gebied in acht te nemen, en moet ten deze dus, zoals de hoofdverbintenis, in België worden uitgevoerd.

Nu de verbintenis die de grondslag vormt van de rechtsvordering tot betaling van de opzeggingsvergoeding, krachtens de Belgische wet in België moet worden uitgevoerd, zijn

de Belgische rechtbanken, met toepassing van art. 5, 1°, van het Brusselse Bevoegdheidsverdrag, bevoegd om kennis te nemen van die rechtsvordering.

Vennootschap naar Duits recht K. t/ C.

Gelet op de bestreden arresten, respectievelijk op 10 juni 1976, en niet op 16 zoals bij verschrijving werd vermeld in het exploit van betekening van het verzoekschrift tot cassatie en in een vermelding van dit verzoekschrift, en op 2 december 1976 door het Hof van Beroep te Brussel gewezen ;

Over het *middel* afgeleid uit de schending van het algemeen rechtsbeginsel dat elke overeenkomst voor onbepaalde tijd beëindigd kan worden door de eenzijdige wil van elk van de partijen, dat onder meer bekrachtigd wordt door de artikelen 2004, 1794 en 1869 van het Burgerlijk Wetboek, artikel 3 van de wet van 30 april 1951 (handelshuurovereenkomsten), artikel 14 van het koninklijk besluit van 20 juli 1955 (gecoördineerde wetten op het bediendencontract) en, a contrario, artikel 1780 van het Burgerlijk Wetboek, en uit de schending van de artikelen 3 en 5, 1°, van het Verdrag tussen de Staten-leden van de Europese Economische Gemeenschap betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken goedgekeurd bij de wet van 13 januari 1971 en in werking getreden op 1 februari 1973, 2 van de wet van 27 juli 1961 betreffende eenzijdige beëindiging van de voor onbepaalde tijd verleende concessies van alleenverkoop, 1247 van het Burgerlijk Wetboek en, voor zover als nodig, 97 van de Grondwet,

doordat het eerste bestreden arrest, om te beslissen dat de eerste rechter en het hof van beroep zelf ingevolge artikel 5, 1°, van het EEG-Verdrag van 27 september 1968 «ratione loci» bevoegd waren om kennis te nemen van verweerders rechtsvordering tegen eiseres in de eerste plaats strekkende tot betaling van een vergoeding wegens beëindiging en verlies van cliënteel op grond van de wet van 27 juli 1961, gewijzigd bij de wet van 13 april 1971, zegt «dat uit de aard zelf van de overeenkomst die volledige uitwerking moest krijgen op het Belgisch grondgebied blijkt dat de concessiegever en de concessiehouder de bedoeling hebben gehad de plaats waar het contract zou worden uitgevoerd te doen samenvallen met de plaats waar één van hen eventueel de schade zou moeten vergoeden ten gevolge van een aan hem te wijten fout» en «dat de regel van artikel 1247, tweede lid, van het Burgerlijk Wetboek — bepaling die de wil van de partijen aanvult — in dit geval niet kan aangevoerd worden»,

terwijl, eerste onderdeel, de door verweerder gevraagde vergoeding geen vergoeding was voor «de schade ten gevolge van een fout» van eiseres doch de vergoeding die de wet bepaalt als gevolg van de uitoefening door de concessiegever van het recht een voor onbepaalde tijd verleend concessiecontract te beëindigen ; dit recht zelf niet uit de overeenkomst van de partijen volgt doch uit het bovenvermelde algemeen rechtsbeginsel (schending van het in het middel aangehaalde algemeen beginsel en van artikel 2 van de wet van 27 juli 1961) ;

tweede onderdeel, de verplichting tot betaling van de bewuste vergoeding moet behoren tot het toepassingsgebied van artikel 5, 1°, van het Verdrag en uit de vaststellingen van het arrest niet met zekerheid kan worden afgeleid of de partijen de genoemde verbintenis wilden doen uitvoeren op een andere plaats dan die welke volgt uit artikel 1247 van het Burgerlijk Wetboek (schending van de artikelen 3 en 5, 1°, van het EEG-Verdrag van 27 september 1968, goedgekeurd bij de wet van 13 januari 1971, 2 van de wet van 27 juli 1961 betreffende eenzijdige beëindiging van de voor onbepaalde tijd verleende concessies van alleenverkoop, 1247 van het Burgerlijk Wetboek en, voor zover als nodig, 97 van de Grondwet) ;

Over het middel in zijn geheel :

Overwegende dat het hof van beroep vaststelt dat eiseres aan verweerder voor onbepaalde tijd het recht heeft verleend tot alleenverkoop van haar produkten op heel het Belgisch grondgebied ; dat zij het contract zonder opzegging of vergoeding heeft beëindigd onder aanvoering van een grove tekortkoming van verweerder aan zijn verplichtingen ; dat verweerder betoogt dat geen grove tekortkoming van zij-nentwege is aangetoond en dat, «hem vergoeding is verschuldigd, bij ontstentenis van een redelijke opzegging waardoor hij een verkoopconcessie die evenwaardig of van dezelfde aard is kan vinden» ;

Overwegende dat verweerders rechtsvordering bijgevolg strekte tot het verkrijgen van de opzeggingsvergoeding en de bijkomende vergoeding respectievelijk bepaald bij de artikelen 2 en 3 van de wet van 27 juli 1961 betreffende eenzijdige beëindiging van de voor onbepaalde tijd verleende concessies van alleenverkoop gewijzigd bij de wet van 13 april 1971 ;

Overwegende dat het hof van beroep impliciet doch zeker beslist dat de overeenkomst tussen de partijen door de Belgische wet wordt beheerst ;

Dat het middel die beslissing niet bekritiseert ;

Overwegende dat, enerzijds, hoewel een overeenkomst die in de tijd verspreide prestaties omvat en die voor onbepaalde tijd is gesloten, in de regel, op elk ogenblik door elk van de partijen kan worden beëindigd, daaruit niet volgt dat zulks in alle gevallen zonder opzegging kan gebeuren ;

Overwegende dat, anderzijds, de wet van 27 juli 1961 de eenzijdige beëindiging van de aan deze wet onderworpen verkoopconcessies aan bijzondere regels onderwerpt ;

Dat inderdaad, naar luid van haar artikel 2, «een voor onbepaalde tijd verleende concessie van alleenverkoop, behalve bij grove tekortkoming van een van de partijen aan haar verplichtingen, niet kan worden beëindigd dan met een redelijke opzeggingstermijn of een billijke vergoeding die door partijen worden bepaald bij de opzegging van het contract ; zijn de partijen het niet eens, dan doet de rechter uitspraak naar billijkheid, eventueel met inachtneming van de gebruiken» ;

Dat artikel 3bis van de wet zelfs bepaalt dat de verkoopconcessies van bepaalde tijd slechts na het verstrijken van de overeengekomen termijn een einde nemen wanneer een opzegging werd gedaan ;

Overwegende dat naar luid van artikel 1135 van het Burgerlijk Wetboek de overeenkomsten niet alleen verbinden tot hetgeen daarin bepaald is, maar ook tot alle gevolgen die door de billijkheid, het gebruik of de wet aan de verbintenis, volgens de aard ervan, worden toegekend ;

Dat de verplichting die de wet hecht aan het contract van de voor onbepaalde tijd verleende concessie van alleenverkoop, de concessie slechts te beëindigen met een redelijke opzeggingstermijn of een billijke vergoeding en de verplichting voor de concessiegever in voorkomend geval een bijkomende vergoeding te betalen, deel uitmaken van het contract ;

Dat het, bijgevolg, ten deze zoals eiseres betoogt een geschil over verbintenissen uit overeenkomst betreft ;

Overwegende dat artikel 5, 1°, van het Verdrag van Brussel van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken, goedgekeurd bij de wet van 13 januari 1971, bepaalt dat «de verweerder die woonplaats heeft op het grondgebied van een verdragsluitende staat, in een andere verdragsluitende staat voor de navolgende gerechten kan worden opgeroepen : 1° ten aanzien van verbintenissen uit overeenkomst : voor het gerecht van de plaats, waar de verbintenis is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd» ;

Overwegende dat, zoals door het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen in zijn arrest nr. 14/76 van 6 oktober 1976 werd beslist, in een geschil tussen de begunstigde van een concessie van alleenverkoop en zijn concessiegever die hij verwijt de concessie van alleenverkoop te hebben geschonden met de term «verbintenis» in genoemd artikel 5, 1°, bedoeld wordt de contractuele verbintenis die aan de vordering in rechte ten grondslag ligt, dat wil zeggen de verbintenis van de concessiegever welke de keerzijde vormt van het contractuele recht waarop de concessiehouder zich voor zijn vordering beroept ;

Dat, in een geschil over de gevolgen van de schending van een alleenverkoopovereenkomst door de concessiegever, zoals de betaling van schadevergoeding of de ontbinding van de overeenkomst, voor de toepassing van artikel 5, sub 1, van het Verdrag moet worden gezien naar de verbintenis die uit de overeenkomst voortvloeit ten laste van de concessiegever en waarvan de niet-nakoming wordt aangevoerd door de concessiehouder voor zijn vordering tot schadevergoeding of tot ontbinding van de overeenkomst ;

Dat bij vorderingen tot betaling van bijkomende vergoedingen de nationale rechter dient na te gaan of volgens het op de overeenkomst toepasselijke recht sprake is van een autonome contractuele verbintenis of van een verbintenis die in de plaats treedt van de niet-nagekomen contractuele verbintenis ;

Overwegende dat de plaats waar de aan de rechtsvordering ten grondslag liggende verbintenis is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd dient te worden vastgesteld volgens de op het contract toepasselijke wet, dat wil zeggen ten deze de Belgische wet ;

Overwegende dat, volgens het stelsel van de wet van 27 juli 1961, zoals wordt bevestigd in de wetgeschiedenis van die wet en van de wet van 13 april 1971, wanneer een van de partijen een voor onbepaalde tijd verleende concessie van alleenverkoop beëindigt, de toekenning van een redelijke

opzeggingstermijn de regel is en dat slechts bij ontstentenis van een opzeggingstermijn een vergoeding voor de voordelen van een opzegging moet worden toegekend die berekend wordt op grond van die voordelen ;

Dat de verplichting tot betaling van de opzeggingsvergoeding bepaald bij artikel 2 van de wet dus geen autonome contractuele verbintenis is, doch een verbintenis die in de plaats treedt van de niet-nagekomen contractuele verbintenis een redelijke opzeggingstermijn te geven ;

Dat laatstgenoemde verbintenis voor de concessiegever bestaat in de voortzetting, tijdens de opzegging, van de uitvoering van zijn hoofdverbintenis, met name de aan de concessiehouder verleende alleenverkoop in het in concessie gegeven gebied te eerbiedigen, en dus ten deze, zoals de hoofdverbintenis van eiseres, in België moet worden uitgevoerd ;

Dat, nu de verbintenis die de grondslag vormt van verweerderechtsvordering krachtens de Belgische wet in België moet worden uitgevoerd, daaruit volgt dat, bij toepassing van artikel 5, 1°, van het Verdrag van Brussel van 27 september 1968, de Belgische rechtbanken bevoegd zijn om kennis te nemen van die rechtsvordering ;

Overwegende dat uit al deze overwegingen blijkt dat de beslissing waarbij het hof van beroep zich bevoegd heeft verklaard wettelijk verantwoord is ; dat het middel, zelfs als het gegrond was, bijgevolg niet tot vernietiging van die beslissing zou kunnen leiden en dat het derhalve bij gebrek aan belang niet ontvankelijk is ;

Overwegende dat, hoewel het middel de beslissing beoogt waarbij het hof van beroep zich bevoegd heeft verklaard om uitspraak te doen over de vordering tot een bijkomende vergoeding wegens verlies van cliënteel, geen bijzondere grief tegen die beslissing wordt aangevoerd ; dat het middel trouwens onder de wettelijke bepalingen waarvan de schending wordt aangevoerd geen melding maakt van artikel 3 van de wet van 27 juli 1961 ;

Overwegende dat geen afzonderlijk middel tegen het arrest van 2 december 1976 gericht is ;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening ;

Veroordeelt eiseres in de kosten.

NOOT—Bevoegde rechter bij een eenzijdige beëindiging van een voor onbepaalde tijd verleende concessie van alleenverkoop

1. Een Duitse vennootschap heeft voor onbepaalde tijd aan een Belg het recht verleend tot alleenverkoop van haar produkten op heel het Belgisch grondgebied. Zij heeft echter het contract zonder opzegging of vergoeding beëindigd onder aanvoering van een grove tekortkoming van de concessiehouder aan zijn verplichtingen. Deze betoogt dat geen grove tekortkoming van zijnerzijde is aangetoond en dat hem bijgevolg vergoeding verschuldigd is, bij ontstentenis van een redelijke opzegging, waardoor hij een verkoopconcessie die evenwaardig of van dezelfde aard is, kan vinden.

2. De eis van de Belgische concessiehouder strekte tot het verkrijgen van de opzeggingsvergoeding en de bijkomende vergoeding respectievelijk bepaald bij de artt. 2 en 3 van de wet van 27 juli 1961 betreffende de eenzijdige beëindiging van de voor onbepaalde tijd verleende concessie van alleenverkoop, gewijzigd bij de wet van 13 april 1971.

3. De Belgische concessiehouder dagvaardde de Duitse vennootschap in België voor de Rechtbank van Koophandel te Brussel. Deze verklaarde zich echter *ratione loci* onbevoegd (Kh. Brussel, 30 mei 1974, *J.T.*, 1974, 676, *B.R.H.*, 1974, 549, *Clunet*, 1975, 354). Zij stelt dat de bepalingen van de wet van 27 juli 1961, wat de verplichte opzegging en de vergoedingen betreft, contractuele ver-

plichtingen zijn : het betreft verbintenissen tot betaling van geldsommen. Aangezien in het contract geen plaats van betaling aangegeven werd, past de rechtbank art. 1247, 2e lid, B.W. toe : de betaling moet gedaan worden ter woonplaats van de schuldenaar, *in casu* Duitsland. Overeenkomstig art. 5, 1°, van het Verdrag van Brussel van 27 september 1968 acht de rechtbank zich bijgevolg onbevoegd. In die hypothese kan enkel het gerecht van de plaats van uitvoering van de verbintenis bevoegd zijn : ingevolge het beginsel van de haalbaarheid van geldschulden kan slechts het gerecht van de woonplaats van de schuldenaar in Duitsland kennis nemen van de zaak.

4. G. BRICMONT en J.-M. PHILIPS hebben met klem voormeld vonnis aangevochten (*J.T.*, 1974, 677). Zij menen dat het *in casu* niet gaat om verbintenissen tot betaling van geldsommen en sluiten derhalve de toepassing van art. 1247, 2e lid, B.W. uit. Wél beklemtonen zij eveneens dat de verplichte opzegging en de betaling van vergoedingen zoals voorgeschreven in de wet van 27 juli 1961 integraal deel uitmaken van het contract, waaruit volgt dat het een geschil over verbintenissen uit overeenkomst betreft.

5. De rechtspraak van de Rechtbank van Koophandel te Brussel bleek ter zake niettemin gevestigd. Onderstreept werd dat art. 5, 1°, van het verdrag betrekking heeft op de *verbintenis die aan de eis ten grondslag ligt* : de verplichting tot betaling van opzeggingsvergoedingen. Deze verplichting wordt als een *autonome* contractuele verbintenis beschouwd, wat leiden kan tot de toepassing van art. 1247, 2e lid, B.W. (Kh. Brussel, 27 maart 1975, *B.R.H.*, 1977, 134 ; Kh. Brussel, 7 augustus 1975, *B.R.H.*, 1977, 167 ; vgl. Kh. Brussel, 27 augustus 1974, *B.R.H.*, 1974, 553 ; zie tevens Arrond. Luik, 6 mei 1976, *B.R.H.*, 1977, 125).

6. Die rechtspraak werd door R. LEDOUX goedgekeurd («L'application de l'art. 5, 1° et 5° de la convention de Bruxelles en matière de concessions de vente», *J.T.*, 1975, 581 ; «Les concessions de vente en Belgique et les règles de compétence de la C.E.E.», *J.T.*, 1975, 217). Tenzij bij een uitdrukkelijk afwijkende overeenkomst zal de Belgische rechtbank zich onbevoegd verklaren op grond van het beginsel van de haalbaarheid van geldschulden.

7. In hoger beroep hervormde het Hof van Beroep te Brussel het vonnis van de eerste rechter en verklaarde zich bevoegd om kennis te nemen van de zaak (Hof Brussel, 10 juni 1976, *J.T.*, 1976, 742). Het hof meent dat uit de aard zelf van de overeenkomst die volledig uitwerking moest krijgen op het Belgisch grondgebied, blijkt dat de concessiegever en de concessiehouder de bedoeling hebben gehad de plaats waar het contract zou worden uitgevoerd te doen samenvallen met de plaats waar een van hen eventueel de schade zou moeten vergoeden ten gevolge van een aan hem te wijten fout. Impliciet houdt deze stelling in dat de vordering tot betaling van een opzeggingsvergoeding niet slaat op een autonome contractuele verbintenis. Het hof zegt niet met zoveel woorden dat het een verbintenis is die in de plaats treedt van de niet nagekomen verbintenis een redelijke opzeggingstermijn te geven. Het hof meent dan ook geen toepassing te kunnen maken van art. 1247, 2e lid, B.W. Hierbij wordt in belangrijke mate de leer van G. BRICMONT en J.-M. PHILIPS gevolgd («De la compétence territoriale du juge belge d'après la convention du 27 septembre 1968 en matière de résiliation, avec préavis, d'un contrat de concession de vente à durée indéterminée», *J.T.*, 1975, 475).

8. Het arrest van het Hof van Beroep te Brussel werd door de meeste auteurs gunstig onthaald (MARTHA WESER, «Etude des problèmes soulevés par application de l'art. 5, 1° de la convention de Bruxelles en matière de concessions de vente exclusive», *B.R.H.*, 1977, 322 ; R. VANDER ELST, «Concessions de vente en Belgique et règles de compétence de la convention C.E.E. du 27 septembre 1968», *J.T.*, 1977, 733). Het arrest sluit bovendien aan bij de rechtspraak ter zake van het rechtsgebied Luik (Kh. Luik, 9 september 1974, *B.R.H.*, 1977, 177, met noot ; Kh. Luik, 17 maart 1975, *B.R.H.*, 1977, 186, *J.T.*, 1975, 399, met goedkeurende noot van G. BRICMONT en J.-M. PHILIPS ; bevestigd door Hof Luik, 12 mei 1977, *J.T.*, 1977, 710).

9. De voorziening in cassatie ingesteld door de Duitse vennootschap wordt in het geannoteerd arrest verworpen. Het Hof van Cassatie bevestigt dat de verplichting die de wet van 27 juli 1961 hecht aan het contract van de voor onbepaalde tijd verleende concessie van alleenverkoop, de concessie slechts te beëindigen met een

redelijke opzeggingstermijn of een billijke vergoeding en de verplichting voor de concessiegever in voorkomend geval een bijkomende vergoeding te betalen, deel uitmaken van het contract, zodat het een *geschil over verbintenissen uit overeenkomst* betreft. Vooral het Hof tot deze bevinding komt, onderzoekt het eerst welke wet op het contract van toepassing is. De verplichtingen door de wet van 27 juli 1961 opgelegd bestaan inderdaad slechts voor zover de Belgische wet van toepassing is (J. KRINGS, «Enkele aantekeningen bij de toepassing van de artt. 5, 1°, 5, 3°, 17 en 18 van het Verdrag van 27 september 1968», in *Mededelingen van de Nederlandse vereniging voor internationaal recht*, 1978, nr. 77, p. 83, nrs. 25 e.v.). Het Hof komt tot de bevinding dat *impliciet* doch zeker beseft werd dat de overeenkomst tussen de partijen door de Belgische wet beheerst wordt. Met J. KRINGS («De rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen in verband met de toepassing van het Executieverdrag van 27 september 1968», *S.E.W.*, 1978, 344, nr. 12) dient erop gewezen te worden dat de toepassing door de Belgische aangezochte rechter van de *lex fori* wellicht op internationaal vlak niet verantwoord is. Bijgevolg moet voordat de bevoegdheid kan worden bepaald, de toepasselijke wet vastgesteld worden. Slechts dan kan het bestaan van een contractuele verplichting waarop de vordering tot schadevergoeding steunt, vastgesteld worden. De plaats van uitvoering van deze verplichting bepaalt dan de territoriaal bevoegde rechter. Het belang van het geannoteerd arrest moet wat dit punt betreft alvast onderstreept worden (vgl. HANS VAN HOUTTE, «Internationale bevoegdheid en *lex fori*», *R.W.*, 1977-78, 1908).

10. Vermits uit het voorgaande blijkt dat het een geschil over verbintenissen uit overeenkomst betreft, is art. 5, 1° EEX van toepassing. Het Hof sluit zich wat de interpretatie van het begrip «verbintenissen» betreft aan bij de rechtspraak van het Hof van Justitie te Luxemburg (Hof Just., 6 oktober 1976, 14/76, *J.T.*, 1976, 739, *D.*, 1977, 616, *B.R.H.*, 1977, 329; *R.Crit.D.I.P.*, 1977, 756, met noot van PIERRE GOTHOT en DOMINIQUE HOLLEAUX, *N.J.*, 1977, 595, nr. 170, *Arr. Hof Just.*, 1976, 1497). Een uitspraak van het Hof van Justitie bindt inderdaad niet alleen de nationale rechter die om een prejudiciële beslissing verzocht heeft, maar geldt ook «erga omnes» (vgl. A. TRABUCCHI, «L'effet 'erga omnes' des décisions préjudicielles rendues par la Cour de justice des Communautés européennes», *R.Trim.Dr.Eur.*, 1974, 56). Hier ligt trouwens de taak van het Hof van Justitie.

11. Het Hof van Cassatie aanvaardt derhalve eveneens het beginsel van de onderling volkomen onafhankelijke verbintenissen die weliswaar voortspuiten uit hetzelfde contract (R. LEDOUX, «Les concessions de vente en Belgique et les règles de compétence de la C.E.E.», *J.T.*, 1975, 217; «L'application de l'art. 5, al.1 et 5 de la convention de Bruxelles en matière de concession de vente», *J.T.*, 1975, 581; R. VANDER ELST, «Concession de vente en Belgique et règles de compétence de la convention C.E.E. du 27 septembre 1968», *J.T.*, 1976, 737, *J.T.*, 1977, 74; J.M. BISCHOFF, «Chronique de jurisprudence de la cour de justice des communautés européennes», *Clunet*, 1977, 719; H.E. RAS, «De betekenis van het EEG-executieverdrag voor de rechter van het land waar een onder het verdrag vallende zaak wordt aangebracht», *T.P.R.*, 1975, 866). Het Hof maakt alvast geen toepassing van de meest kenmerkende prestatie (zie nochtans P. LELEUX, «Concessions de vente en Belgique et la convention du 27 septembre 1968», *J.T.*, 1977, 73; «Jurisprudence relative à l'application de la convention du 27 septembre 1968 sur la compétence judiciaire et l'exécution des décisions en matière civile et commerciale», *Cah.Dr.Eur.*, 1977, 154). Het standpunt van het Hof van Justitie werd niettemin door een aantal auteurs betreurd (J. KRINGS, *a.w.*, p. 96, nr. 61; G.A.L. DROZ, «Interprétation de la cour de justice des communautés européennes des règles de compétence européenne en matière de contrat», *D.*, 1977, Chron. 287; vgl. U. SPELLENBERG, «Der Gerichtsstand der Erfüllungsortes in europäischen Gerichtsstands- und Vollstreckungsübereinkommen», *Z.Z.Pr.*, 1978, 38). Ten einde alle mogelijke twistingen te voorkomen wordt de aanpassing van de tekst van het verdrag zelf bepleit. Voorgesteld wordt bevoegdheid toe te kennen aan de rechter van de plaats waarmee het contract de meeste aanknopingspunten heeft. Dit standpunt werd echter niet gevolgd door de opstellers van het Toetredingsverdrag. De Nederlandse en Franse tekst van het verdrag werden ter zake aangepast aan de Duitse en Italiaanse tekst. Aldus werd bij art. 5, 2, van het Verdrag van 9 oktober 1978 inzake de toetreding van het Koninkrijk Denemarken, Ierland en het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Noord-Ierland tot het Verdrag van 27 september 1968 bepaald dat de Nederlandse tekst van art. 5, 1°, van het verdrag van 1968 als volgt

gelezen moet worden: 1. «ten aanzien van verbintenissen uit overeenkomst: voor het gerecht van de plaats, waar de verbintenis, die aan de eis ten grondslag ligt, is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd». De Franse tekst werd in dezelfde zin aangepast. Door deze wijziging kan geen twijfel meer bestaan (Rapport van prof. SCHLOSSER, *Publikatieblad*, 5 maart 1979, C 59/111, nr. 133; R. VAN ROOIJ, «De toetreding van Denemarken, Ierland en het Verenigd Koninkrijk tot het Europees jurisdictie en executieverdrag van 1968», *N.J.B.*, 1979, 51, nr. 4).

12. Zelfs vóór de interpretatie van de term «verbintenissen» door het Hof van Justitie werd in de rechtspraak meestal verwezen naar de contractuele verbintenis die aan de vordering in rechte ten grondslag ligt (Kh. Kortrijk, 7 oktober 1975, *R.W.*, 1975-76, 2030; Kh. Verviers, 3 juni 1976, *B.R.H.*, 1978, 609, met noot N. WATTE; Kh. Brugge, 28 juni 1976, *B.R.H.*, 1976, 492, met noot M.W.; Kh. Brussel, 29 oktober 1976, *J.T.*, 1977, 137). De plaats waar de verbintenis waarover volgens de eisende partij een geschil bestaat, is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd, bepaalt de bevoegdheid onafhankelijk van de vraag op welke plaats(en) eventuele overige verbintenissen dan wel de karakteristieke prestatie uit dezelfde overeenkomst zijn of moeten worden uitgevoerd (Arrond. Haarlem, 2 september 1975, *N.J.*, 1976, 984, met noot J.C.S.; vgl. Hof Arnhem, 25 juni 1975, *N.J.*, 1977, nr. 304; zie tevens Hof Parijs, 14 juni 1975, *R.Crit.D.I.P.*, 1976, 117, met noot G.A. DROZ; anders: Hof Lyon, 10 juni 1976, *Clunet*, 1977, 665, met noot DOMINIQUE HOLLEAUX).

13. Vervolgens stelt het Hof van Cassatie de plaats van uitvoering van de aan de rechtsvordering ten grondslag liggende verbintenis vast. Ingevolge de rechtspraak van het Hof van Justitie (Hof Just., 6 oktober 1976, 12/76, *Arr. Hof Just.*, 1976, 1473, *B.R.H.*, 1977, 303, *N.J.*, 1977, 593, *R.Crit.D.I.P.*, 1977, 751, met noot van P. GOTHOT en D. HOLLEAUX) diende het Hof van Cassatie de plaats waar de bewuste verbintenis is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd vast te stellen overeenkomstig de op de overeenkomst toepasselijke wet. In casu betekende dit de toepassing van de Belgische wet (zie nr. 9).

14. Hierbij bevestigt het Hof dat de verplichting tot betaling van de opzeggingsvergoeding bepaald bij art. 2 van de wet van 27 juli 1961 geen autonome contractuele verbintenis is en verwijst het naar de wetgeschiedenis van die wet en die van de wet van 13 april 1971. Door de theorie van de alternatieve verbintenissen (zie nochtans M. BALTUS, *J.T.*, 1977, 74) ter zake af te wijzen sluit het Hof eveneens de mogelijke toepassing van art. 1247, 2e lid, B.W. uit. Aangezien de litigieuze verbintenis voor de concessiegever bestaat in de voortzetting van zijn hoofdverbintenis, met name de aan de concessiehouder verleende alleenverkoop in het in concessie gegeven gebied te eerbiedigen, en zoals de hoofdverbintenis in België moet worden uitgevoerd, zijn de Belgische rechtbanken overeenkomstig art. 5, 1° EEX wél bevoegd om kennis te nemen van de rechtsvordering. Een zelfde redenering werd gevolgd door het Hof van Beroep te Bergen (Hof Bergen, 3 mei 1977, *J.T.*, 1977, 637, *Pas.*, 1978, II, 8, *B.R.H.*, 1977, 348) en dat te Luik (Hof Luik, 12 mei 1977, *J.T.*, 1977, 710, met noot van G. KEUTGEN en M. HUYS). De gewijzigde rechtspraak van de Rechtbank van Koophandel te Brussel werd aldus eveneens bevestigd (Kh. Brussel, 9 maart 1977, *B.R.H.*, 1977, 367; Kh. Brussel, 28 maart 1977, *B.R.H.*, 1977, 367, *Gaz.Pal.*, 1978, 202 met noot van J. GUYENOT, *J.T.*, 1977, 574 met noot van G.B.). Het belang van deze rechtspraakwijziging was trouwens reeds door MARTHA WESER onderstreept («Etude des problèmes soulevés par application de l'art. 5, al. 1 de la convention de Bruxelles en matière de concession de vente exclusive», *B.R.H.*, 1977, 322).

15. Men kan betreuren dat het cassatiemiddel onder de wettelijke bepalingen waarvan de schending wordt aangevoerd, geen melding gemaakt heeft van art. 3 van de wet van 27 juli 1961. Het Hof heeft zich bijgevolg hierover niet kunnen uitspreken. Zowel het Hof van Beroep te Bergen als dat te Luik (voormeld) hebben benadrukt dat de verplichting tot betaling van de bijkomende vergoedingen voorgeschreven in art. 3 van voormelde wet een autonome verbintenis is (zie tevens Kh. Brussel, 9 maart 1977, voormeld). Dit betekent dat al naar gelang van de toepasselijke wet de haalbaarheid of de draagbaarheid van de geldschulden de bevoegde rechter zal aanwijzen. Niettemin werd de bevoegdheid van de Belgische rechtbanken aanvaard door toepassing te maken van de regels inzake samenhang (art. 22 van het verdrag). Vorderingen gebaseerd zowel op art. 2 als op art. 3 van de wet van 27 juli 1961 zijn inderdaad samenhangend.

Jean Laenens
Assistent
Universiteit Antwerpen
U.I.A.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 2 MAART 1979

Voorzitter : de h. de Vreese

Raadsheer-rapporteur : de h. Châtel

Advocaat-generaal : de h. Velu

Advocaat : mr. Bayart

**Bedrijfsorganisatie—Aannemer—Opzoekingscentrum—
Bijdrageplicht—Buitenlandse aannemer.**

Art. 10, 2°, van de besluitwet van 30 januari 1947 tot vaststelling van het statuut van oprichting en werking van de centra belast met de bevordering en de coördinatie van de technische vooruitgang van de verschillende takken van 's lands bedrijfsleven door het wetenschappelijk onderzoek, bepaalt dat de geldmiddelen van de centra o.m. bestaan uit «een jaarlijkse bijdrage te betalen door al de bedrijven uit het gebied, in evenredigheid van hun belang».

Art. 4 van het K.B. van 5 mei 1952, waarbij het verzoekschrift van het Verbond der Belgische Aannemers van Wegenwerken, strekkende tot het erkennen van het «Opzoekingscentrum voor de Wegenbouw» en het goedkeuren van zijn statuten, wordt ingewilligd, bepaalt dat «alle firma's die onder het centrum ressorteren» ertoe gehouden zijn aan dit centrum een jaarlijkse bijdrage te betalen die verder nader wordt omschreven.

Aan de woorden «bedrijven uit het gebied» of «firma's die onder het Centrum ressorteren», die voorkomen in de bovenvermelde artikelen, waar het om de bijdragen gaat die de werking van een centrum mogelijk moeten maken, mag geen territoriale betekenis in de zin van «Belgische of in België gevestigde ondernemingen» worden gehecht.

Opzoekingscentrum voor de
Wegenbouw t/ B.V. A.

Gelet op het bestreden arrest op 9 maart 1977 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen ;

Over het eerste middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 3 van het Burgerlijk Wetboek, 2, 3, 10, 14, 18 van de besluitwet van 30 januari 1947 tot vaststelling van het statuut van oprichting en werking van de centra, belast met de bevordering en de coördinatie van de technische vooruitgang van de verschillende takken van 's lands bedrijfsleven, door het wetenschappelijk onderzoek, 2 en 4 van het koninklijk besluit van 5 mei 1952, waarbij het verzoekschrift van het Verbond der Belgische Aannemers van Wegenwerken strekkende tot het erkennen van het «Opzoekingscentrum voor de Wegenbouw» en het goedkeuren van zijn statuten, wordt ingewilligd,

doordat het arrest eisers vordering ongegrond verklaart, welke ertoe strekte verweerster te horen veroordelen om aan eiser de bijdragen te betalen bepaald in artikel 4 van voormeld koninklijk besluit van 5 mei 1952, zulks op grond : dat gezegd artikel 4 de firma's bedoelt die onder eiser ressorteren, dat dit moet worden geïnterpreteerd in het licht van voormelde besluitwet van 30 januari 1947, dat artikel 10 van deze besluitwet bepaalt dat de bijdragen te betalen zijn door de bedrijven uit het gebied, dat hierdoor geen onderhorigen van vreemde landen bedoeld worden, dat immers gezegd artikel 10 verder bepaalt dat de richtsnoeren voor het berekenen van de bijdragen vastgelegd worden op het voorstel van de voor-

aanstaande bedrijfsgroeperingen of bedrijfsgroepering van de bedrijfshoofden uit het gebied, waardoor geen onderhorigen van vreemde landen bedoeld worden, dat uit de inleidende overweging van gezegde besluitwet en uit haar artikel 2 blijkt dat de centra in de eerste plaats worden beschouwd als een middel om het nationaal bedrijfsleven op een hoger peil te stellen, en dat het ten deze niet gaat om een wet van politie in de zin van artikel 3 van het Burgerlijk Wetboek, daar het eensdeels om een in het buitenland gevestigde rechtspersoon gaat en anderzijds de vordering geen betrekking heeft op de vergoeding van diensten die door een openbare instelling aan gebruikers worden verleend maar op de midde-len waarmede de openbare instelling wordt gespijsd om haar werking te verzekeren,

terwijl, eerste onderdeel, in den vreemde gevestigde ondernemingen, die in België wegenwerken uitvoeren zoals bedoeld door artikel 2 van voormeld koninklijk besluit van 5 mei 1952, behoren tot de economische tak welke overeenkomstig artikel 18 van voormelde besluitwet van 30 januari 1947, eiser aanbelangt, dienvolgens onder de toepassing vallen van gezegde besluitwet en beschouwd moeten worden als bedrijven uit het gebied van eiser in de zin van artikel 10, 2°, van deze besluitwet en als bedrijven die onder eiser ressorteren in de zin van artikel 4 van voormeld koninklijk besluit, met de verplichting de in gezegde artikelen 10, 2°, en 4 bepaalde bijdragen te betalen,

tweede onderdeel, het feit dat, luidens de artikelen 14 en 18 van voormelde besluitwet van 30 januari 1947, de in die besluitwet omschreven centra opgericht worden op verzoek van bedrijfsgroeperingen behorende tot het betrokken gebied, dat, luidens artikel 10 van gezegde besluitwet, de richtsnoeren voor het berekenen van de bijdragen vastgelegd worden op het voorstel van dergelijke bedrijfsgroeperingen, en dat door die bedrijfsgroeperingen geen onderhorigen van vreemde landen bedoeld worden, niet belet dat zodoende, luidens voormeld artikel 14, gezegde bedrijfsgroeperingen de toepassing kunnen aanvragen van voormelde besluitwet op al de voortbrengers of verdelers behorende tot de betrokken tak van bedrijvigheid, daarin begrepen onderhorigen van vreemde landen die hun bedrijvigheid in België uitoefenen,

derde onderdeel, het feit dat uit de inleidende overweging van voormelde besluitwet van 30 januari 1947 en uit haar artikel 2 blijkt dat de in gezegde besluitwet bedoelde centra in de eerste plaats worden beschouwd als een middel om het nationaal bedrijfsleven op een hoger peil te stellen, niet belet dat, luidens artikel 18 van gezegde besluitwet, het koninklijk besluit van erkenning van een centrum de perken bepaalt van de economische tak waarvan de bedrijven, enerzijds de voordelen en rechten genieten bepaald door de statuten van het centrum, en namelijk de documentatie en de voorlichting bepaald door artikel 3 van gezegde besluitwet, hetgeen ook geldt voor onderhorigen van vreemde landen die hun bedrijvigheid in België uitoefenen, en anderzijds onderworpen zijn aan gezegde besluitwet en meer bepaald aan de verplichting de in haar artikel 10 omschreven bijdragen te betalen, hetgeen dan wederom geldt voor onderhorigen van vreemde landen die hun bedrijvigheid in België uitoefenen,

vierde onderdeel, de bepalingen van de artikelen 10 en 18 van voormelde besluitwet van 30 januari 1947, 2 en 4 van voormeld koninklijk besluit van 5 mei 1952, luidens welke de ondernemingen, die behoren tot de bedrijfstak van eiser en aldus onder eiser ressorteren, een jaarlijkse bijdrage moeten betalen vastgesteld op 0,5 pct. van het totaal bedrag van de in de loop van het dienstjaar uitgevoerde werken, hetzij inge-

volge openbare of beperkte oproepen voor aanbesteding, hetzij ingevolge onderhands gesloten contracten, moeten worden beschouwd als politiewetten in de zin van artikel 3 van het Burgerlijk Wetboek, en dienvolgens van toepassing zijn op onderhorigen van vreemde landen die in België een tot het gebied van eiser behorende bedrijvigheid uitoefenen :

Wat het eerste onderdeel betreft :

Overwegende dat artikel 10, 2°, van de besluitwet tot vaststelling van het statuut van oprichting en werking van de centra belast met de bevordering en de coördinatie van de technische vooruitgang van de verschillende takken van 's lands bedrijfsleven, door het wetenschappelijk onderzoek, bepaalt dat de geldmiddelen van bedoelde centra bestaan uit onder meer «een jaarlijkse bijdrage te betalen door al de bedrijven uit het gebied, in evenredigheid van hun belang» ;

Overwegende dat artikel 4 van het koninklijk besluit van 5 mei 1952 waarbij het verzoekschrift van het Verbond der Belgische Aannemers van Wegeniswerken, strekkende tot het erkennen van het «Opzoekingscentrum voor de Wegenbouw» (eiser) en het goedkeuren van zijn statuten, wordt ingewilligd, bepaalt dat «alle firma's die onder het centrum ressorteren» ertoe gehouden zijn aan dit centrum een jaarlijkse bijdrage te betalen welke verder nader wordt omschreven ;

Overwegende dat uit het verslag aan de Regent, dat aan voornoemde besluitwet voorafgaat, blijkt dat, met de uitdrukking «al de bedrijven uit het gebied», bedoeld worden de bedrijven van het afgebakende gebied van «een bepaalde tak», wat verder nog tot uiting komt onder meer in de artikelen 2, 3 en 5 van dezelfde besluitwet die eveneens van «takken» gewag maken, in artikel 14 dat handelt over de bedrijfs-groepering die de meerderheid vertegenwoordigt van de bedrijven uit «haar» gebied en in artikel 20 dat bepalingen inhoudt in verband met betwistingen «voortvloeiend uit de afbakening van het gebied van een tak» ;

Overwegende dat uit de aanhef van het koninklijk besluit van 5 mei 1952, dat op grond van voormelde besluitwet werd genomen, blijkt dat, door de bewoordingen «alle firma's die onder het centrum ressorteren», bedoeld worden de firma's «die tot de werkkring van het Opzoekingscentrum voor de Wegenbouw behoren» ;

Dat uit wat voorafgaat volgt dat, ook al streeft de besluitwet ertoe, luidens de aanhef ervan, «'s lands bedrijfsleven te voorzien van de werktuigen waardoor de vooruitgang en de ontwikkeling van zijn verschillende takken kunnen worden verzekerd», aan de woorden «bedrijven uit het gebied» of «firma's die onder het Centrum ressorteren», die voorkomen in de artikelen 10, 2°, van de besluitwet en 4 van het koninklijk besluit, waar het om de bijdragen gaat die de werking van een centrum mogelijk moeten maken, geen territoriale betekenis in de zin van «Belgische of in België gevestigde ondernemingen» mag worden gehecht ;

Overwegende dat het arrest, om te beslissen dat verweerder aan eiser geen bijdragen verschuldigd is, op het motief steunt dat de interpretatie van de besluitwet «geen twijfel laat omtrent de uitdrukking 'de bedrijven uit het gebied'» en dat «klaarblijkelijk geen onderhorigen van vreemde landen worden bedoeld», wat het nadien samenvat in de considerans dat «steunend op de interpretatie van de besluitwet van 30 januari 1947, het koninklijk besluit van 5 mei 1952 moet worden geacht enkel van toepassing te zijn op de Belgische of in België gevestigde ondernemingen» ;

Dat het arrest daaraan weliswaar nog andere beschouwin-

gen toevoegt, maar niet als een op zichzelf afdoende redengeving ;

Dat het arrest de in het onderdeel vernoemde bepalingen schendt ;

Dat het onderdeel gegrond is ;

(...)

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

5e KAMER — 28 NOVEMBER 1978

Voorzitter : de h. Meers

Raadsheren : de hh. Janssens en van Gelder

Advocaten : mrs. Verstraete, Van Kelst en Vanhoof loco Belmans

Maatschappelijk welzijn — Verhaalsrecht van het O.C.M.W. tegen onderhoudsplichtigen—Vereisten.

De C.O.O. (thans het O.C.M.W.) heeft het recht de bijstandskosten terug te vorderen van de onderhoudsplichtigen, op voorwaarde dat de persoon die de bijstand genoot, behoeftig was en degenen van wie terugbetaling wordt gevorderd, hem onderhoud verschuldigd waren.

Om te kunnen slagen in haar actie tot terugvordering tegen kinderen van ondersteunde ouders dient de C.O.O. te bewijzen dat de ouders behoeftig waren in de zin van art. 205, § 1, B.W.

Het aanbrengen, door de kinderen, die eigenlijk geen bewijslast dragen, van feitelijke argumenten, ontleend aan een procedure waarbij een vordering van de ouders tegen de kinderen ongegrond werd verklaard, is niet in strijd met het principe van de relativiteit van het rechterlijk gewijsde.

S. e.a. t/ O.C.M.W. Heist-op-den-Berg e.a.

Gelet op de geregistreerde dagvaarding op 27 en 30 mei 1974 betekend ten verzoeken van de ontvanger van de C.O.O. Itegem aan de litisconsorten S., de betaling beogend van een met interesten en kosten te vermeerderen bedrag van 151.577 fr., om als volgt samengevatte redenen :

— de gedaagden S. zijn onderhoudsplichtige kinderen van de echtelieden L.S.-V.H., die sedert 9 februari 1971 verblijven in het rustoord St.-Elisabeth te Itegem ;

— voor het jaar 1971 en de eerste drie kwartalen van 1972 is er voor verblijfskosten in dat rustoord reeds 151.557 fr. aan de C.O.O. verschuldigd ;

— ingevolge art. 205, § 1, B.W. zijn de consorten S. levensonderhoud verschuldigd aan hun behoeftige ouders, waarvan de vader, L. S. intussen overleden is ;

— volgens art. 17 van de wet van 2 april 1965 wordt bepaald dat de onderhoudskosten, door de C.O.O. gemaakt bij de uitvoering van haar wettelijke opdracht, krachtens een eigen recht kunnen worden teruggevorderd op de personen die onderhoud verschuldigd zijn aan de ondersteunde personen ;

Gelet op de geregistreerde dagvaarding (A.R. 5.506), op 28 maart 1975 betekend ten verzoeken van de C.O.O. van Itegem, waardoor mevrouw J. V., weduwe L. S. (de moeder van de consorten S.) gedagvaard werd tot betaling van 151.557 fr., de reeds vermelde verblijfskosten, omdat zij,

samen met haar kinderen, een onroerend goed te R. in medeïgendom heeft ;

Gelet op het vonnis waartegen hoger beroep, bij verstek t.o.v. mevr. J. V., weduwe L. S. en op tegenspraak t.o.v. alle andere partijen geveld op 19 juni 1975 door de Rechtbank van Eerste Aanleg te Mechelen, waardoor de vorderingen gevoegd werden en waardoor de vordering gegrond werd verklaard en alle gedaagden hoofdelijk veroordeeld werden tot betaling van een met interesten en kosten vermeerderd bedrag van 151.557 fr. ;

(...)

Overwegende dat appellanten, evenals tweede en derde geïntimeerden, deze laatste twee bij incidenteel beroep, afwijzing vragen van de oorspronkelijke vordering en dezelfde middelen opwerpen ;

Overwegende dat de ouders L. S.-V.H., bij verzoekschrift, aangeboden aan de vrederechter te Westerlo op 4 november 1970, bij toepassing van art. 1320 Ger. W. de veroordeling van hun kinderen tot betaling van onderhoudsgeld vorderen, dit klaarblijkelijk bij toepassing van art. 205, § 1, B.W. (zie ook art. 208 B.W.) ;

Overwegende dat de kinderen S. opwierpen dat hun ouders niet behoeftig waren, en, hoewel de bewijslast nopens de behoeftigheid op de ouders S. berustte, opwierpen dat hun ouders :

1° een landbouwpensioen van 48.000 fr. 's jaars hadden ;

2° in juni 1969 een stuk grond verkochten voor 100.000 fr. ;

3° in datzelfde jaar een koe verkochten voor ca. 18.000 fr., drie geiten tegen 1.000 fr. per stuk en 30 à 40 kippen voor ca. 1.300 fr. ;

4° nog eigenaars waren van een boerderij met grond, die zij op 28.12.1969 verlieten om bij een van hun kinderen in te trekken ;

Overwegende dat bij vonnis van 10 februari 1971, de vrederechter te Westerlo de vordering ongegrond verklaarde, in zijn motivering stellend dat de ouders S., in plaats van hun boerderij verder te laten vervallen, deze zouden kunnen verhuren of verkopen ;

Overwegende dat de partijen S. in het onderhavig geschil in eerste aanleg opwierpen en thans nog opwerpen, dat de toenmalige C.O.O. buiten haar opdracht was gegaan, omschreven in art. 68 van de wet van 10 maart 1925 door hulp te verstrekken aan personen die niet behoeftig waren, te weten de ouders S.-V. H. ;

Overwegende dat eerste appellant hierop terecht antwoordt dat de C.O.O. een zeer ruim en soeverein beoordelingsrecht heeft over het al dan niet toekennen van bijstand, evenals over de vorm en de omvang van die bijstand (door deze partij geciteerd : Hof Brussel, 13 juni 1972, *Pas.*, 1972, II, 172) ;

Overwegende dat volgens art. 17 van de wet van 2 april 1965, de C.O.O., krachtens een eigen recht, de kosten van bijstand die zij in de uitvoering van haar wettelijke opdracht heeft uitgegeven ten gunste van al dan niet behoeftige personen, kan terugvorderen ofwel van de personen die de bijstand genoten hebben, ofwel van degenen die aan deze personen onderhoud verplicht zijn (cf. *R.P.D.B.*, V° Assistance publique, nr. 214, waar de vrijwel eensluidende tekst van art. 30 van de wet van 27 november 1891 wordt besproken) ;

Overwegende dat de C.O.O. het recht heeft de bijstands-kosten terug te vorderen van de schuldenaars van onderhoud, op voorwaarde dat de persoon die de bijstand genoot be-

hoeftig was en dat degenen van wie terugbetaling wordt gevorderd, hem onderhoud verschuldigd waren (*Cass.*, 9 januari 1964, *Pas.*, 1964, I, 485) (zie ook nog : *R.P.D.B.*, V° *cit.*, nrs. 222-226) ;

Overwegende dat deze staat van behoefte en van het verschuldigd zijn enkel dient te worden beoordeeld in het raam van art. 205, § 1, (en art. 208) B.W. ;

Overwegende dat, m.a.w., de C.O.O. dient te bewijzen dat de ouders S. behoeftig waren in de zin van art. 205, § 1, B.W., — ongeacht het soeverein beoordelingsrecht vanwege de C.O.O. of onderstand al dan niet gewettigd was — om te kunnen slagen in een actie tot terugvordering tegen de kinderen S. ;

Overwegende dat in casu de C.O.O. dit bewijs niet levert ;

Overwegende dat integendeel haar eigen houding nl. het dagvaarden van de ouders S. laat geloven dat zij dezen niet als behoeftig beschouwt ;

Overwegende dat het al dan niet behoeftig zijn dient te worden aangetoond aan de hand van feitelijke elementen ;

Overwegende dat de partijen S., om de beweringen van de C.O.O. te ontzenuwen, feitelijke elementen aanvoeren, ontleend aan de bij de vrederechter gevoerde procedure, hoewel de consorten S. eigenlijk geen bewijslast dragen ;

Overwegende dat het ten overvloede aanbrengen van deze feitelijke elementen geenszins in strijd is met het door eerste geïntimeerde ingeroepen principe van de relativiteit van het rechterlijk gewijsde (art. 23 Ger. W. ; het vroeger artikel 1351 B.W.) ;

Overwegende dat t.o.v. de in hoger beroep aanwezig zijnde partijen, het vonnis a quo dient gewijzigd te worden ;

Om die redenen,

Het Hof, rechtdoende op tegenspraak ;

Alle andere en strijdige conclusies werwerpend ;

Verleent akte aan het O.C.M.W. van Heist-op-den-Berg dat zij het geding hervat, ingesteld door eerste geïntimeerde q.q. ;

Verklaart het hoger beroep en het incidenteel beroep toelaatbaar en gegrond ;

Wijzigd het vonnis waartegen hoger beroep in zover het geoordeeld heeft op de vordering, ingeleid bij dagvaarding van 27 en 30 mei 1974 (*A.R.* 4754) ;

Verklaart deze vordering toelaatbaar doch ongegrond ;

Veroordeelt het O.C.M.W. Heist-op-den-Berg in de kosten van beide instanties (...)

NOOT—De terugvordering van de kosten van maatschappelijke dienstverlening ten laste van de onderhoudsplichtigen

1. In bovenstaand arrest is nog de wetgeving op de C.O.O.'s aan de orde. Toch is dit arrest nog relevant, aangezien de huidige wetgeving op de O.C.M.W.'s op het punt van de terugvordering van de gemaakte kosten op de onderhoudsplichtigen niet wezenlijk verschilt van de voormalige wet op de C.O.O.'s.

2. In navolging van wat m.b.t. de C.O.O.'s bepaald was in art. 17, 1e lid, van de W. 2 april 1965 «betreffende het ten laste nemen van de steun verleend door de commissies van openbare onderstand», bepaalt art. 98, § 2, 1e lid, van de W. 8 juli 1976 dat de O.C.M.W.'s de kosten van maatschappelijke dienstverlening krachtens een eigen recht kunnen verhalen op de onderhoudsplichtigen van de rechtshebbende.

3. De kosten van maatschappelijke dienstverlening die aldus kunnen worden teruggevorderd zijn : kosten van geldelijke steun,

van in natura verleende materiële hulp, van ziekenhuisverpleging en van huisvesting (met inbegrip van die welke gemaakt zijn in de inrichtingen van het centrum), en in het algemeen alle kosten van maatschappelijke dienstverlening die berekend zijn volgens vooraf vastgestelde algemene tarieven. De volgende kosten zijn uitgesloten van bijdragebetaling : de administratiekosten (doch niet de procedurkosten gemaakt n.a.v. het opvorderen van de verschuldigde terugbetaling), de kosten van het sociaal onderzoek en de diagnosestelling, de kosten van het verstrekken van een of andere vorm van immateriële dienstverlening (behalve wanneer het centrum een persoon lid maakt van een verzorgingsinstelling of wanneer het een persoon een betrekking bezorgt bij een derde-werkgever) (zie J.L. HIRSCH, in *Nov., Protection de la jeunesse*, Brussel, 1978, nr. 2060).

4. Onder de vroegere wetgeving konden de C.O.O.'s zich richten tot onderhoudsplichtigen van welke kwaliteit ook. In de W. 8 juli 1976 daarentegen wordt gespecificeerd dat de O.C.M.W.'s hun recht van verhaal slechts kunnen uitoefenen «binnen de grenzen en onder de voorwaarden bepaald door de Koning». Dit uitvoeringsbesluit van art. 98, § 2, van de W. 8 juli 1976 is vooralsnog niet genomen. Verwacht kan worden dat in dit K.B. dezelfde kring van personen en dezelfde (inkomens-)voorwaarden bepaald zullen worden als in art. 32 van het K.B. van 30 oktober 1974 genomen ter uitvoering van de wet op het recht op een bestaansminimum, m.n. een beperking tot de echtgenoot en de ascendenten en descendenten in de eerste graad van de rechthebbende, en op voorwaarde dat hun belastbaar inkomen 250.000 fr., verhoogd met 25.000 fr. per persoon ten laste, te boven gaat (wellicht zal de gelegenheid te baat genomen worden om deze inkomensvoorwaarden aan te passen aan de evolutie van het indexcijfer van de consumptieprijzen).

Er is discussie ontstaan over de vraag welke de situatie is zolang dit uitvoeringsbesluit nog niet genomen is. Sommige rechtspraak verklaart de vorderingen van de O.C.M.W.'s tegen de alimentatieplichtigen «hic et nunc» niet ontvankelijk. Zij stelt dat uit art. 98, § 2, van de W. 8 juli 1976 blijkt dat de centra in voorkomend geval slechts een beperkt recht van verhaal zullen hebben, en dat zij, zolang geen K.B. genomen is, hun verhaalsrecht op de alimentatieplichtigen niet kunnen uitoefenen omdat niet kan worden uitgemaakt of de aangesproken onderhoudsplichtigen behoren tot de uiteindelijk door de Koning aan te wijzen categorieën (Rb. Antwerpen, 3 oktober 1978, *De Gemeente*, 1979, 102, met kritische noot). Een dergelijke opvatting moet o.i. verworpen worden. Wij menen dat zolang het uitvoeringsbesluit niet genomen is de O.C.M.W.'s kunnen terugvorderen van elke onderhoudsplichtige, en dit zonder enige inkomensvoorwaarden te moeten respecteren. De W. 8 juli 1976 stelt immers in art. 149 : «Van de dag waarop de bepalingen van deze wet en/of de besluiten in uitvoering ervan genomen, in werking treden, zullen de wetten en besluiten, die vroeger van kracht waren, niet meer bindend zijn in zaken die door deze wet en haar uitvoeringsbesluiten zijn geregeld». De wet op de O.C.M.W.'s bevestigt de principiële mogelijkheid van verhaal op de alimentatieplichtigen (art. 98, § 2). Zij voorziet tevens in beperkingen, te bepalen bij K.B. Zolang dit uitvoeringsbesluit niet is genomen, is de vroegere wetgeving ter zake van toepassing. Welnu, art. 17, 1e lid, van de W. 2 juli 1965 houdt geen enkele beperking in wat de categorie van alimentatieplichtigen betreft die aangesproken kunnen worden. Ook de *ratio legis* van de gehele wet van 8 juli 1976 leidt in elke geval tot het voorstaan van deze oplossing : de O.C.M.W.'s zijn gewoon de opvolgers van de vroegere C.O.O.'s, het zijn geen totaal nieuwe instellingen.

5. In art. 98, § 2, van de W. 8 juli 1976 wordt nog gespecificeerd dat het O.C.M.W. de gemaakte kosten op de onderhoudsplichtigen slechts kan verhalen tot beloop van het bedrag waartoe dezen gehouden konden zijn gedurende de periode waarin de hulp werd verstrekt.

Van de ene kant gaat het hier om de wettelijke bekrachtiging van een onder de wetgeving op de C.O.O.'s door rechtspraak en rechtsleer algemeen aanvaarde opvatting dat de regels van het burgerlijk recht strikt dienden te worden gevolgd ; derhalve kon er slechts sprake zijn van een verhaalsrecht van de C.O.O. voor zover er, gedurende de periode dat zij steun had verleend, een onderhoudsvordering bestond in hoofde van de ondersteunde tegen de aangesproken onderhoudsplichtigen. Zo heeft het Hof van Beroep te Antwerpen in bovenstaand arrest terecht niet de actuele bestaansmiddelen van de ondersteunde en van de aangesproken onderhoudsplichtigen in rekening gebracht om de gegrondheid van het verhaalsrecht van C.O.O./O.C.M.W. te beoordelen, maar wel hun inkomenspositie gedurende de tijd dat de steun werd verleend.

Van de andere kant bestond er onder de vroegere wetgeving wel

discussie over de vraag of de onderhoudsplichtigen, gesteld dat ze hadden moeten bijdragen indien de C.O.O. geen steun had verleend, door het onderstandsorganisme slechts aangesproken konden worden in de mate dat zij in voorkomend geval hadden moeten bijdragen t.v.v. de ondersteunde. De recente rechtspraak aanvaardde immers niet de beperking van het verhaalsrecht van de C.O.O. op de onderhoudsplichtigen tot het bedrag dat door de ondersteunde persoon tegen hen gevorderd had kunnen worden, en dit steunende op het eigen recht krachtens hetwelk de C.O.O. terugvorderde, dat geenszins gelijk te stellen is met een onderhoudsvordering (zie over deze kwestie L. SIMONT en J. KIRKPATRICK, *Le remboursement des frais d'assistance par la personne secourue, ses débiteurs d'aliments et les tiers responsables*, Brussel, 1962, p. 55-56, nr. 52 A ; P. SENAËVE, *De bestrijding van de armoede in België. Analyse van het toekennen van een gewaarborgd inkomen en van de hervorming van de C.O.O.'s*, Leuven, 1977, p. 199-200, nr. 73). Door de nieuwe regel verwoord in art. 98, § 2, van de W. 8 juli 1976, die ingaat tegen de overheersende rechtspraak, is elke discussie hieromtrent voortaan achterhaald.

6. Een hierbij aansluitende problematiek is die van de waarde van een in kracht van gewijsde getreden gerechtelijke beslissing waarbij de vordering van de door het O.C.M.W. geholpen persoon tegen zijn onderhoudsplichtigen werd afgewezen wegens het bestaan van voldoende inkomsten in hoofde van eerstgenoemde. Het principe van de relativiteit van het rechterlijk gewijsde (art. 23 Ger. W.) brengt mee dat deze beslissing als zodanig niet tegengeworpen kan worden aan het O.C.M.W. dat geen partij was in het geding dat overigens een ander voorwerp en een andere oorzaak had (vgl. Rb. Luik, 17 maart 1955, *Jur. Liège*, 1954-55, 278). Dit neemt niet weg dat, zoals het Hof van Beroep te Antwerpen terecht opmerkt, een dergelijk vonnis of arrest door de onderhoudsplichtigen wel kan worden ingeroepen als een feitelijk element in de bewijsvoering dat ter appreciatie wordt voorgelegd aan de rechter, voor zover natuurlijk de uitspraak betrekking heeft op de periode gedurende welke de hulp door het O.C.M.W. werd verstrekt.

7. Met toepassing van het principe *actori incumbit probatio* (art. 870 Ger. W.) ligt de bewijslast bij het terugvorderen van de kosten van verleende bijstand bij het O.C.M.W. Zo is het aan het centrum om te bewijzen dat de door hem aangesproken personen gedurende de periode waarin het aan de onderhoudsgerechtigde hulp heeft verstrekt tegenover deze laatsten onderhoudsplichtig waren, wat o.m. een evaluatie van de inkomsten van beide partijen in de beschouwde periode inhoudt. Een loutere referentie aan de hoedanigheid van onderhoudsplichtige van de aangesproken personen volstaat dus niet (cf. bovenstaand arrest).

8. Het feit dat de vordering van het O.C.M.W. gebaseerd is op een hem *eigen recht* brengt ook mee dat een aantal aan de onderhoudsvordering eigen kenmerken er niet op toepasselijk zijn. Belangrijk in dat verband is dat art. 1412 Ger. W. niet van toepassing is op het verhaalsrecht van het O.C.M.W. In dat artikel wordt bepaald dat de artt. 1409-1410 Ger. W. m.b.t. de bedragen die voor overdracht of beslag vatbaar zijn, niet toepasselijk zijn wanneer de overdracht of het beslag worden verricht wegens de onderhoudsverplichtingen van het Burgerlijk Wetboek. Het verhaalsrecht van het O.C.M.W. tegen de alimentatieplichtigen kan in voorkomend geval derhalve beperkt zijn tot een bepaald bedrag van hun loon of sociale uitkering, overeenkomstig de bepalingen van de artt. 1409-1410 Ger. W. (vgl. Cass., 30 maart 1944, *Pas.*, 1944, I, 283).

Patrick Senaëve

HOF VAN BEROEP TE GENT

10e KAMER — 5 APRIL 1979

Voorzitter-rapporteur : de h. Maes

Raadsheren : de hh. Denys en Casier

Advocaat-generaal : de h. Colpaert

Advocaten : mrs. Janssens en Weyts

Overspel—Klacht—Bekentenis—Schending van beroepsgeheim.

Inzake overspel moet de klacht, om rechtsgeldig en toelaatbaar te zijn, aan de vervolgingen voorafgaan, maar niet noodzakelijk aan de feiten.

De optekening in een proces-verbaal betreffende echttelijke moeilijkheden van de bekentenissen van overspelige betrekkingen is geen schending van het beroepsgeheim in hoofde van de verbalisant, die krachtens zijn wettelijke opdracht verplicht is de misdrijven op te sporen en de bewijzen te verzamelen en alle inlichtingen daaromtrent aan de bevoegde overheid ter kennis te brengen.

C. t/ V.

Uit de gegevens van het dossier en uit de behandeling der zaak ter terechtzitting is gebleken dat, in strijd met hetgeen de beklaagde voorhoudt in besluiten, Rony V. wel degelijk klacht indiende, op 6.4.78, bij een officier van politie, tegen zijn echtgenote wegens overspelige feiten die omstreeks het begin van 1976 met de genaamde H. W. plaatshadden (st. 17/V°).

Tevens diende hij klacht in voor nieuwe feiten gepleegd met een zekere Johan en, in bijkomende inlichtingen, bracht klager, op 6.7.78, ter kennis van de politiecommissaris dat zijn echtgenote thans met een zekere Reginald zou samenwonen, zonder voor dit laatste feit uitdrukkelijk klacht in te dienen.

Inzake overspel moet de klacht, om rechtsgeldig en toelaatbaar te zijn, aan de vervolgingen voorafgaan, maar niet noodzakelijk aan de feiten.

De klacht is derhalve rechtsgeldig geschied indien de feiten van echtbreuk reeds vóór de datum van de klacht bestonden en werden vastgesteld ingevolge gemeenrechtelijke bewijsmiddelen, met name ter zake door de bekentenissen van de overspelige echtgenote, zelfs indien deze bekentenissen in het raam van een onderzoek nopens een geheel verschillend misdrijf werden opgenomen, maar waarover beide echtgenoten werden verhoord.

Nu de klacht na de aangehaalde en bekende feiten gebeurde en sindsdien geen intrekking van die klacht gebeurde en er ook geen blijken van verzoeking zijn tussengekomen blijft deze klacht bestaan en laat dergelijke klacht vervolging toe voor alle feiten van echtbreuk die eraan voorafgaan.

Het is niet vereist dat de klacht de persoon aanduidt met wie de overspelige betrekkingen plaatshadden, nu zij gebeurt nopens een feit.

Anderzijds waardeert de rechter ten gronde, in het licht van de gegevens van het strafdossier, of de wil om vervolging te eisen op voldoende wijze naar voren komt. De herhaalde klachten en aanvullende inlichtingen wijzen ter zake voldoende op een dergelijk inzicht.

De klager beschikt alleen over het initiatief van de vervolging, maar niet over de uitoefening van de publieke vordering. Wanneer de procureur des Konings de verzamelde elementen voldoende acht, hoe hij ze ook verkreeg, kan hij de openbare vordering doorvoeren indien hij de hem verstrekte gegevens voldoende bewijskrachtig oordeelt.

Ter zake werd van de huishoudelijke en echttelijke moeilijkheden P.V. opgesteld door de B.O.B. te Brugge, op 5.3.76. Ter gelegenheid van dit onderzoek bekende de beklaagde volmondig (stuk 11) dat ze samen met W., in december 1975

tot februari 1976, herhaaldelijk op kamer was geweest.

Beklaagde houdt thans staande dat V. normaliter geen kennis kon krijgen van deze bekentenissen, tenzij door indiscreties. Het is nochtans normaal dat de burgerlijke partij op de hoogte werd gebracht van de verklaringen van C. tijdens het onderzoek en de verhoren door de krijgsauditeur destijds doorgevoerd.

Het is overigens na een schrijven van de raadsman van V. van 7.11.77, dat op verzoek om inlichtingen door de procureur des Konings (st. 2) betreffende een mogelijke klacht door de burgerlijke partij, op 6.3.76, ingediend, dat door een kapitein - commandant der Rijkswacht te Brugge, wordt medegedeeld dat er gelegenheid van een verhoor afgenomen inzake echttelijke moeilijkheden tussen partijen, de beklaagde overging tot bekentenissen van buitenechttelijke betrekkingen.

Dit was geen schending van een beroepsgeheim in hoofde van deze rijkswachtofficier, die krachtens zijn wettelijke opdracht verplicht is de misdrijven op te sporen en bewijzen erover te verzamelen en alle inlichtingen daaromtrent aan de bevoegde overheid, ter zake de procureur des Konings, ter kennis te brengen (cf. art. 295v.), te meer nu hij er in het onderhavig geval om verzocht werd door voornoemde.

V. had het initiatief genomen de vervolgingen uit te lokken door zijn klacht.

De uitoefening van de openbare vordering gebeurde door de procureur des Konings, die informatie inwon en kreeg op een volstrekt rechtsgeldige wijze, al komen deze uit een ander strafonderzoek waaraan mogelijk geen verder gevolg werd gegeven.

Eens in het bezit van de spontane en uitdrukkelijke bekentenissen van de beklaagde, vereist geen enkele wettekst dat ook de persoon (of personen ter zake) met wie de overspelige betrekkingen werden gepleegd, verhoord worden. In strijd met hetgeen beklaagde beweerde, zou het niet verhoren van de betrokken derde de kans op onrechtstreekse gevolgen der veroordeling nog verminderen.

(...)

NOOT—Het klachtvereiste inzake overspel

1. Inzake overspel moet de klacht aan de vervolgingen voorafgaan. De rechtstreekse dagvaarding door het openbaar ministerie of de vordering tot gerechtelijk onderzoek zijn bijgevolg nietig indien ze niet werden voorafgegaan door de klacht van de beledigde echtgenoot.

Deze nietigheid kan zelfs achteraf niet hersteld worden door als nog te voldoen aan het klachtvereiste (Cass.fr., 30 maart 1912, *Sir.*, 1913, I, 286; *Mil. Hof.*, 4 juni 1948, *Pas.*, 1948, II, 87; R. GARÇON, *Traité théorique et pratique du droit pénal français*, 3e ed., V, p. 590, nr. 2165; A. BRAAS, *Précis de procédure pénale*, 3e ed., I, p. 62, nr. 68).

2. De klacht moet echter het overspel niet voorafgaan en wanneer het misdrijf achteraf, zelfs toevallig, aan het licht komt, dan mag de beledigde echtgenoot nog altijd strafvervolgung vragen zolang de feiten niet verjaard zijn. Er bestaat een constante rechtspraak in die zin (Corr. Gent, 13 maart 1930, *R.D.P.*, 1930, 605; Corr. Luik, 17 oktober 1934, *R.D.P.*, 1935, 428; Corr. Brugge, 5 oktober 1966, *R.W.*, 1966-67, 949) en ook de rechtsleer is het hiermee eens (E. GARÇON, *Code pénal annoté*, II, art. 336, nr. 60; *R.P.D.B.*, Tw. «Procédure pénale», nr. 203; A. BRAAS, o.c., I, p. 62, nr. 68; J. HOFFLER, *Traité de l'instruction préparatoire en matière pénale*, p. 71, nr. 68; L. DE WILDE, *Overspel en onderhoud van bijzit*, p. 57, nr. 129, A.P.R.).

A. Vandeplas

CORRECTIONELE RECHTBANK TE KORTRIJK

14 MAART 1978

Voorzitter : de h. Casier

Rechters : de hh. Decuypere en Deceuninck

Openbaar ministerie : de h. Desmet

Advocaat : mr. D'Hoore

Diefstal—Verwisselen van prijskaartjes op te koop aangeboden produkten.

Wie een voorwerp aan de kas van een warenhuis aanbiedt ter betaling, na er vooraf de prijs van veranderd te hebben door het aanbrenge van een prijskaartje met een lager bedrag, pleegt geen diefstal daar de betrokkene het voorwerp ter betaling aan de kas aangeboden heeft.

De bedrieglijke handeling is een laakbare daad die onder geen enkele kwalificatie van het Strafwetboek ondergebracht kan worden.

D.

De feiten

Beklaagde heeft in een paskamertje van het grootwarenhuis C & A een omwisseling van prijssetiketten op truien (pulls) doorgevoerd. De trui die haar gading had kostte 990 fr. en zij heeft het etiket met prijs van amper 295 fr. van een andere trui erop aangebracht. Aan de kas heeft de kassierster bemerkt dat die prijs niet kon overeenstemmen met de kwaliteit en waarde van het ter betaling aangeboden produkt en na verificatie heeft beklaagde de omwisseling bekend en de prijs van 990 fr. betaald.

In rechte

Hoewel de daad van beklaagde oneerlijk en laakbaar is en met het oog op bedrog gesteld, meent de rechtbank dat noch de kwalificatie in de dagvaarding vermeld noch enige andere kwalificatie die daad strafbaar stelt.

Bezwaarlijk kan er ter zake gezegd worden dat er vanwege beklaagde een wegneming van de trui geweest is aangezien deze trui aan de kas ter betaling werd aangeboden.

Opdat er oplichting kan zijn, is vereist dat het roerend goed afgegeven wordt of geleverd, door gebruik te maken van valse namen of valse hoedanigheden — dit is ter zake niet het geval —, ofwel door het aanwenden van listige kunstgrepen : dit is ter zake evenmin het geval. Het is niet als gevolg van de verwisseling van het prijssetiket dat de trui geleverd werd aan beklaagde. Trouwens is het tot een leveren of afgeven van de trui ten deze zelfs niet gekomen aangezien het gepleegd bedrog aan de kas ontdekt werd. Welnu, poging tot oplichting is niet strafbaar.

De handeling van beklaagde kan zeker niet beschouwd worden als een misbruik van vertrouwen in de zin van art. 491 Strafwetboek, en de verwisseling van het prijssetiket levert ook geen valsheid in geschrifte op zoals strafbaar gesteld in hoofdstuk IV van titel III van het Strafwetboek.

De bedrieglijke handeling door beklaagde gesteld en mogelijk gemaakt door de bijzondere verkooptechniek van dergelijke roerende goederen als dit voorwerp van de telastlegging, is een specifieke bedrieglijke daad die echter onder

geen enkele kwalificatie van het Strafwetboek ondergebracht kan worden.

Het is trouwens niet de eerste maal dat speciale strafrechtelijke bepalingen zijn moeten uitgevaardigd worden door de wetgever naar aanleiding van bedrieglijke handelingen van een nieuwe aard die gesteld werden in nieuwe maatschappelijke verhoudingen (zie de strafbepalingen betreffende gebruiksdiefstallen, afzetterij enz.).

Op deze gronden,

Spreekt beklaagde vrij en verzendt ze van vervolging zonder kosten.

Kosten ten laste van de Staat.

NOOT—1. Het hoger beroep tegen dit vonnis werd behandeld door Hof Gent, 14 december 1978, R. W. 1978-79, 2673.

2. De verdachte kon niet worden vrijgesproken omdat de strafrechter die tot de bevinding komt dat het ten laste gelegde feit noch een wanbedrijf, noch een overtreding oplevert, met toepassing van artikel 191 van het Wetboek van Strafvordering het onderzoek, de dagvaarding en alles wat erop gevolgd is moet vernietigen en de verdachte moet ontslaan van rechtsvervolging.

Alle andere uitdrukkingen misleiden de rechtsonderhorige, onkrachten de rechterlijke beslissing en verloederen de rechtstaal.

A. Vandeplas

BURGERLIJKE RECHTBANK TE HASSELT

10 APRIL 1979

Voorzitter : de h. Perilleux

Rechters : mevr. Beeckman en de h. Schollaert

Openbaar ministerie : de h. De Bus

Advocaat : de h. Lysens

Afstamming—Wettiging—Post nuptias—Uitspraak door de rechtbank—Verzoek slechts uitgaande van de vader—Niet ontvankelijk.

Het verzoekschrift waarbij de wettiging post nuptias van een (in casu overspelig) kind gevorderd wordt is niet ontvankelijk indien het slechts uitgaat van een van de echtgenoten-ouders.

P.

Verzoekschrift

Heeft de eer U te vertogen Louis P. (...)

Dat hij gehuwd is met Madeleine B (...) voor de ambtenaar van de Burgerlijke stand te D. op 28 januari 1977 ;

Dat hij bij zijn echtgenote vóór het huwelijk een kind verwekte namelijk Véronique W., geboren te G. op 24 augustus 1976 als wettig kind van Julien W., de vroegere echtgenoot van Madeleine B.,

Dat Julien W., een procedure tot ontkenning van vaderschap instelde, die werd ingewilligd bij vonnis van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Tongeren van 16 januari 1976 dat werd betekend aan de ambtenaar van de burgerlijke stand op 24 maart 1976 ;

Dat bij vonnis van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Tongeren van 16 januari 1976 de echtscheiding werd uitgesproken tussen Madeleine B., en Julien W. ;

Dat het proces-verbaal bedoeld in art. 1258 Ger. W. werd opgesteld op 24 maart 1975 ;

Dat vertoger bij vonnis van 5 september 1978 werd gemachtigd om Véronique W. te erkennen ;

Dat dit vonnis definitief is en vertoger het kind erkend heeft op 21 november 1978 ;

Dat vertoger thans vraagt dat de rechtbank het kind Véronique P. zou wettigen overeenkomstig art. 331bis B.W. ;

Dat aan de voorwaarden gesteld in art. 331 B.W. voldaan is ;

Om die redenen

Behage het de rechtbank,

De wettiging uit te spreken van het kind Véronique P. (vroeger wettig kind van Julien W.) geboren te G. op 24 augustus 1976 ;

Vertoger te machtigen dit vonnis te doen overschrijven in de registers van de burgerlijke stand.

Vonnis

Gezien het voorafgaand verzoekschrift, strekkende tot het horen uitspreken door de rechtbank, op basis van artikel 331bis B.W. van de wettiging van het kind Véronique P., geboren te G., op 24 augustus 1976 ;

Overwegende dat het verzoekschrift slechts uitgaat van Louis P., en zijn echtgenote, Madeleine B., in de onderhavige procedure niet optreedt, terwijl de procedure toch strekt tot wettiging van haar (erkend) natuurlijk kind ;

Overwegende dat de vordering aldus ingesteld bijgevolg niet ontvankelijk is ;

(...)

NOOT—Over de personen die dienen op te treden in de procedures inzake erkenning en wettiging van overspelige kinderen

1. Uit recente gepubliceerde rechtspraak blijkt dat de procedures inzake erkenning en wettiging van overspelige kinderen steeds opnieuw tot moeilijkheden aanleiding geven. De artikelen ter zake in het B.W. zijn trouwens geen voorbeeld van duidelijke wetgeving. In bovenstaand vonnis gaat het om de problematiek van de personen die in deze procedures dienen op te treden.

2. Wanneer het gaat om een overspelig kind *a matre*, dan staat de moederlijke afstamming van het kind vast door de geboorte, ook al is er een ontkenning van vaderschap op gevolgd¹. De erkenning door de werkelijke vader is mogelijk wanneer het kind noodzakelijk verwekt is na het begin van de echtscheidingsprocedure van zijn moeder en haar (gewezen) echtgenoot, of na het begin van de feitelijke scheiding wanneer de echtscheiding werd toegestaan op grond van art. 232 B.W.

Wanneer het gaat om een overspelig kind *a patre* dat niet tevens overspelig *a matre* is, kan de moeder dit kind in alle gevallen erkennen, zonder hiervoor enige gerechtelijke machtiging te moeten krijgen². De erkenning door de overspelige vader is eveneens moge-

¹ Niettemin is een erkenning door de moeder ook in dit geval toegelaten. Zij is slechts zinvol (verbetering van het statuut van het kind) indien geen wettiging wordt overwogen. Deze hypothese wordt hier buiten beschouwing gelaten.

² Zelfs indien de moeder haar kind slechts erkent na zijn erkenning door de vader, dient zij hiervoor geen machtiging te krijgen (VAN BALBERGHE, «Erkenning en wettiging van overspelige kinderen (Wet van 10 februari 1958)», R.W., 1957-58, 1929-1962, nr. 69 ; anders : MARGRÈVE, «L'enfant adultérin depuis la loi du 10 février 1958», *Ann.fac.dr.Liège*, 1962, 295-349, nr. 58). Wanneer de vader en de moeder het kind evenwel in dezelfde akte wensen te erkennen, zouden beiden om een machtiging hiervoor moeten verzoeken (VAN BALBERGHE, l.c.).

lijk wanneer het kind noodzakelijk verwekt is na het begin van de echtscheidingsprocedure tussen hem en zijn (gewezen) echtgenote, of na het begin van de feitelijke scheiding, wanneer de echtscheiding werd toegestaan op grond van art. 232 B.W.

Deze voorwaarden waaronder een overspelig kind *a matre* door zijn werkelijke vader en een overspelig kind *a patre* door zijn overspelige vader erkend kan worden, worden niet met zoveel woorden door art. 335 B.W. gesteld. Dit artikel verwijst ons desbetreffend naar art. 331 B.W., waarin de voorwaarden worden aangeduid waarin een wettiging kan geschieden ten voordele van in overspel verwekte kinderen. Erkenning en wettiging worden dus toegelaten t.a.v. dezelfde categorieën overspelige kinderen ; dit levert geen bijzondere moeilijkheden op.

Wat de te volgen procedure betreft wordt in art. 335 B.W. eveneens verwezen naar art. 331 B.W., waar de procedure inzake wettiging van overspelige kinderen wordt behandeld. Een machtiging door de rechtbank is derhalve ook voor de erkenning vereist. Art. 331, 4e lid, B.W. stelt nu dat de rechtbank uitspraak doet op het gezamenlijk door de aanstaande echtgenoten ingediende verzoekschrift. Hoger beroep kan eveneens slechts worden ingesteld door beide verzoekers gezamenlijk. Deze bepaling kan evenwel niet letterlijk worden toegepast wanneer het niet gaat om de wettiging maar om de erkenning van een overspelig kind. Vooreerst is er bij erkenning niet noodzakelijk sprake van aanstaande echtgenoten, aangezien het huwelijk tussen de ouders geen voorwaarde is voor de erkenning (MARGRÈVE, o.c., nr. 53). Van de andere kant kunnen de moeder en de vader van het kind reeds gehuwd zijn, zoals in het geval van de Rb. Veurne, 15 maart 1979^{2a}. Daarenboven is de erkenning een essentieel persoonlijke en individuele rechtshandeling (DE PAGE, *Traité*, I, nr. 1126). Uit de wordingsgeschiedenis van de wet van 10 februari 1958 blijkt geenszins dat de wetgever inzake erkenning van overspelige kinderen aan dit principe afbreuk heeft willen doen (zie VAN BALBERGHE, o.c., nr. 72). De verwijzing voor de procedure inzake erkenning van overspelige kinderen naar art. 331 B.W. kan dan ook alleen het vereiste van de gerechtelijke machtiging betreffen, niet het vereiste van een gezamenlijk verzoek van beide ouders tot die machtiging (VAN BALBERGHE, l.c.). Het belang hiervan is evident in een geval zoals dat van de Rb. Veurne, 15 maart 1979, waarin de om de machtiging verzoekende man en de moeder van het kind uit elkaar gegaan zijn.

Doordat de wetgever voor de procedure inzake erkenning van overspelige kinderen gewoon verwijst naar die inzake wettiging van dergelijke kinderen is er nergens bepaald dat de echtgenoot van de ouder die om de machtiging verzoekt verplicht gehoord of opgeroepen dient te worden (Rb. Luik, 22 maart 1974, *Jur. Liège*, 1974-75, 219 ; vgl. MARGRÈVE, o.c., nr. 54)³.

3. De wettiging van sommige overspelige kinderen wordt toegelaten door art. 331 B.W. ; het gaat om dezelfde categorieën als die welke voor erkenning door hun overspelige resp. hun werkelijke vader in aanmerking komen. Voor de wettiging van dergelijke zgn. geprivilegieerde overspelige kinderen is, zoals voor elke wettiging, een dubbele voorwaarde vereist : het vaststaan van de afstamming van het kind t.a.v. zijn beide ouders en het afsluiten van een geldig huwelijk tussen zijn ouders. Wanneer het gaat om de wettiging van overspelige kinderen is een bijkomende vormvoorwaarde gesteld : de machtiging van de rechtbank moet verkregen worden.

De wetgever heeft uitdrukkelijk bepaald dat de machtiging tot wettiging door beide ouders gezamenlijk moet worden verzocht (art. 331, 4e lid, spreekt over de «aanstaande echtgenoten»). Aangezien ook voor de erkenning door de overspelige resp. de werkelijke vader de machtiging van dezelfde rechtbank vereist is (en, zoals gezegd, erkenning en wettiging t.a.v. dezelfde categorieën kan geschieden), wordt algemeen aanvaard dat de machtiging tot erkenning en de machtiging tot wettiging het voorwerp kunnen uitmaken van een enkel verzoekschrift. In dat geval zal het verzoekschrift met het dubbele voorwerp uiteraard eveneens van beide aanstaande echtgenoten dienen uit te gaan⁴.

^{2a} Zie R.W. 1978-79, 2679.

³ In art. 331, 4e lid, wordt wél de verplichting opgelegd om de vorige echtgenoot van de overspelige ouder te horen of althans op te roepen. Ook hieruit blijkt dat de wetgever het verschil dat bestaat tussen het geval van de wettiging en dat van de erkenning uit het oog heeft verloren.

⁴ Er moet trouwens worden aangenomen dat in zo'n geval een verzoek tot machtiging tot wettiging volstaat : de machtiging tot

4. De problematiek doet zich enigszins anders voor in het geval van de wettiging *post nuptias*. Deze vorm van wettiging, ingevoerd door de wetgever van 1958, laat toe tot de wettiging over te gaan van een kind dat minstens door een van zijn ouders pas na de voltrekking van hun huwelijk wordt erkend. In dat geval dient de rechtbank de wettiging van het kind uit te spreken (art. 331bis, 1e lid, B.W.). Het spreekt vanzelf dat de zgn. bevoorrechte overspelige kinderen het voordeel kunnen genieten van de wettiging *post nuptias* (art. 331bis, 1e lid, B.W. verwijst naar alle gevallen bedoeld in art. 331 B.W. inzake de gewone wettiging). Zoals voor elke wettiging is de vaststelling van de afstamming van het kind t.o.v. zijn beide ouders ook hier een essentiële voorwaarde. Wanneer het gaat om de wettiging *post nuptias* van een overspelig kind, zal de erkenning door de overspelige resp. de werkelijke vader slechts plaats kunnen hebben na machtiging van de rechtbank.

De voorwaarde van een voorafgaande erkenning door beide ouders (of, meer algemeen, de voorafgaande vaststelling van de afstamming van het kind t.o.v. zijn beide ouders), vereist voor de wettiging door opvolgend huwelijk, kan zeker niet als overbodig beschouwd worden in het als uitzonderlijk opgevatte geval van wettiging na het huwelijk. De ouders van een overspelig kind die reeds gehuwd zijn kunnen de procedure dus niet verkorten door onmiddellijk de wettiging van het kind te vorderen. Vooraf moet de man die het kind niet vóór zijn huwelijk erkend heeft een verzoekschrift indienen waarbij hij om de machtiging tot erkenning vraagt. Zijn echtgenote moet het verzoekschrift niet mee indienen. Pas nadat hij die machtiging heeft verkregen en het kind erkend heeft, kan in een afzonderlijk verzoekschrift de wettiging van het kind gevorderd worden (Rb. Hasselt, 27 september 1977, *Rev.trim.dr.fam.*, 1979, 102, met noot SENAEVE en de rechtspraak en rechtsleer aangehaald in voetnoot 3 op p. 105).

5. De vraag is nu of het verzoekschrift waarbij om de wettiging *post nuptias* verzocht wordt, of het nu gaat om een gewoon natuurlijk kind dan wel om een overspelig kind, noodzakelijk door beide echtgenoten gezamenlijk moet worden ingediend. In tegenstelling tot het geval van de machtiging tot wettiging door opvolgend huwelijk (art. 331, 4e lid, B.W.) wordt dit vereiste niet uitdrukkelijk gesteld door art. 331bis, 1e lid, B.W. Wél heeft het tweede lid, dat handelt over het instellen van hoger beroep, en het derde lid, dat handelt over de aanvraag tot overschrijving van de uitspraak in de registers van de burgerlijke stand, het over de «verzoekers» in het meervoud. Op basis van dit tekstargument en van de overweging dat door de wettiging een promotie van het statuut van het kind plaatsheeft t.a.v. zijn beide (gehuwde) ouders, en deze derhalve beide ouders aanbelangt, wordt door sommige auteurs de stelling verdedigd dat beiden gezamenlijk dienen op te treden (VAN BALBERGHE, o.c., nr. 56; MAHILLON en TOLLEBEECK, «Paternité et filiation : Commentaire de la loi du 10 février 1958», *Ann.not.enreg.*, 1958, 149-179, nr. 24).

Deze stelling wordt evenwel niet algemeen aanvaard. Andere auteurs menen dat het vereiste van een gezamenlijk optreden van beide ouders in strijd is met de natuur van het instituut van de wettiging (dat gezien moet worden als een *wettelijk* gevolg van het huwelijk) en slechts aanvaard zou kunnen worden indien de wet dit expliciet zou voorschrijven (MARGRÈVE, o.c., nr. 48; RENARD en VIEUJEAN, «Examen de jurisprudence (1956 à 1960). Personnes et biens», *R.C.J.B.*, 1962, 111-113, nr. 56). In deze visie is het tekstargument dat gehaald wordt uit het 2e en 3e lid van art. 331bis B.W. niet valabel, omdat de wetgever daarmee alleen het *quod plerumque fit* zou hebben willen aanduiden — wat hij trouwens ook in andere gevallen doet (MARGRÈVE, l.c., RENARD en VIEUJEAN, l.c.; JONGMANS, noot bij Rb. Charleroi, 11 maart 1976, *Rev.trim.dr.fam.*, 1978, p. 277).

wettiging brengt noodzakelijk de machtiging tot erkenning mee, dit volgens het principe dat wie tot het meerdere bekwaam is, ook het mindere vermag te doen (VAN BALBERGHE, o.c., nr. 48; HENRARD, «Paternité et filiation dans les récentes modifications législatives», *Ann.dr.sc.pol.*, 1961, 43-73, nr. 16 B); antwoord van de minister van Justitie op een parlementaire vraag, *Pasin.*, 1958, p. 132; Rb. Hasselt, 10 maart 1965, *R.W.*, 1965-66, 499; vgl. ministeriële omzendbrief L. 2989 van 15 augustus 1958 betreffende de wet van 10 februari 1958, in *Verzameling der omzendbrieven, dienstvoorschriften en andere bescheiden door het Ministerie van Justitie uitgegeven*, 1958, p. 55.

De relevantie van de vraag of een echtgenoot alleen het verzoekschrift waarbij de wettiging *post nuptias* wordt gevorderd kan indienen, komt het duidelijkst tot uiting in het geval dat een van de echtgenoten niet meer in de mogelijkheid verkeert om dit verzoekschrift mee in te dienen, en in het bijzonder bij overlijden van een van de echtgenoten. Een bijna unanieme rechtspraak en rechtsleer meent dat niets er zich tegen verzet dat na het overlijden van een van de natuurlijke ouders van het kind de overlevende echtgenoot om de wettiging *post nuptias* verzoekt (Rb. Charleroi, 24 januari 1959, *J.T.*, 1959, 153, *Ann.not.enreg.*, 1959, 296, *Rev.dr.fam.*, 1959, 373; Rb. Charleroi, 11 maart 1976, *Rev.trim.dr.fam.*, 1978, 275, noot JONGMANS; DE PAGE, I, nr. 1239bis, voetnoot 1 op p. 1290; RENARD en VIEUJEAN, o.c., nr. 56; MARGRÈVE, o.c., nr. 49; HENRARD, o.c., nr. 14; DELVA, *Personen- en familierecht*, 1978, Vol. 2 B, p. 329; anders: VAN BALBERGHE, o.c., nr. 58, in fine). In de optiek van de wetgever brengt het huwelijk van de natuurlijke ouders noodzakelijk de wettiging van hun kinderen mee. Dit gebeurt van rechtswege in de gewone hypothese van wettiging. In het geval van wettiging *post nuptias* vereist de wet de tussenkomst van de rechtbank, maar deze moet alleen nagaan of aan de voorwaarden voor de wettiging (geldig huwelijk van de ouders, vaststelling van de afstamming van het kind t.o.v. beide ouders) is voldaan. De rechtbank heeft geen discretionaire bevoegdheid om de wettiging al dan niet uit te spreken. Evenmin als in het geval van de wettiging door opvolgend huwelijk hangt de wettiging *post nuptias* af van de wil van de ouders-echtgenoten, en het is derhalve zeker niet aan de rechtbank om deze wilsovereenstemming vast te stellen (RENARD en VIEUJEAN, l.c., JONGMANS, l.c.). Alleen is er in het geval van de na-huwelijkse wettiging geen sprake van een automatisme: het verzoek moet worden ingediend bij de rechtbank, die, na controle voor de vereisten gesteld voor de wettiging, deze uitspreekt.

Wij zijn dan ook van oordeel dat zowel in het geval dat een van de ouders overleden is als in het geval dat beiden nog in leven zijn, het verzoekschrift waarbij de wettiging *post nuptias* wordt gevorderd geldig door een van de echtgenoten alleen kan worden ingediend. De stelling van de Rb. Hasselt, 10 april 1979, dat het verzoekschrift ingediend door de man alleen (die voorheen alleen om de machtiging tot erkenning heeft kunnen verzoeken) niet ontvankelijk is, kan dan ook niet gevolgd worden.

Patrick Senaeve

BURGERLIJKE RECHTBANK TE KORTRIJK

1e KAMER — 13 APRIL 1979

Voorzitter : de h. Callens

Rechters : de hh. Hoebeke en Deconinck

Advocaat : mr. Bekaert

Huwelijk—Tweede huwelijk—Wachttermijn van 300 dagen voor de vrouw—Verkorting van de termijn—Bewijs dat de vrouw niet zwanger is.

Het is niet tegen de ratio legis van art. 228 B.W. een verkorting van de wachttermijn toe te staan wanneer vaststaat dat die verkorting geen verwarring in de afstamming tot gevolg zal hebben.

Dit is het geval als uit een geneeskundig attest blijkt dat de vrouw niet zwanger is.

Deze interpretatie van art. 228 B.W. is geboden in het licht van het principe van de gelijkheid tussen man en vrouw. Er zijn geen redenen om op het juridische vlak de man en de vrouw op een verschillende wijze te behandelen, wanneer verschillen tussen man en vrouw, die uit de natuur kunnen volgen, dit niet wettigen.

N.

Overwegende dat het verzoekschrift strekt tot ontheffing van de termijn om te hertrouwen, bepaald bij art. 228 B.W. ;

Overwegende dat die termijn gesteld is op 300 dagen na de ontbinding van het huwelijk ;

Overwegende dat het huwelijk van verzoekster ontbonden is door de dood van de echtgenoot op 22 december 1978, dus minder dan 300 dagen ;

Overwegende dat de wachttermijn wordt opgelegd om verwarring in de afstamming te vermijden ;

Overwegende dat dit duidelijk blijkt uit de uitzonderingen die op het in art. 228 B.W. vastgelegd principe bestaan ;

dat namelijk uitdrukkelijk bepaald wordt dat die termijn een einde neemt in geval van bevalling ;

dat verder bepaald is dat een verkorting van de termijn kan worden toegestaan wanneer bewezen is dat de man in de natuurlijke onmogelijkheid is geweest gemeenschap te hebben gedurende ten minste 300 dagen ;

dat de wetgever dan nog een stap verder is gegaan en met de natuurlijke onmogelijkheid wordt gelijkgesteld de morele onmogelijkheid om gemeenschap te hebben ;

Overwegende dat het derhalve niet tegen de ratio legis is van art. 228 B.W. een verkorting van de wachttermijn toe te staan wanneer vaststaat dat de toegelaten afschaffing van de wachttermijn geen verwarring in de afstamming tot gevolg zal hebben ;

Overwegende dat dit in casu het geval is ;

Overwegende immers dat uit een bijgevoegd geneeskundig attest van Dr. C.D., afgeleverd op 9 maart 1979, dus na de ontbinding van het huwelijk blijkt dat verzoekster niet zwanger is ;

Overwegende dat zoals hierboven gezegd in de wet uitdrukkelijk is bepaald dat de termijn zelfs een einde neemt wanneer de vrouw bevallen is na de ontbinding van het huwelijk ;

Overwegende dat de wetgever aanneemt dat het niet zwanger zijn van de vrouw aan de wachttijd een einde maakt ;

Overwegende dat er in wezen geen verschil bestaat tussen het geval bedoeld bij de wet, waarbij de wachttermijn een einde neemt in geval van bevalling, wat op zichzelf een bewijs brengt van de niet-zwangere toestand van de vrouw, en de vraag tot verkorting van termijn op grond van het feit dat de vrouw niet zwanger is ;

Overwegende dat in het laatste geval alleen voor de rechtbank het bewijs moet worden aangebracht dat de vrouw niet zwanger is ;

Overwegende dat er verder op gewezen mag worden dat er geen gevaar bestaat voor misbruiken wanneer het bewijs van de niet-zwangere toestand aan de controle van de rechtbank onderworpen wordt ;

Overwegende dat in casu het bewijs voldoende is aangebracht door het getuigschrift van de geneesheer, Dr. C.D., en het in casu niet nodig is een bijkomend bewijs te vragen aan een door de rechtbank aan te stellen geneesheer ;

Overwegende dat er verder op gewezen mag worden dat deze interpretatie van art. 228 B.W. geboden is in het licht van het principe van de gelijkheid tussen man en vrouw ;

dat er immers geen redenen zijn om op het juridische vlak de man en de vrouw op een verschillende wijze te behandelen, wanneer verschillen tussen man en vrouw, die uit de natuur kunnen volgen, dit niet wettigen ;

Overwegende dat de rechtbank niet inziet waarom een man onmiddellijk opnieuw in het huwelijk mag treden na de ontbinding van het huwelijk en de vrouw dit niet zou kunnen

wanneer bewezen is dat het verschil in behandeling, dat zijn rechtvaardiging alleen kan vinden in het verschil in de natuur tussen man en vrouw, niet noodzakelijk is ;

Overwegende dat het verzoek dan ook dient te worden ingewilligd en dat dient te worden vastgesteld dat de wachttermijn een einde heeft genomen nu bewezen is dat verzoekster niet zwanger is ;

Om die redenen,

De Rechtbank,

Gehoord de heer H. Vergote, eerste substituut-procureur des Konings, in zijn gunstig advies ;

Stelt vast dat de wachttermijn, bedoeld bij art. 228 B.W., een einde heeft genomen ; verleent derhalve aan verzoekster toelating om opnieuw in het huwelijk te treden vanaf heden ; kosten ten laste van verzoekster.

NOOT—Zie elders in dit nummer de bijdrage van prof. J.H. HERBOTS, «Mag ik hertrouwen asjeblief ? Over analogie en wetsuitlegging».

BALIELEVEN

Congres van het Verbond van Belgische Advocaten te Kortrijk — Naschrift

In nr. 30 (kol. 1991) van de lopende jaargang verscheen een verslag over het op 7 oktober 1978 gehouden congres. Daarin werd melding gemaakt van uiteenzettingen die door buitenlandse gasten werden gegeven. Door een ongelukkig toeval is de vermelding weggevallen van de aanwezigheid van een eminente spreker : de voorzitter van de Consultatieve Commissie van de Europese Balies, de heer David Edwards Q.C., advocaat te Edinburgh, die een uitstekende rede hield over de advocaat in het perspectief van de E.E.G.

NOTARIAAT

Kamer van Notarissen van het arrondissement Antwerpen. Samenstelling dienstjaar 1979-1980.

Voorzitter : mr. Theo Michielsens ; eerste syndicus : mr. Gommaar Van Oosterwijck ; tweede syndicus : mr. Antoine Smets ; verslaggever : mr. Edward Van Put ; secretaris : mr. Jan Van Bael ; penningmeester : mr. André Tobback ; leden : mrs. Benoît Lamot, Charles Sluys, Ludo Verhoeven.

BERICHTEN

Meijers-colloquium Leiden op 10 en 11 januari 1980

Op 10 januari 1980 zal het honderd jaar geleden zijn dat prof. mr. E.M. Meijers werd geboren. Ter herdenking van Meijers geboortedag organiseert de faculteit der rechtsgeleerdheid van de Rijksuni-

versiteit te Leiden een tweedaags colloquium over de betekenis van Meijers voor het privaatrecht en voor de rechtsgeschiedenis.

Het colloquium zal op donderdag 10 en vrijdag 11 januari 1980 worden gehouden in het Academieggebouw te Leiden.

Spreekers zijn: W. van Gerven (Leuven), J. Gilissen (Brussel), A.E. von Overbeck (Fribourg), T.B. Smith (Edinburgh), A.R. Bloembergen, R. Feenstra en K. Wiersma.

Het volledige programma van het colloquium en de wijze waarop belangstellenden zich voor deelname kunnen opgeven zullen binnenkort worden gepubliceerd.

Nederlandse Vereniging voor Mededingingsrecht

In Nederland is in de herfst van 1978 de Vereniging voor Mededingingsrecht opgericht. De vereniging is aangesloten bij de Ligue Internationale contre la concurrence déloyale.

Op 1 juni 1979 werd de eerste jaarvergadering gehouden met een uiteenzetting van prof. mr. M. R. Mok over de voorgestelde wijziging van de wet Economische mededinging.

TIJDSCHRIFTEN

Ondernemingsrecht

ig. 22, januari 1979, nr. 1.

C.W.A. Timmermans, Vierde EEG-richtlijn over jaarrekeningen vastgesteld—W.J. Slagter, Herziening van de Wet op de ondernemingsraden—B. Geersing, Een misverstand met betrekking tot de raad van commissarissen?—D.W.O.A. Grosheide, Het beslissend oordeel van de voorzitter inzake besluitvorming (artikel 10 boek 2 BW)—Actualiteiten—Rechtspraak.

ig. 22, februari 1979, nr. 2.

P. Sanders, De derde Richtlijn—Juridische fusie van naamloze vennootschappen—P.M.A.L. Plompen, De jaarvergadering 1978 van de Vereniging—Handelsrecht: materiële fusiecontrole in Nederland—C.W.A. Timmermans, Gewijzigd EEG-voorstel over concernjaarrekeningen—C. van Soest, Aanmerkelijk belang. Legaatproblemen—Actualiteiten—Rechtspraak.

Data Juridica

ig. 7, januari 1979, nr. 1.

Documentatie van juridische literatuur.

ig. 7, februari 1979, nr. 2.

Documentatie van juridische literatuur.

Tijdschrift voor Europees en Economisch Recht

ig. 27, januari 1979, nr. 1.

R.H. Lauwaars en J.M. Maarleveld, Het Britse Hogerhuis en de harmonisatie van wetgeving—K.J.M. Mortelmans, De rechtsbescherming bij pseudo-wetgeving in het Europees economisch recht—PBO-kroniek-Wetgevingskroniek Nederland—Boekbesprekingen.

De Gerechtsdeurwaarder

ig. 89, januari 1979, nr. 1.

P.A. Neve, Afschaffing procureursbijstand voor het verkrijgen van een exequatur op een vonnis, gewezen in een E.E.G. land—P. van Gorkum, Vragenderwijs—Antwoordenderwijs—Art. 2 R.v.—M. Teekens, In beginsel ...?—P. van Gorkum, Het bevel tot betaling annex de aange tekende oproeping—P. van Gorkum, Informeren bij het Handelsregister—Nieuw verschenen—P.A. Neve, Uit het Staatsblad—K.C. van der Mije Pzn., Heemraad H.L. van Kampenhout—K.C. van der Mije Pzn., In memoriam Joh. M.C. Krebbers.

Journal des Tribunaux

ig. 94, 13 januari 1979, nr. 5066.

I. Moreau-Margrève et P. Delnoy, L'interprétation par le juge belge des règles écrites de droit civil et commercial—Jurisprudence—Chronique judiciaire.

ig. 94, 20 januari 1979, nr. 5067.

Henri Neuman, Les grands axes de la nouvelle réforme de la Société nationale d'investissement (S.N.I.)—Jurisprudence—Notes de jurisprudence—Chronique judiciaire.

ig. 94, 27 januari 1979, nr. 5068.

Jean Tulkens, Les origines de la détention préventive: «l'Habeas Corpus» et les lettres de cachet—Jurisprudence—Notes de jurisprudence—Chronique judiciaire.

ig. 94, 3 februari 1979, nr. 5069.

Béatrice Haubert, Les droits économiques et sociaux à l'heure de la révision constitutionnelle—Jurisprudence—Chronique judiciaire.

ig. 94, 10 februari 1979, nr. 5070.

Francis Peelman, Une année de divorces par consentement mutuel à Bruxelles—Jurisprudence—Chronique.

ig. 94, 17 februari 1979, nr. 5071.

Jean-Pol Coppée, L'expropriation—Chronique judiciaire.

ig. 94, 24 februari 1979, nr. 5072.

E. Brewaeys, Les modifications à la loi du 14 juillet 1971 (section 4 de la loi du 4 août sur la réorientation économique)—Jurisprudence—Chronique judiciaire.

Revue Critique de Jurisprudence Belge

ig. 32, 1978.

Lettre de change, avec note critique par Jacques Heenen, «La règle de l'opposabilité des exceptions dans les rapports entre le signataire d'un effet de commerce et le porteur immédiat—Contrat de mariage, avec note critique par A. Delière, «Séparation de biens avec société d'acquêts: est-ce la fin?»—Protection de la jeunesse, avec note critique par Jacqueline Van Mullen, «La conjugaison des mécanismes de la responsabilité délictuelle—Examen de jurisprudence (1970 à 1975) par Edouard Vieujean.

Annales de Droit

Tome XXXVIII, 1978, nr. 4.

P. Denis, La loi du 3 juillet 1978 relative aux contrats de travail — Chronique bibliographique trimestrielle—Comptes rendus.

Revue du Notariat Belge

ig. 104, dec. 1978.

Baudouin Hambye, Essai de synthèse de la taxation des plus-values sur les terrains non bâtis—Législation—Jurisprudence.

ig. 105, jan. 1979.

Baudouin Hambye, Notariat et négociation—Législation—Jurisprudence.

Revue Générale des Assurances et des Responsabilités

ig. 51, dec. 1978, nr. 10.

Rechtspraak.

ig. 52, januari 1979, nr. 1.

Rechtspraak.

Recueil Général

Tome 128, février 1979, nrs. 22333 à 22345.

Droit civil—droit notarial—droit fiscal.

Revue de Droit pénal et de Criminologie

ig. 58, 1978, nr. 11.

Hommage à Monsieur Trousse—A. Spielman, Le vol d'usage et la loi luxembourgeoise du 7 juillet 1977 portant modification de l'article 461 du code pénal—Ziaeddin Peymani, Le caractère délictueux de l'agression en matière de légitime défense—Une théorie nouvelle à partir du droit pénal iranien—Chronique.